

Жамоатчилик кенгаши раиси:

Абдулла ОРИПОВ

Жамоатчилик кенгаши:

Нажмиддин ЖИЯНОВ
Азамат УМАРОВ
Минҳожиддин МИРЗО
Феруза МУҲАММАДЖОНОВА
Аҳмад ОТАБОЕВ
Шухрат СИРОЖИДДИНОВ
Аҳмад УСМОНОВ

Бош муҳаррир:

Собир ЎНАР

Бош муҳаррир ўринбосари:

Луқмон БЎРИХОН

Масъул котиб:

Акбарали МАМАСОЛИЕВ

Таҳрир хайъати:

Муҳаммад АЛИ
Иқбол МИРЗО
Абдусайд КЎЧИМОВ
Сирожиддин САЙИИД
Алишер НАЗАР
Ўрозбой АБДУРАҲМОНОВ

Саҳифаловчи: Фиёсиддин ОМОН ўғли

Ушбу сон "Ёшлик" журнали таҳририятининг компьютер марказида саҳифаланди.

Манзилимиз:

Тошкент. ш.
Ўзбекистон шоҳ кўчаси, 16-а" уй.

E-mail: yoshlik-xatlar@rambler.ru

Tel/fax: (8371) 227-0-227,
245-5-793, 245-0-552

© "Ёшлик" №6 (278) 2014 й.

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси,
"Камолот" ёшлар ижтимоий ҳаракати муассислигидаги
ёшларнинг адабий-ижтимоий журнали
1982 йилдан чиқа бошлаган.

МУНДАРИЖА

АДИБ ХОНАДОНИДА

Наим КАРИМОВ. Наҳот адабиётдадир. 4

НАСР

Баҳодир АБДУРАЗЗОҚ. Тўзон. Қисса. 13
Анвар СУЮНОВ. Рамазоннинг илк куни. Ҳикоя. 38
Ҳусния ПАРДАЕВА. Гиналар унутилган кун. Ҳикоя. 46

НАЗМ

Абдулла ОРИПОВ. Янги шеърлар. 2
Жамол СИРОЖИДДИН. Тоғлар кўркли қор билан. 32
Юлдузой ЎРМОҶОВА. Жўш уради кўксимда ғурур. 45
Норхидир ҲАЙДАР. Юрак мўъжизага интилар ҳамон. 49

МУШОҶАДА

Нуруллоҳ Муҳаммад РАУФХОН. Истеъдод сотилмайди. 10
Исмоил ШОМУРОДОВ. Асл адабиёт ҳақида ўйлар. 34

ХОТИРА

Турсунбой АДАШБОЕВ. Тўра Сулаймон ҳақида хангомалар. 42

ЖАҶОН ҶИКОЯЧИЛИГИ

Рей БРЕДБЕРИ. Ракета. Ҷикоя. 45

МАТНШУНОС САБОҶИ

Ваҳоб РАҶМОҶОВ. Қош кўяман деб... 53

НЕВАРАКУЛЧА

Шаҳноза КАРИМОВА. Ҷикоялар. 58

БИРИНЧИ УЧРАШУВ

Нафиса КАРИМОВА. Ўн олтинчи мавзу. Ҷикоя. 50
Севара ҲАЙИТБОЕВА. Қизилсув. Ҷикоя 54
Рухсона АШУР. Кечир, бу умримни қордим хатога. 62

ЕЛПУҶУЧ

Восит АҶМАД. Шўрликкина китобим. Ҷажвия..... 63

Бошишга 30. 06. 2014 йилда руҳсат берилди. Қоғоз формати 60x84 1/8. Нашриёт ҳисоб тобоғи 8,7. Индекс 822.
ISSN 0207-9137. Журнал 2007 йил 4 майда Матбуот ва Ахборот агентлиги томонидан № 0253 рақами билан рўйхатга олинган.
Журналдан кўчириб босилганда "Ёшлик"дан олинди" деб изоҳланиши шарт.
"HILOL-MEDIA" МЧЖ матбаа бўлимида чоп этилди. Буюртма № 60. Адади 5330 дона.
Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, Шараф ва Тўқимачи кўчалари кесишмаси.

Абдулла ОРИПОВ,
Ўзбекистон Қаҳрамони, халқ шоири

Назми Назми
Назми Назми Назми
Назми

Ўнги шеърлар

МУҲАББАТ

Турфа мўъжизага бойдир бу дунё,
Еру осмон тўла камалакдек ранг.
Лекин кўз ўнгимдан кетмайди асло,
Бир сенинг қиёфанг, бир сенинг чехранг.

Дунёда оз эмас соҳибжамол ҳам,
Дуч келсанг ногаҳон титрайди юрак.
Барибир, мен сени қўмсайман, эркам,
Муҳаббат дегани шу бўлса керак.

2013 йил 2 ноябрь

Абдулла ОРИПОВ,
Ўзбекистон Қаҳрамони, халқ шоири

СОБИҚ САФДОШЛАР

Сафдош акаларим –
аҳли давронлар,
Омон чиққандингиз қанча қамалдан
Ва лекин эврилиб вақту замонлар
Бир-бир кетгансизлар мансаб, амалдан.

Эл билан бўлдингиз гоҳ шод, гоҳ ношод,
Огоҳмиз ёлғону ҳам чинингиздан.
Ташилангани каби ўлжага жонзот,
Қон ҳам томган эди қамчинингиздан.

Энди у ҳайбат йўқ, хушомадлар йўқ,
Сохта жўралардан қолмаган бир из.
Гарчи фарзандлардан сизнинг кўнгил тўқ,
Лекин энгашмайсиз, буколмайсиз тиз.

Сиз-ку ўзингизни демассиз голиб,
Ҳаёт шу, Аллоҳнинг даргоҳидир кенг.
Ётманг гўшаларда бурканиб олиб,
Ахир қуёшли кун барча учун тенг.

Тўрт девор ичида сақлайсиз ўзни,
Эшикларни ёпган эҳтимол зурур.
Сезмайсиз борлиқни, баҳорни, кузни,
Ахир берилган-ку бир марта умр.

Суронли йиллардан ўтдингиз омон,
Билмайман мен сизга нима деримни.
Майлига, огалар, жилмайиб пинҳон
Ўқиб қўя қолинг ушбу шеъримни.

2013 йил 31 декабрь

НАБИРАМГА

Оҳ, болам-а, шамол каби еласан-а,
Истанбулнинг машҳурлигин биласан-а.
Мен бу ёнда ўлим билан олишаман,
Сен денгизни томошалар қиласан-а.

“Само” шифохонаси, 2014 йил 15 февраль

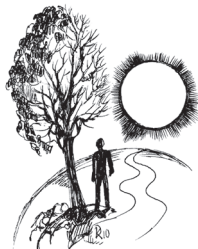
ҚУШЛАРИМ

Қушларим, сиз мени маъзур тутингиз,
Яхшиси, боғимга қўнмай ўтингиз.

Боғнинг атрофида мисоли бало
Безори болалар бўлмишлар пайдо.

Уларнинг қўлида палахмон, камон
Учраган жонзотга келтиргай қирон.

Бургут бўлсангиз ҳам яқин келманг, бас,
Ўзини асраган қўрқоқ саналмас.

2014 йил 28 май

ИККИ ҲАМРОҲ

Бир кун ҳамроҳ бўлди менга феъли тор,
Сабрим тугаб битди чеккан оҳимдан.
Дедим: – Дўзахингга майлига юбор,
Ё раб, қутқар мени шу ҳамроҳимдан.

Бир кун ҳамроҳ бўлди бағри кенг сиймо,
Асар ҳам қолмади ўша оҳимдан.
Дедим: – Майли, қилма жаннатни ато,
Фақат ажратмагин шу ҳамроҳимдан.

2014 йил 12 июнь

ШИФОХОНАДА

Ватанни англамай,
Тингла мени тек.
Хорижда шифо топ,
Майли бўлиб бек.
Лекин биров сени
Кимсан демайди,

2013 йил 7 ноябрь

Даволанди, – дейди
Қандайдир ўзбек.

Истанбул, 2014 йил 24 март

ЎҒРИ ВА ТЎҒРИ

Тўғрилар қишлоғига
Келиб қолди бир ўғри,
Қанақаси бўлди, деб
Роса бошин қашлади.
Демакки, эл қатори
Бўлишим керак тўғри,
Ўғриликни ташлади.

Ўғрилар қишлоғига
Келиб қолди бир тўғри,
У ҳам аввал лол, ҳайрон,
Роса бошин қашлади.
Демакки, эл қатори
Бўлишим керак ўғри,
Ўғриликни бошлади.

2014 йил 31 май

* * *

Муз ҳам эриб бир кун майинланади,
Тарозу бордирки – шайинланади.
Авлиё бўлиши мумкин ҳар одам,
Фақат пайгамбарлар тайинланади.

2013 йил 5 ноябрь

* * *

Кимнидир қарғашар: – Кўзинг оқсин, деб,
Кимнидир алқашар: – Омад боқсин, деб.
Биров қўшинисини ёзгирар эди:
– Ёлмаган томингга ёмғир ёгсин, деб.

* * *

Совга берсанг мезбонга – пора дейди,
Тўн кийгазсанг меҳмонга – пора дейди.
Товуқ сўйсанг бобонгнинг арвоғига,
Бу шини ҳам осмонга пора дейди.

2013 йил 8 ноябрь

Мулоқот

Мулоқот Мулоқот

Наим КАРИМОВ

Ўтган асрнинг 30-йилларида дунёга келган авлод билан ҳозир шаклланиб бораётган авлод ўртасида ер билан осмончалик фарқ бор. Бу авлод Иккинчи жаҳон урушининг таҳликали йилларию, урушдан кейинги давр машаққатларини бошидан кечирди. 50-60-йилларда эса “зулм салтанати”да яшагани ва яшаётганини тушуниб, “ғурур” нимаю, “изтироб” нима эканлигини чуқур англади. Шунинг учун ҳам бу авлод абадий ҳақиқатлар ва абадий қадриятларнинг қадрига етади. Шу ҳақиқатлар ва шу қадриятларнинг оёқ ости бўлмаслигини истаб, истабгина қолмай, қўлидан келганича уларни ардоқлаб, ҳимоялаб яшашга уринади.

80 дан ошиб, 90 га яқинлашиб, демак, сийраклашиб бораётган бу авлод ҳозир ўзини жамиятга керак-сиздек сезмоқда. Лекин мен худди шу авлодга мансуб бўлганлигим билан фахрланаман.

Тошкентнинг Эски шаҳарида Кесакқўрғон де-

ган маҳалла бўларди. Шу маҳалладаги мадраса шаҳардаги нуфузли диний-маърифий масканлардан бири бўлган. Шу боис Кесакқўрғон баъзи тарихий-мемуар асарларда Тошкентнинг маърифий ўчоқларидан бири сифатида тилга олинади. Отамиз машҳур жадид шоир Сидқий Хондайлиқийнинг шу мадрасада таълим олганлигини айтар эдилар. Бобом шу мадрасада имомлик қилганлари сабабли Хондайлиқий билан яқин муносабатда бўлган эканлар.

Дадам физика, амаким математика ўқитувчиси бўлишган. 30-йилларда бу фан мутахассислари етишмаганлиги учун дадам эрта тонгдан кечгача турли мактаб ва билим юртларида дарс беришга мажбур бўлганлар. Аммо адабиёт ва санъатга ихлос қўйганлари учун ўзбек ёзувчиларининг 20-40-йилларда чоп этилган асарларини сотиб олиб, яхшигина кутубхона барпо этганлар, фонотекаларида эса қанчадан-қанча ҳофизларнинг “ликопчалар”и бўлган. (“Қатағон қурбонлари хотираси” музейидаги “Ўткан кунлар”нинг биринчи нашрида отамизнинг имзолари ва муҳрлари бор) Уйимизда бўладиган “тап”ларга баъзан Карим Зокировдек санъаткорлар келиб туришган.

Мен ана шундай муҳитда ўсганман. Ёшлигим уруш йилларига тўғри келган. Шу сабабли бир эмас, бир неча мактабларда таълим олишга тўғри келди. Урушнинг дастлабки йилларида жанг майдонларида қаттиқ жароҳат олганлар эшелони Тошкентга ҳам шашқатор оқиб келиб, мактаблар ҳарбий шифохоналарга айлантирилди. Урушдан кейин шифохона-мактаблардаги “койка”лар йиғиб олиниб, ўрнига яна парталар қўйилди. Ўқитувчиларда ҳам, биз ўқувчиларда ҳам, энди бошқача завқ-шавқ пайдо бўлди. Тарих ўқитувчимиз ўз фанидан ҳам кўра адабиётни севар экан. Эндигина университетни тугатган адабиёт ўқитувчимиз Наби Нурмухамедов эса адабиёт дарсини ўтганида, худди лабларидан асал таъми кетмаётгандек, рўмолча билан артиб қўярди. Унинг кийиниш, сўзлаш, ҳаракатланиш маданияти бизни ўзига жалб этган. Бундан олдин, Наби ака мактабга янги келган кунларда эса, биз уни қабул қилмаган, собиқ ўқитувчимиз Муршида Икромовани мактабга қайтаришларини талаб қилган эдик. Бизда адабиётга катта меҳр уйғотган Муршида опа Акмал Икромовнинг жияни экан. У бир-икки йил мактабимизда ишлаганидан сўнг, “халқ

Наим КАРИМОВ

1932 йили туғилган. ТошДУнинг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини тамомлаган. Алишер Навоий номидаги Тил ва адабиёт институтида хизмат қилиб келмоқда. Олим ўнлаб китоблар, юзлаб мақолалар муаллифи. Беруний мукофоти лауреати, Ўзбекистон Республикаси фан арбоби.

Мустамлакачилик даври қурбонлари хотирасини абадийлаштириш йўлидаги хизмати учун “Эл-юрт ҳурмати” орденига сазовор бўлган.

душмани”га қариндошлиги кимнингдир ёдига тушиб, шаҳардан чиқариб юборишган.

Биз илмга чанқоқ болалар мактабдан ташқари турли тўгаракларга қатнашар эдик. Мусиқа тўгараги, хор тўгараги, кейинчалик “Болаларни бадиий тарбиялаш уйи”даги адабиёт тўгараклари бизни ўзига жалб этган эди. Аммо кўп ўтмай, улардан бирини танлашга тўғри келди. Хуллас, адабиётга меҳр устунлик қилди. Дастлабки шеърларимиз ёшлар газеталарида босилди. Бўлажак шоир сифатида Ёзувчилар уюшмасидаги бирорта адабий йиғилишни канда қилмасдик. Шу йиғилишларда бирга қатнашган дўстларимдан бири Хусниддин Шарипов бадиий ижодни, мен бўлсам адабиёт илмини танладик.

Сир эмас, қарийб ҳар бир киши ёшлигида шеър ёзади, ҳатто шеърлари, баъзан эса битта-яримта шеър китоби ҳам босилиб чиқади. Лекин ҳамма шеър машқ қилган, шеър ёзган кишининг шоир бўлиши шарт эмас. Қанчадан-қанча кишилар шеърят майдонига тасодифан кириб қолиб, умрларининг охиригача чиқолмай, қийналиб юришган.

Кўнглим адабиётшунослик кўчасини танлагани бежиз эмас. Холаваччам Маҳмудали Юнусов таниқли адабиётшунос, филология фанлари доктори бўлган. У профессор Абдурахмон Саъдийнинг шогирди, Солиҳ Қосимов, Ҳамидулла Убайдуллаев сингари 50-йилларда машҳур бўлган танқидчиларнинг дўсти эди. Биз девор-дармиён қўшни бўлиб яшаганимиз туфайли дўстлари билан адабий мавзуларда қилган баҳсу суҳбатларида ҳозир бўлар ва шу гурунглар менинг адабиёт илмига бўлган меҳримга чўғ ташлаб турарди. Маҳмудали аканинг нозиктаъблиги, майин овоз билан адабий тилда равон сўзлаши, ҳам мумтоз, ҳам замонавий ўзбек адабиётини яхши билиши, Навоий ҳақида ҳам, Барот Бойқобитов ҳақида ҳам билимдонлик билан ёзиши ҳавас қилишга, ибрат олишга арзирли эди. У уруш йилларида эвакуацияга келган рус аёлига уйлангани туфайли рус тилида ҳам яхши сўзлаб, яхши ёзарди. Маҳмудали аканинг 10-синфни битириши билан урушга кетиб, фронтга етиб бормаи ҳалок бўлган Аҳмадали деган укаси ҳам адабиёт мухлиси эди. Шу икки кишининг менга меҳри ва таъсири адабиётшунослик соҳасини танлашимга сабаб бўлган бўлса ажаб эмас.

Бир сирни айтиб ўтмасам бўлмас. 1946 йили бўлса керак. Дадам Маориф халқ комиссарлигига ишга олиниб, мактаблар бўйича йўриқчи (инспектор) сифатида Наманган вилоятига бириктирилган кезлар. Ўша йилларда хизмат сафари билан “гуллар шаҳри”га тез-тез бориб, кўплаб маориф ходимлари билан қадрдонлашиб қолган эканлар. Ёзги таътил кунларидан бирида мени ҳам навбатдаги сафарга олиб кетдилар. Наманганда бир-икки кун турганимиздан сўнг, мезбонлар бизни вилоятнинг Қирғизистон билан чегарадош ҳудудида жойлашган Пошшаота қишлоғига олиб боришди. Тоғ этакларида жойлашган, бағрида муздеккина сой оқиб турган бундай хушманзара жой камдан-кам топилади. Биз Тошкентга қайтиб келганимиздан кейин дадам нима учундир менинг номимдан

Пошшаота таассуротлари ҳақида жажжигина мақола ёзиб, уни ўқувчилар газетасига олиб боришимни буюрдилар. Газета муҳаррири Санжар Тилла дадамнинг шогирдлари экан. Хуллас, мақола тез орада чоп этилиб, мен мухбир сифатида синфдошларим ва ўқитувчиларим оғзига тушдим. Аммо мақолани ўзим ёзмаганлигим учун айбимни ювишим керак эди. Ана шу бурч, ана шу оқланиш истаги мени ўша газета учун шеър ва мақолалар ёзишга мажбур этди, ҳатто дўстим, бўлажак таниқли журналист ва таржимон Миад Ҳақимов билан бирга бу ва бошқа ёшлар газеталарига кроссвордлар ҳам тузиб юборадиган бўлдик... Бу воқеани эслашим тасодифий эмас: билишимча, дадам физика ўқитувчиси бўлишларига қарамай, адабиётга бўлган майлимни сезиб, бешинчи-олтинчи синфдалик чоғимдаёқ менга хат-хабарлар ёзишни ўргатмоқчи бўлган эканлар.

Орадан йиллар ўтиб, мактабни битирдим. Ўша йилларда битирувчиларни Москва ва Ленинград сингари шаҳарлардаги олий ўқув юртиларига юбориш амалиёти бошланган эди. Шу масалага алоқадор бўлган кишилардан бири дадамнинг жонажон дўстлари академик Адҳам Юнусов эди. Мен у кишининг ҳузурига бориб, Москва давлат университетининг филология факультетида ўқиш истагида эканлигимни айтиб, ундан ёрдам беришини сўрадим. Адҳам ака ҳазилкаш одам эди. Аммо бу сафар ҳазилни йиғиштириб қўйиб, жиддий гапирди: “Агар отангдек физик ёки мендек биолог олим бўлмоқчи бўлсанг, Москвадаги хоҳлаган олий ўқув юртинга юборишим мумкин. Аммо филолог бўлиб нима қиласан? Филологлик ҳам ишми?” деди. Мен шу соҳага қизиқишимни такрорладим. У танловимга рози бўлмай, ҳайдаб-чиқариб юборди. Баъзан ўйлаб қоламан: агар Москвада ўқиб, рус тилини мукамалроқ эгаллаб, рус ва Европа адабиёти

ҳақидаги билимим чуқурроқ бўлганида, рус тилида ҳам мақола ва китоблар ёзган бўлармидим?.. Бундай ҳаёлларга боришимнинг сабаби ўзбек адабиёти тарғиботининг фақат мамлакатимиз доирасидагина чекланиб қолганлигидир. Шояд яқин келажақда Европа ва Осиё халқлари тилларини мукаммал билган таржимонлар, журналистлар, адабиётшунослар, тарихчилар етишиб чиқишса...

Шу нарса ғаройибки, биз яшаган даврда мамлакатда ўқтин-ўқтин қонли бўронлар гурлагани, тинтув, бадарға, “хужум”, чопиқ, терим, пилла, кўриқ каби компанияларнинг тинимсиз пайдо бўлиб тургани, дунёга ҳукмдорликни даъво қилган яна бир куч — немис фашизмнинг юзлаб шаҳар ва қишлоқларни вайронага айлантиргани ва миллионлаб кишиларнинг қирилиб кетишига сабабчи бўлганига қарамай, аксар шоир ва ёзувчилар романтик орзулар қанотида парвоз қилиб яшарди. Бизнинг авлод шу шоирлардан ташқари, Гёте, Гейне, Байрон сингари Европа, Пушкин, Лермонтов, Тютчев сингари рус романтик лирикаси таъсирида шаклланди. Янги тарих саҳифаларини қон ва қилич билан ёзаётган совет давлати бизнинг кўзимизни романтик шеърят волоқларининг нуқра мавжлари билан ювишга уринди. Жаҳон бадий тафаккурининг қаймоғи ана шу, деди. Шундай ижтимоий-маданий муҳитда шаклланган адабиётшунослар “Ўзбек адабиётида Ленин образи”, “Ҳамза Ҳакимзода – инқилобчи шоир”, “Ўзбек адабиётининг интернационал пафоси”, “Ўзбек романида М.Горький анъаналари” сингари мавзуларда диссертациялар, китоблар, мақолалар ёздилар. Адабиётшунослик илмида социология тантана қилди. Шундай бир вақтда Матёқуб Қўшжонов “Ойбек маҳорати”, мен “Ҳамид Олимжон маҳорати” деган мавзуларга қўл урдик. Бу тадқиқотларга ҳозирги кун юксаклигидан туриб назар ташлаган киши уларда ўша давр адабиётшунослигининг салбий таъсирини ҳам сезиши қийин эмас. Лекин бу икки тадқиқот Озод Шарафиддиновнинг “Замон-қалб-поэзия” китоби билан бирга ўзбек адабиётшунослиги эътиборини бадий ижоднинг ўзак масалаларига қаратди, десам, балки нокамтарлик бўлмас...

Адабиётшунослик йўналишидаги китоблар одатда катта нусхада чоп этилмайди. “Ҳамид Олимжоннинг поэтик маҳорати” (1964) деган илк китобим ҳам “Фан” нашриётида катта тиражда чоп этилган эмас. Бу китоб-

дан кейин узоқ вақтгача илмий ходим сифатида Тил ва адабиёт институтидаги жамоавий тадқиқотларнинг майдонга келишида қатнашиб, янги ўзбек адабиётининг шаклланиш ва ривожланиш тарихига бағишланган кўп жилдлик китобларнинг яратилишига озми-кўпми ҳисса қўшдим. Москвада нашр этилган олти жилдлик “Кўп миллатли совет адабиёти тарихи”нинг ўзбек адабиётига бағишланган қисмларини ёзган Иззат Султонов, Юсуф Султонов сингари муаллифлар орасида менинг ҳам номим бор.

70-йилларда институтда атоқли ўзбек ёзувчиларининг Тўла асарлар тўпламларини нашрга тайёрлаш ишлари бошланди. Ҳамзанинг 6 жилдлик, Ҳамид Олимжоннинг 10 жилдлик, Ғафур Ғулومнинг 12 жилдлик тўла асарлар тўламининг юзага келишида иштирок этдим. Айниқса, Ойбекнинг 20 жилдлик “Мукаммал асарлар тўплами”нинг яратилишида фаол қатнашганим билан ғурурланиб юраман. Зеро, шу жараёнда Ойбекнинг бадий олами билан ошно бўлиш, уни улуғ адиб ва улуғ инсон сифатида кашф этиш, унинг ўлмас асарлари таровати билан яшашнинг ўзи ҳам адабиётшунос учун катта бахт эканлигини сездим.

Биз адабиётшунослар, 70-йилларгача ёзувчилар ижодини улар шахсидан, уларнинг ҳаётий тажрибаларидан ажратган ҳолда ўрганиб келганмиз. Бу, шубҳасиз, ёзувчилар ижодини бир томонлама ўрганишга сабабчи бўлган. 70-йилларда Ўзбекистонда ҳам “Ажойиб кишилар ҳаёти” туркумидаги ўзбек ёзувчиларига бағишланган китобларнинг яратила бошлаши адабиётшуносликда янги, биографик йўналишнинг юзга келишига сабаб бўлди.

Маълумки, Европа мамлакатларида шу услубда ёзилган асарлар катта нусхаларда нашр қилиб келинади. Француз Андре Моруанинг Бальзак, Гюго, Стендаль ва бошқа машҳур кишиларга бағишланган биографик романлари худди бадий асардек севиб ўқилади. Мен ҳам ўзбек ёзувчилари ҳаётини ўрганиш жараёнида шундай асарлар ёзиш мумкинлигини сездим. Чўлпон, Сўфизода, Ойбек, Ҳамид Олимжон, Шайхзода, Миртемир, Усмон Носирга бағишланган маърифий-биографик роман ва қиссаларим ўзбек адабиётида шу жанрнинг шаклланиши йўлидаги дастлабки қадамлардан бўлди. Ўйлайманки, ҳали бу жанрнинг келажаги ёрқин.

Афсуски, ўзбек ёзувчиларида кундалик тутиш, бирор асар ёки учрашувдан олган таассуротларини жилла қурса ўзи учун ёзиб қолдириш маданияти шаклланмаган. Замондошларнинг марҳум ёзувчилар тўғрисидаги хотираларида ёлғон ва тахминий гаплар кўп. Аксар хотиранавислар хотирланаётган ёзувчига айтган доно сўзларини, кўрсатган мурувватларини тарих учун ёзиб қолдиришнигина ўйламоқдалар. Архивлардаги аҳвол ҳам ачинарли. Бу ҳол келажақда ёзилажак биографик роман муаллифлари олдида катта қийинчиликларни туғдириши турган гап.

Совет даврида инсоният тарихида шу вақтгача рўй бермаган воқеалар содир этилди. Ўз халқининг эркин яшашини, ватанининг озод ва мустақил бўлишини ис- таган халқларнинг пешқадам фарзандлари “миллатчи-

лар” деб аталди. “Ишчи”, “хашарчи”, “кетмончи” сингари бу беозор сўзнинг ранги-рўйи шу қадар ўзгартирилдики, “миллатчи” деганда бошқа миллатни тан олмайдиган, бошқа миллатга мансуб кишиларнинг оғизларидаги лўқмаи ҳалолни ҳам олиб қўядиган кимсалар тушунила бошланди. Кейинчалик улар манглайига “халқ душмани” тамғаси босилди, сўнг отиб ташланди, ниҳоят, асарларини ўқиш, номларини тилга олиш тамомила таъқиқланди. Шу тарзда XX аср ўзбек адабиётининг буюк намояндалари Бехбудий, Абдулла Қодирий, Фитрат, Чўлпон каби ёзувчилар ижоди ўзбек адабиёти тарихидан чиқариб ташланди, асарларининг нашр этилишига рухсат берилмади. Дастлаб Бехбудий билан Қодирийнинг, кейин Фитрат билан Чўлпоннинг ижодкор сифатида оқланиши учун қанчадан-қанча найзаларни синдириш, қанчадан-қанча мажлислар, баҳс ва мунозаралар қилиш лозим бўлди. Ажабланарли томони шундаки, бу буюк жабрдийдаларнинг оқланишига Москвадаги мафкурачилар эмас, ўзимиздаги нонкўрлар тиш-тирноқлари билан қаршилик кўрсатишди. Тўғри, уларнинг орқасида суюнч тоғлари бор эди. Лекин улар бу тоғларнинг нурай бошлаганини, уларни ортиқ ҳимоя қилиш кучига эга эмаслигини сезишмади...

Хуллас, Чўлпон ва Фитрат ёзувчи сифатида оқланиб, адабиётимизнинг муҳташам биноси пештоқида Адолат ва Ҳақиқат байроғи ҳилпирай бошлади. Чўлпон ва Фитратнинг гулханларда куймай, анҳорларга ташланмай, ерга кўмилмай қолган асарларини нашр этишга киришилди. Улар ҳаёти ва ижодини ўрганиш ишлари ҳам юришиб кетди. Камина шу муборак ишда Озод Шарафиддин, Аҳмад Алиев, Бегали Қосимов, Шерали Турдиев, Эрик Каримов сингари фидойи олимлар сафида бўлганлигим билан фахрланаман.

Афсуски, бу улуғ ёзувчиларнинг бошига етган кишилар ҳали ҳам тавба-тазарру қилишмаган экан. 80-йиллар ўртасида Тил ва адабиёт институтида тайёрлана бошланган кўп жилдлик “XX аср ўзбек адабиёти тарихи”ни яратиш жараёнида Фитрат ва Чўлпонни ҳали ҳам миллатчилик ва аксиланқилобчилик руҳида ёзилган асарлар муаллифи сифатида талқин қилишдан чарчамаган Домлага қарши чиқишга, бундай руҳдаги “илмий асарлар” даври ўтганлигини айтишга, унинг ҳали ҳам синмаган шаштини қайтаришга

тўғри келди. Ҳатто марказкомдаги раҳбарлар ҳам мазкур “Тарих”нинг 1-жилдига Домла томонидан ёзилган, босмаҳонага топширилган ва терилган бобни “брак” қилишга мажбур бўлдилар. Шу бобнинг тамомила қайта ёзилган ва “Тарих”нинг 1-жилдида эълон қилинган нусхаси ҳозирги кунда мутлақо яроқсиздир.

Бундай “алмисокдан қолган” гапларни эслашимнинг боиси шундаки, тарих ўқтин-ўқтин тақрорланиб туради. Ҳар бир хатодан сабоқ олиш, шундай хатонинг тақрорланишига йўл қўймаслик лозим. Биз совет даврида ҳақ гапни айтишдан ҳайиқиб қолган кишилармиз. Шундай “фазилат”имиз озгина офтоб тегиши биланоқ яна ям-яшил барглар ёзиши ҳеч гап эмас. Ёзувчи ижодини, унинг асарларини баҳолашда субъектив мезонларнинг даври ўтган. Ҳозир бирор адабиётшунос ёки танқидчи ғайри мақсадда бирор ёзувчи ижодини, бирор асарни чиппака чиқариши, ёки кимгадир (аввало ёзувчига) ёқиш истагида бирор асарни осмони фалакка кўтариши мумкин. Лекин бу билан ўртамеёна китоб дурдона асарга айланиб қолмаганидек, “оқ калтак-кўк калтак” қилинган асар ҳам дами чиққан коптоқдек бужмайиб қолмайди.

Адабий танқид ва адабиётшуносликнинг адабий жараёнга ҳалол ва холисона муносабати адабий иқлимнинг мўътадил бўлишига ёрдам беради. Адабий иқлим қанчалик мўътадил бўлса, шоир ва ёзувчилар шунчалик ижод завқи билан яшаб, дилларига тугиб юрган асарларини ёзишга ўзларида куч ва рағбат топадилар.

Баъзан шундай бўладики, ижтимоий-сиёсий давр адабий иқлимни ямлаб-ютиб юборади. Шундай муҳитда фақат буюк истеъдод эгасигина давр ва муҳитнинг бетонланган заминини тешиб-ёриб чиқиши мумкин. Ўтган асрнинг 50-60-йилларида Қирғизистондаги адабий-ижтимоий муҳитни енгиб чиқиш Чингиз Айтматовга осон бўлмаган. Кўкрагида олтин юлдуз ярақлаб турган Али Тўқомбоевга ўхшаган кимсалар уни мажақлаб ташлашга қанчалик ҳаракат қилмасинлар, Чингиз Айтматов уларнинг кадр-қимматини йўқотган тоғ-тоғ асарлари орасидан ёриб чиқибгина қолмай, Ўрта Осиё худудларидан четда жилва бериб улгурмаган қирғиз адабиётини дунё миқёсига олиб чиқди. Унинг асарлари инсониятнинг фикрлаш тарзини, дунёқарашини, ба-

дий ижодга бўлган муносабатини кескин ўзгартириб юборди. Қарийб шунга ўхшаш ишни ўтган асрнинг 20-йилларида Чўлпон эркталаб шеърлари ва Абдулла Қодирий “Ўтган кунлар” романи билан, 40-йилларда Ғафур Ғулом “Сен етим эмассан”, “Соғиниш”, “Вақт” шеърлари ва Ойбек “Навоий” романи билан, 60-йилларда эса Эркин Воҳидов ва Абдулла Орипов ўзбек шеърлятига янги руҳ олиб кирган асарлари билан амалга оширган эдилар. Бу шеърларни ўқиган кишиларда ҳам, жамиятда ҳам силкиниш рўй берган. Адабиёт жамиятга таъсир қилиш кучини яна бир бор намойиш қилган.

Лекин табиатнинг баҳор фаслида кийган гўзал либоси куз совуғи бошланиши билан тўзиб-увада бўлиб кетганидек, давр шамоллари жамият ва кишилар ҳаётини безаб турган нарсаларни ҳам созуриб-тўздириб юбориши мумкин.

Табиат аввалдан программалаштирилган, коинотда ҳукм сурган ва ҳукм сураётган, коинотни идора этган ва идора этаётган илоҳий қонунлар асосида янгиланиб туради. Афсуски, жамиятдаги янгиланиш ижтимоий қудратли кучларнинг тарих саҳнасига келиши ва шу кучларнинг вақти-вақти билан янгиланиб туриши асосида кечади. Жамиятнинг бундай янгиланиб туришида, афсуски, адабиёт-ёзувчи-бадий асардан иборат учлик шу вақтгача ҳал қилувчи ролни ўйнамаган ва бундан кейин ҳам ўйнаши қийин. Зеро, адабиёт-ёзувчи-бадий асарнинг вазифаси мутлақо бошқа. У асосан инсон туйғуларига, инсон қалбига таъсир кўрсатади. Табиат манзараларининг рангин тасвири китобхоннинг паришон хаёлларини бир нуқтага жамлаб, унинг ҳиссиёт оламига сокинлик, тиниқлик, гўзаллик бағишлайди. Ҳар бир сатридан, ҳар бир ташбеҳидан байрамона, тантанавор садолар жаранглаб турган асарлар китобхон қалбига тантанавор кайфиятни ҳосил қилади. Шоир ёки ёзувчи дилидан оқиб тушган мусибат оҳанглари эса китобхоннинг руҳий оламига ҳазин ва ўксик туйғулар бўлиб қуюлади.

Энди ўзбек шеърлятининг гўзал намуналаридан бири бўлмиш қуйидаги сатрларга эътибор беринг:

*Улуғ Туркистоним, олтин далалар,
Офтоб сочқи сочар бош узра балқиб.
У сенинг тилингда айтар аллалар,
Қоним, она тилим, оҳ, она халқим.*

*Навоий байтига ўхшайди йўллар,
Бу тошлар Ҳамзанинг қотили, ҳайҳот.*

*Наҳотки, умрбод ўртаса ўйлар,
Умрбод жанжирбанд этса хотирот?!*

*Занжирбандман, она тилим, Она Сўзингга,
Фано водийсида кимман? Биларман.
Мен сени ёзарман ўйиб кўзимга.*

*Йўлларимни йўлларингга уларман,
Бошимни қўярман сенинг изингга,
Мен ғариб бандангман, Бир Сўз тиларман.*

“Она тилим” деб аталган бу сонетни ўқиган киши ўзбек тилининг совет даврида байналмилал тиллар орасида қисилиб-қимтиниб яшаганини кўз олдига келтирса ажаб эмас. Она тилининг шу аянчли қисматидан изтироб чеккан лирик қаҳрамон руҳида гурлаган бўрон китобхоннинг ҳам қалбига чанг солади, унда лирик қаҳрамонга дарддошлик туйғулари чаппор ура бошлайди. Лирик қаҳрамоннинг: “Мен сени ёзарман ўйиб кўзимга”, “Бошимни қўярман сенинг изингга”, деган нидоси унинг қалбида акс-садо беради. Агар бояги пейзаж-шеърлар, байрамона тантанавор манзумалар китобхонда фақат ҳис-туйғулар тўлқинини уйғотса, бу шеър унинг ақл-заковатида ҳам таъсир кўрсатиб, унинг фикрлаш тарзига, дунёқарашига ўз муҳрини босади. Ўтган асрнинг 80-йилларида ўзбек тилининг мавқеини ошириш, давлат тили сифатидаги мақомини тиклаш йўлидаги ҳаракат, маълум маънода, шундай шеърлардан руҳ ва куч олган.

Чамаси, мен “Адиб хонадонидан” деган рукннинг қонун-қоидаларидан анча четга чиқиб кетдим. Одатда бу рукннинг мезбонлари журналхонларни миллион-миллион нусхада босилиб чиққан жилд-жилд китоблари билан таништирадilar. Мен шу масалада китоблари жаҳон халқларининг кўпгина тилларида миллионлаб нусхада чоп этилган Худойберди Тўхтабоев сингари дўстларим билан баҳслаша олмайман. Китобларим қанчалигини аниқ билмайман. Ҳар ҳолда китоб ва рисолаларим, дарслик ва ўқув қўлланмаларим ҳаммаси йиғилиб, 25-30 дан ошса керак. Бу китоб ва рисолаларимнинг адади кўп бўлмаса ҳам, олий ўқув юрти ва таълим мактаблари учун ҳамкасбларим билан ҳамкорликда ёзган дарслик ва ўқув қўлланмаларим бир неча марта қайта нашр қилинган, шунинг учун улар адади, балки, оз эмасдир. Мақолаларим сони эса мингга яқинлашиб боради. Лекин гап сонда эмас, сифатда эканлигини ҳурматли журналхонлар яхши билишади.

Оилам катта эмас. Икки ўғил, икки келин, беш набира. Уларнинг бирортаси менинг йўлимдан кетмаган. Набираларда ҳам адабиётга, ижтимоий-гуманитар фанларга меҳр борлигига шубҳа билан қарайман. Майли, улар қайси соҳани танлашса ҳам омон бўлишсин, танлаган соҳалари ўзлари учун ҳам, элимиз учун ҳам наф ва ёруғлик келтирсин.

Бизнинг авлод некбинлик руҳида тарбия топгани учун биз келажакка катта умидлар боғлаган эдик. Бошланган XXI асрнинг тинчлик, техник тараққиёт ва янги маданий юксалиш асри бўлишига, албатта, умидвор-

миз. Аммо янги асрнинг 10-йилларида рўй берган ва рўй бераётган табиий катаклизмлар, уруш ва жанжаллар, қирғинлар бу асрнинг XX асрдан ҳам даҳшатли кечиши мумкинлигидан дарак бермоқда. Ҳозирнинг ўзидаёқ ичимлик суви ва табиий озик заҳираларининг тугаб қолишигина эмас, дунёга ҳукмронлик қилишга даъвогар давлатларнинг чексиз-чегарасиз истак ва хоҳишлари ҳам ер сайёрасидаги ҳаёт катта хавф остида эканини аён қилиб турибди. 1945 йилда боши янчилган фашизм секин-аста Европанинг қарийб барча мамлакатларида, шу жумладан, айрим собиқ совет республикаларида ҳам тирилиб, кимларнингдир мададида минтақадаги сокин ҳаётни издан чиқаришга шай бўлиб турибди. Шундай тарихий-ижтимоий шароитда инсоният хушёрликни бой бермаслиги, урушдан кейинги даврда Тинчлик байроғи остида бирлашиб, эшик орқасида турган Уруш шарпасини қувлаб-ҳайдаб чиқарганини эсласа, айтиш мумкин бўлурди. Боболаримиз: “Дунё тинч – юрт тинч”, деб бекорга айтишмаган, ахир.

Бизнинг халқимиз тинч ва хотиржам ҳаётнинг қадрига етадиган, мамлакатимиз осмони булутсиз бўлгани учун Юртбошимизни дуо қилишдан чарчамайдиган халқ. Лекин беш қўл баравар эмас. Яқин-яқингача ахлоқ-одоб тарбиясига катта эътибор бериб келган халқ ҳам, жамият ҳам ҳозир бошқа муҳим масалалар билан бандмикан, ҳар ҳолда ёшларни Шарқ халқларига хос ота-онага ҳурмат, бева-бечораларга шафқат, шахсий манфаатдан жамият манфаатини устун қўйиш, маънавий қадриятларни асраш ва қадрлаш сингари фазилатлар руҳида тарбиялашга кам эътибор бераётгандек туюлади. Тўй ва аза маросимлари муносабати билан ўтказилаётган амри-маъруфларда ҳам ахлоқ ва одоб масалаларидан кўра бошқа масалалар устуворлик қилмоқда. Ёшлар тарбиясига ҳалол хизмат қилиб келган адабиёт фанига ажратилган соатлар эса қисқариб бормоқда...

Биз бу сўзлар билан гинахонлик қилмоқчи эмасмиз. Муродимиз бўлак. Модомики, бадиий адабиёт халқнинг маънавий ва руҳий ҳаётида ҳали ҳам катта мавқега эга экан, унинг кучини, Абдулла Қаҳҳор ифодаси билан айтганда, ўтин ёришга эмас, халқ, айниқса, ёшлар руҳий ва маънавий оламининг бой, тоза, кўркам бўлишига қаратиш тақозо этилади. Агар мамлақати-

мизда нашр этилаётган кўп сонли ўзбек ва рус тилларида бозоргир газета ва журналларга кўзингиз тушиб қолса, аллақандай таниш ва нотаниш артистларнинг ким билан ажрашиб, ҳозир ким билан дон олишиб юргани борми, қайси маркали машинасини сотиб, энди қандай рангли машинада учиб юраётгани борми, кўйлагию лозими, ичаётган чойю еяётган овқати борми, ҳаммасини ёзишади. Ва ёшлар шундай газета ва журналларни пулга сотиб олиб, мук тушиб ўқишади. Бу нашрлар ёшлар тарбиясига қанчалик зарар келтираётганини ўйлаб кўраяпмизми? Ёки телевизорнинг қайси канални бураманг, отиш, ўлдириш, зўрлаш ёки банкларни ўмаришни кўрасиз. “Навоий” ёки “Улуғбек хазинаси” сингари романларни ўқиш ўрнига шундай фильмларни кўраётган ёшларнинг тарбияси қандай шаклланиши мумкин?!

Бу гаплар фақат мени эмас, кўпчиликни ҳам бевозта қилаётганини яхши биламан. Яна шуни ҳам биламанки, шу ҳақда қанчалик гапирмайлик, бирор ўзгариш бўлаётгани сезилмай турипти. Хусусий киностудиялар чайналган мавзуларга бағишланган фильмларини чиқаришда, телевидениедагилар саёз ва бачкана фильм ҳамда спектаклларни намойиш этишда, бозоргир нашрлар ёшларнинг қизиқиш доираларини чакана масалаларга йўналтиришда, Россия телеканаллари эса ўғирлик, хунрезлик, зўравонликни тарғиб қилувчи фильмлари билан неонацизм “ғоя”ларининг ёйилишига ҳисса қўшмоқдалар.

Агар шундай “маданий” муҳит давом этаверса, Навоий ва Бобур, Бальзак ва Толстой асарларини ўқийдиган, “Шоҳ Эдип” ва “Отелло” спектаклларини, “Уруш ва тинчлик” ҳамда “Тазарру” фильмларини кўриб, тафаккури ошадиган томошабинлар қолармикан?!

Бир замонлар рус адиби Ф.М.Достоевский Россиянинг ҳалокат ёқасига келиб қолганини сезиб: “Дунёни гўзаллик кутқаради”, деган эди. У “гўзаллик” деганда адабиёт ва санъатни ҳам, инсонлардаги гўзал фазилатларни ҳам назарда тутган. Агар шу фикр ҳақиқат зарраларидан холи бўлмаса, дунёни бало-қазолардан сақлаб қолувчи қудратли кучлардан, нажоткорлардан бири бадиий адабиётдир, иймони бут адибларнинг Ёнар сўзлари, Сеҳрли сўзларидир.

Мен ёзувчиларнинг, “Ёшлик” журнали муаллифларининг шу сўзларни ёдда тутишларини истар эдим.

Нуруллоҳ Муҳаммад
РАУФХОН

Мушук
Мушук
Мушук
Мушук

1. Ўзни англаш дегани нима?
2. Бахт деганда нимани тушунасиз?
3. Истеъдод ва имконият: қай бири муҳим?
4. Ижодкорнинг жамиятдаги ўрни қандай бўлиши керак деб ўйлайсиз?
5. Ёзганларингизнинг ҳаммаси ростми?

□ □ □ □ □ □ □ □
□ □ □ □ □ □ □ □ □ □

1. Бу нарсани ҳар ким ҳар хил тушунади, натижада ҳар хил тушунтиради. Ҳар бир нарса, ҳодиса, тушунча ва ҳоказонинг сирти бор, ичи бор. Ичига етиш қийин, сиртининг ўзи эса, ҳаммиша ҳам “ўз”и (асли) бўла олмайди. Яъни, сиртигагина боқсангиз, у нарса ва ҳодиса ҳақидаги тушунча шунга яраша юзаки бўлади, ичига ҳам боқа (кўра) олсангиз, у нарса ва ҳодисанинг ҳақиқатига етишингиз осонлашади.

Менимча, “ўзликни англаш” нималигини билиш учун олдин “ўзлик”нинг ўзи нима эканини билиб олиш керак. Сўзнинг сиртидан ҳам кўриниб турганидек, “ўзлик”нинг ўзаги “ўз”дир. Яъни, “ўзлик” “ўз”га тегишлидир. “Ўз” эса, “асл” демакдир. Жайдарича айтганда, киши бир куни ўзига “Мен кимман?” деган саволни берган заҳоти у ўзини англаш йўлига чиққан, биринчи кадамини кўйган бўлади.

“Мен кимман?”нинг жавоби эса, икки хилдир:

1) мен бошқа барча нарса қатори, шубҳасиз, яратилган бир борлиқман, шубҳасиз, менинг бир Яратувчим бор; 2) мен бошқа барча нарса қатори ўзимдан-ўзим пайдо бўлган бир борлиқман, ҳеч қанақа яратувчи йўқ.

Бундан ўзликни англаш ҳеч қандай воситасиз ишончга боғлиқлиги кўринади. Яъни, ишончига қараб кишилар ўзликларини англашда энг катта икки гуруҳга ажралишади.

Қай бири ҳақ? Ҳар иккиси ҳам ўзини ҳақ деб билади, бошқасини адашаётганликда айблайди. Бу дунёда, инсоннинг ўлчовига кўра, бу тортишувнинг таги кўринмайди. Инсоният ер юзидан бор қилинганидан бери бу масалада тортишиб келади, бир-бирига фикрини ўтказишга уринади. Биз ҳозир бу баҳснинг ичига кирмаймиз-да, саволга қайтамыз.

Савол мендан сўраляпти, шунинг учун бу борада мен ўзимнинг жавобимни айтаман. Менинг жавобим эса, қатъий: шубҳасиз, мен яратилган бир борлиқман – ўзимни шундай танийман, шундай англайман! Бошқача бўлиши мумкин эмас!

Ўзини бу каби англовчилар, Яратувчини бор деб билиш билан, айна чоғда дунёни ҳам теран англай бошлайдилар. Бунда жимитдеккина бир шахс билан улкандан-улкан дунё орасида буюк бир уйғунлик, боғлиқлик ҳосил бўлади. Ҳамма нарса ўз шакли, ўз ҳаёт тарзи ва фақат ўзига хос бир вазифа билан яратилгани ҳамда бу вазифасини мукамал адо этаётгани маълум бўлади. Худди шунингдек, мен ҳам бу дунёга тасодифан ёки бўш келмадим, ўзимга яраша бир вазифа билан келдим. Инсонлик бурчимни ўтаб бўлгач, бу дунёдан озод этиламан...

Демак, Яратган Зотни танилса, тан олинса, “ўзлик” ҳам бор ҳақиқати билан англанади. “Ўзини таниган Яратганини танийди”, деб бежиз айтилмаган. Бу дегани Яратганини танимаган ўзини танимайди (англамайди), деганидир. Киши ўзининг йўқдан бор қилинганини, ўзидан-ўзи пайдо бўлиб қолмаганини, бир Буюк Яратувчиси борлигини, у шу Яратувчига қўллик қилиш учун яратилганини билса, тўғри манзилга етибди – ўзини англабди. Акс ҳолда ўзини ҳам, бутун бу борлиқни ҳам ҳақиқати билан англамабди, англаганга ўхшаб туюлса-да, хато англабди.

Бу гаплар бутун инсон зотига тегишлидир. Айна чоғда, одамлар дунёда турли миллат, турли дин, демак, турли маданият ичида яшайди. Демак, инсонлик нуқтаи назардаги ўзликдан ташқари энди ундан майдароқ – миллий, диний ўзликлар ҳам юзага келади. Буниси қандай англанади? Албатта, асли тўғри англаб олинганидан кейин ўзликнинг булар каби майда кўринишлари ҳам ўз-ўзидан тўғри англанаверади.

Юз ўттиз йиллик мустамлака остидан чиққан бир миллат ўлароқ бугун биз қайтадан ўзликни англашга

Нуруллоҳ Муҳаммад
РАУФХОН

(Нурулло Отахонов) 1955 йилда Фарғона вилояти Ўзбекистон туманидаги Ойимча Қақир қишлоғида туғилган. Тошкент Давлат университетининг ўзбек филологияси факультетини тамомлаган.

«Йўл бошида» тўпламида ҳаммуаллиф, «Дунё кенг», «Шу ерлик киши» номли қисса ва ҳикоялар тўпламлари нашр этилган.

киришяпмиз, бу шарафли юксалишининг илк босқичида турибмиз, илк қадамларимизни кўймоқдамиз. Яқин кунларгача устимизда ҳукмини юритганлар бизга, динимизга, маданиятимизга, ўзлгимизга бегоналар эди, улар бизга ҳам ўзларининг “ўзлик”ларини юктиришга уринишди. Натижада ўзлгимиздан ажралишимизга оз қолди. Аммо биз бугун янги ўзлик қидириб ўтирмаймиз. Йўқотганимизни, йўқотаёзганимизни қайтадан топсак бўлди. Адашишлар, улоқишлар етар, ўзликни англашда, ҳис қилишда бошидан тўғри йўлга тушиб олишимиз керак.

Айни чоғда, мумтоз адабиётимизда “ўзлик”нинг бошқача бир англами ҳам бор. Битта шахсга тегишли, асосан дунёга боғланган қисмимиз назарда тутилади. Ҳазрат Алишер Навоийнинг “Ўзлукдин ўзунгни айла озод, То дашти фаноға киргасен шод” (“Лайли ва Мажнун”дан)деган байтларидаги “ўзлук” Яратган билан боғланиб кетишга тўсқинлик қиладиган шахсий хусусият (дунёвий барча орзу-истак)ларни билдиради. Ўзингни бу каби хусусиятлардан мутлақ озод қилсанг, Яратганинга тўсиқсиз қовушиб кетасан, демоқчи (бу байтни яна бошқача ва узоқ шарҳлаш ҳам мумкин).

2. Бу саволга бир жумла билан жавоб бериб қўя-қолсам ҳам бўлар эди. Чунки аслида бу савол биринчиси билан узвий боғлиқдир.

Яратувчини бор деб билиш, ҳаётини шу ишонч асосига қуриш, демак, ўзини тўғри англаб етиш ҳар бир киши учун энг олий бахтдир. Ўзни тўғри англаб етмаслик бадбахтликдир. Тамом.

Лекин ўқувчи бу гапгинага қонмайди. Шу боис бир оз ёйиб тушутиришга ҳаракат қиламан.

Ўзликни англашнинг икки мақоми бўлганидек, бахтнинг ҳам олий ва майда мақомлари бор.

Бизларни ҳайвон эмас, инсон қилиб яратди, инсонлар ичида Ўзига ишонадиганлардан қилди, ўзимизни танидик, Яратганимизни танидик – булар ҳар бир киши эришишни орзу қиладиган энг олий бахтлардир.

Бундан ташқари турмушга боғлиқ, дунёвий ўлчовдаги бахт тушунчалари ҳам бор. Улар ҳар кимнинг ўз қаричи билан ўлчанади. Кимдир озгина бойликка эришишнинг ўзини, кимдир ўша озгина бойлигини яхши бир ишга сарфлашни бахт деб билади. Ҳатто ўзи камбағал бўлса-да, қаноатини бахт ҳисоблайдиганлар бор!

Кимгадир чиройли хотин, кимгадир одобли хотин бахт. Яхши ота-она бир бахт бўлганидек, яхши фарзандлар ҳам катта бир бахтдир! Киши жамиятда ўзини озод ва эркин ҳис этиши бахт бўлганидек, қонун доирасида нафсини чеклай олиши ҳам бахтдир!

Бир ҳисобга, ҳатто ўғри кечаси жонини таҳликага солиб ўғрилиққа тушса ва омади чопса, у ҳам ўзини бахтли ҳисоблайди, гўё ундан бахтли кимса йўқ! (Албатта, охиратда аламли азобларга йўлиқтирадиган бунақа “бахт”лардан Аллоҳ кўрисин!)

Амаллар ҳалол ва ҳаромга ажралганидек, бахт ҳам ҳалол ва ҳаромга ажралади. Киши эзгу бир орзуларга улашди дейлик – кўнглидаги бир қизга уйланди, чиройли оила қурди, ўғил-қизлар кўрди, уларни хуш одобли қилиб тарбиялади, илм олди, уй солди, машинали бўлди, жамиятда обрў-эътибор қозонди (в.х.) – булар ҳалол бахтларга мисол бўла олади. Ҳаромининг биттасини тепада айтдик. Ва яна шу кабилар. Аслида, Оллоҳ ҳам, қонун ҳам қайтарган ишларда бахт бўлмайди. Гарчи эгалари ўзларини бахтли санашса ҳам.

Баъзан бахтда бахтсизлик, бахтсизликда бахт бўлади. Буни қандай тушунилади? Масалан, киши ўзини

бахтсиз санайди, аммо ёнида турган бахтни кўрмаётган ёки қадрига етмаётган бўлади. Аксинча, айримлар ўзини жуда бахтли ҳисоблайди, аслини суриштирсангиз, унинг бахт ўлчови бузуқ чиқади. Ҳикматларда, киши ютуқда ўзидан тепага (илғорларга) қарасин, етишмовчиликда ўзидан пастга (орқада қолганларга) қарасин, дейилган. Шунда ҳаммаси изга тушади. Ҳозиргина ўзини бахтсиз санаб турган киши аслида нақадар бахтли эканини тушуниб қолади.

Аллоҳ ҳаммаларимизни чинакам бахтларга эриштирайсин.

3. Менимча, иккаласи бир-бирини тўлдирди. Имкониятни истеъдодни юзага чиқариш қобилияти ўлароқ танисак, демак, иккаласи ҳам муҳим. Қай бири бирламчи, деса бўлар балки. Мен истеъдодни биринчига қўйган бўлардим. Имкониятни тажриба билан ҳосил қилса бўлади, аммо истеъдод ҳосил қилса бўладиган нарса эмас. У берилади.

Демак, ижодий маънода имконият истеъдод билан бирдай аҳамиятли бўлса ҳам, мақом жиҳатидан истеъдоддан кейин туради. Моддий маънода тушунилса эса, бундай имконият ижод учун умуман муҳим эмас, деб ўйлайман.

4. Сал олдинроқ айтдик: бу дунёга ҳамма ўз вазифаси билан юборилган. Демак, ҳаммининг жамиятда ўз ўрни бор. Жумладан, илмий, ижодий истеъдод берилганларнинг ҳам. Фақат, савияси ва қобилиятига қараб бу вазифа оддийликдан то буюкликка қадар ўзгариб туради. Билим, билимга қўшиб фаросат, фаросатга қўшиб уни қўллаш истеъдоди ҳам берилган ижодкорнинг жамиятдаги масъулияти бошқаларникидан катта ва оғирдир. Ижодкор шунчаки яшамайди, ўзинигина ўйламайди, энг олдин ва кўпроқ ўз қобилиятига яраша Ватани, миллати, давлатини ўйлайди. Қолаверса, бутун инсониятни, бутун оламни ўйлашга, ташвишини чекишга, унга қайғуришга, кишилиқ жамиятининг оғирини енгил, ҳаётини чиройли ва осон қилиш йўлида тер тўкиб ишлашга мажбур. Ижодкор ҳеч иккиланмай ва малоланмай шунақа катта вазифаларни елкасига олишга ҳақлидир. Бунда одамлар унинг меҳнати қадрини билаётгани ё билмаётганига қарамайди. Чунки унга шу вазифа юкланган, мукофотини ҳам уни ер юзига шу вазифа билан юборган Зотнинг ўзи беради.

Ижодкор ўзига берилган қобилиятни бу дунёда ўзи фаровон яшаши, осон умр кечириши учунгина сарфласа, у омонатга хиёнат қилган бўлади. Бутун истеъдодини шахсий ҳаловати йўлида ишлатса, шундай қимматли фаҳми-фаросатини, унга қўшиб инсонлик шарафини ҳам арзон баҳога сотган, сотилган бўлади. Оллоҳ таолонинг “Мен сизларнинг бойликларингизга қарамайман, уни қаерга ва қандай ишлатганларингизга қарайман”, деган маънодаги Сўзи моддий бойликкагина тегишли эмас, истеъдод берилганларга ҳам бирдай тегишлидир. Охиратда Яратганимиз “Мен сенга қанақа истеъдодлар берган эдим-у, сен уни нималарга сарфлаб юрибсан”, деб ҳиқилдоғимиздан олмайдими?!

Ижодкорнинг бошини силлаш шарт эмас, унга ўз вазифасини ҳалол, чин юракдан бажаришига тўсқинлик қилинмаса бўлди. Зотан, бошини силлатишни хоҳлаган ижодкор чинакам ижодкор ҳам эмас. Унақа “ижодкор” бутун фикри-зикрини бир сўм пулини икки сўм қилишга сарфлайдиган оддий уддабуроннинг ўзгинаси бўлиб қолади. Бошқача айтганда, жамият касал бўлса, унинг илллати ойдинларида, ижодкорларидадир. Ёки,

аксинча, жамият чиройли бўлса, шарафнинг кўпроғи ойдинлари, ижодкорлари бошига ёғилади.

5. Бир нима дейишга одам ийманади...

“Самимийми?” деган маънода сўралаётган бўлса, қўлимни кўксимга қўйиб айтаман: ҳикояларим ҳаммаси самимий – уларни юрагимдан чиқазиб ёзганман. “Шу ерлик киши” қиссамга келсак, ғояси ўзимники бўлса ҳам, баёни тўласича ўзимники, дейишга бир оз иккиланаман. Ёш эдим. Катта ишга қўл ураётганимда балки тўла ижодий мустақил бўла олмагандирман. Кимларгадир ўхшашга ҳаракат қилиб тўқиган жойларим ҳам бор, ўзимнинг юрагимдан чиққан жойлари ҳам бор. Тақлид қилган ўринларимни ўқисам, ҳалигача ичимдан хижолат тортаман, ўзим толган, ўзим тўқиган воқеалар эса (бундай жойлари кўп, албатта), ҳалигача ўзимга ёқади.

Ҳар қандай бошловчида ўтган ё замондош машҳурларга эргашиб бўлиши бир томондан табиий, албатта. Муҳими, тақлиддан тез қутулиб, ўзининг мустақил йўлини топиб олиш.

Тақлиддан ўз йўлига ўтиш жараёни ҳар кимда ҳар хил кечади. Мен узоқ йиллар ёзмай қўя қолдим. Албатта, ёзмай қўйганимнинг бошқа асосий сабаблари бор – мен уларни “Ёшлик”да чиққан бир мақоламда уч йилча бурун қисман айтганман. Лекин бу сабаблар қаторида ўз йўлимни топишга интилиш ҳам бўлганини таъкидламоқчиман. Назаримда, энди нима ёзсам, у мутлақ меники бўладигандек. Кимнингдир қаеригадир ўхшаб кетиб қолса ҳам, у тақлид натижаси эмас, балки ижодий тажрибада кўп кузатилганидек, ихтиёрсиз равишда, хабарсиз ҳолатда бўлиши мумкин...

Шу савол баҳона анчадан бери кўнглимда кечиб юрган айрим мулоҳазаларимни айтиб олсам.

Ичувчилар орасида “Мастлик – ростлик” деган гап юради. Мастликда оғзининг боғи бўшаб кетиб, ичидагиларни чиқариб юборишни ростлик дейишади. Аслида, буни ростлик деб бўлмайди. Ёки “ифлос ростлик” деса бўлади.

Ростликнинг ифлоси ҳам бўладими, деб ҳайрон бўладиганлар бордир. Алишер Навоий ҳазратлари “Маҳбубул қулуб”да Жаноби Пайғамбаримизнинг (алайҳиссалом) бир ҳадисларига суянган ҳолда: “Хирадманд улдурким, ёлғон демас, Аммо барча чин дегулик ҳам эмас” (68-танбех, ТАТ 9-жилд 524-бет. Фафур Ғулом НМИУ 2011й.), деб ёзганлар. Демак, ҳаётда айтишдан қайтарилган, дейилиши исталмаган чинлар ҳам бор. Бундай “чин”лар тилга кўчса, оилаларда, одамлар орасида, юрда фитналар чиқиб кетиши мумкин. Бунақа ёмон ишларга олиб келадиган ростлик албатта ифлос бўлади-да!

Мен бугун адабиёт даъвосида ўртага чиқаётган мана шунақа “ифлос ростлар”дан хавотирдаман. Масалан, тўшак ишлари очқликка чиқиб кетди! Ҳалоли ҳам, ҳароми ҳам! Аммо адабиётда кўпроқ ҳаром тўшаклар кўпроқ тасвирланяпти. Тўғри, ҳаётда бузуқ ишлар кўпайди. Ахлоқ ўлчовлари ўзгариб, ақлга тўғри келмайдиган ишлар ҳам содир бўляпти. Тан олишим керак, бир замонлар ўзимнинг ижодимда ҳам бугун одамни хижолатга қўядиган бир-икки саҳна ёзилган. Аммо кўп йиллик ҳаётим тажрибадан англаб етишимча, адабиёт омма орқасига тушиб олиб, ундан чиқаётган ахлатларни титиб кун кўрадиган кузғун эмас! Балки омманинг олдига ўтиб, жамиятни эзгулик сари етаклайдиган тоза бир хунардир. Адабиёт ҳар хил йўлларга улоқиб кетган

одамларга эргашувчи бўлиб эмас, уларни Тўғри Йўлга эргаштирувчи бўлиб майдонга чиққан.

Адабиёт ҳаётнинг шунчаки инъикоси ҳам эмас! Адабиёт ҳаётга тўғри боқиб, тўғри хулосалар чиқариб, жамиятни тўғрилиқ сари етакловчи бир нурдир. Бегона маданият эгалари узоқ йиллар бизнинг мияларимизга “Адабиёт ҳаётни у қандай бўлса шундай ёритиши керак”, деб қуйишди. “Илмий” тилларида янаям баланд-парвоз қилиб: “Адабиёт ҳаётни объектив тасвирлаши керак”, деб ўргатишди. Адабиётнинг асл вазифасини нурлиқдан шунчаки ойнакликка тушириб тушунтиришди. Адабиёт шунақа экан-да, деб биз ёзувчилар охиروқибатда бировнинг маҳрам хоналаригача бостириб кириб бордик, кўзларимизни лўқ қилиб, тўшаклари тагигача ютоқиб “кузата” бошладик.

Тўшак ишлари қадимда бўлмаганми? Лекин бизнинг мусулмон Шарқи ёзма адабиётида (Ғарбнинг шилта литературасидан фарқли ўлароқ) унинг яланғоч тасвирлари ҳеч учрамайди! Ўзимизда Алишер Навоийдан тортиб Ҳазиний ё Ҳувайдогача ўртада кечган бутун ижод аҳли нимага “ифлос ростлик”ни қаламга олишмади? Адабиётнинг вазифаси бунақа ростлик эмаслигини улар жуда яхши ҳис этишар эди!

Ўрни келиб қолди, бир газетада чиққан мақоламнинг мавзуга тегишли бўлагини биргаликда бир эсласак.

“Бошда Алишер Навоий ўлароқ, бутун мумтоз адибларимиз...ўқувчининг паст туйғуларини қитиқловчи ифлос манзараларни тасвирлашни адабиётнинг вазифаси санашмаган. Шеър ёзиладими ё қисқа-лўнда ҳикоятлар, ривоятлар билладими, ниятлар ва ғоялар олий бўлган. Масалан, Алишер Навоий ишқни учга бўлиб, биринчиси ўлароқ авом ишқи ҳақида сўйларкан, уни ҳам иккига ажратадилар. Буюги деб шаръий никоҳни, пасти деб никоҳдан ташқаридаги “ишқ”ни айтадилар ва, қулоқ солинг, шу ўринда ҳазрат нима дейдилар: “Ва пастроқ мартабасида паришонлиқ ва мушаввашлиқлар ва бесомонлиқ ва нохушлиқлареки, зикри тарки адабдир ва баёни беҳижоблиққа сабаб” (“Маҳбубул қулуб”дан). Яъни, никоҳдан ташқаридаги ишқ тубан иш бўлиб, турган-битгани паришонлиқ, ташвиш, саросима ва нохушлиқлар келтиради, уларни эслаш (тилга олиш) одобдан эмас, энди уни баён қилиш (бировларга гапириб бериш ёки ёзиш) уятсизлиқдир! Яна ҳам яъни: тўғри, бу каби паст ишлар ҳаётда учрайди, аммо уларни ёзиш ўзи каби паст ишдир, адабиёт бундай ишлардан баланд туриши лозим”.

Бугун ҳатто: “Адабиёт одобидир” десангиз, ғаш келадиган “ижодкор”лар тоифаси пайдо бўлди. Унақада Алишер Навоий бошлиқ бутун мумтоз адибларимизнинг ижод ҳақидаги, адабиётнинг жамиятда тутган ўрни ва вазифаси тўғрисидаги фикрларини қаёққа ташлаймиз?! Бўлмаса, ичимиздагини ташимизга чиқариб: “Улар эскирди, бугунга тўғри келмайди, бу масалада бугун биз фақат Ғарбга қараймиз, улардан ўрнат оламиз”, деб қарашларимизни очиқ баён қилиб қўя қолайлик. Бир ёқда Алишер Навоийни ва Абдулла Қодирийни улуғларимиз деймиз, иккинчи ёқда уларнинг йўриқларини инкор этамиз. Самимиятимиз қоладими бунда!

Демоқчиманки, мастона ростлик ҳеч қачон ростлик бўла олмайди. Бўлса, ифлос ростлик бўлади.

Аслида, адабиёт ростликдир, одобли бир хилқатдир. Бошқача айтганда, одоб доирасидаги адабиётгина чинакам адабиётдир.

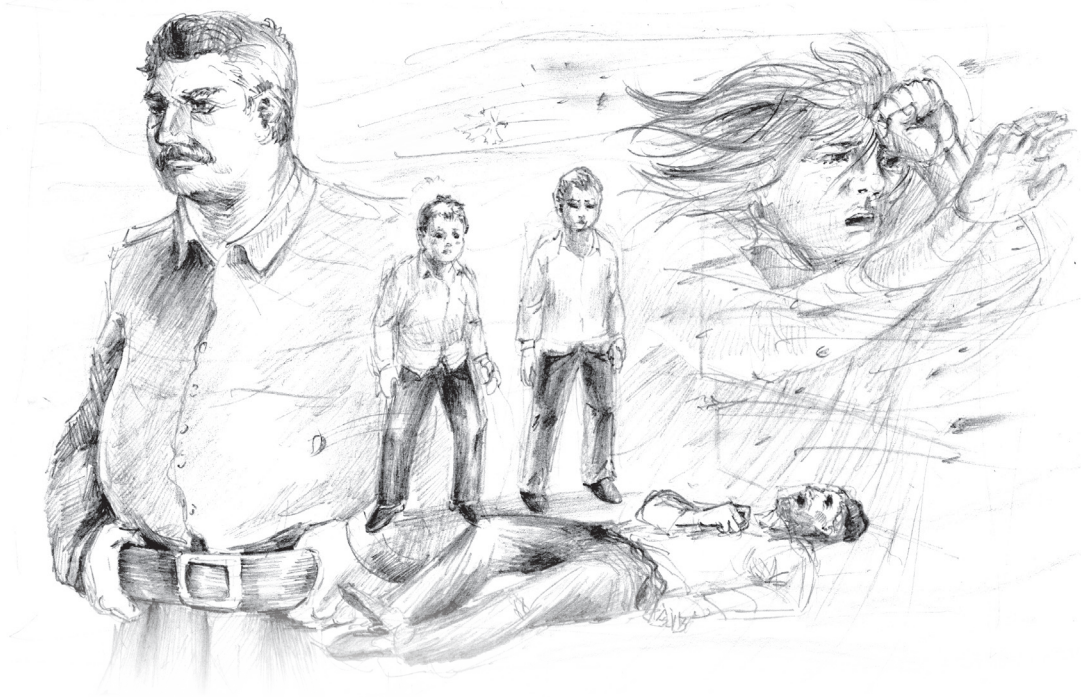

Наср
Наср Наср
Наср

Баҳодир АБДУРАЗЗОҚ

□ ў □ □ □

Қисса

Расмларни
Оловиддин Собир ўғли чизган.

Баҳодир
АБДУРАЗЗОҚ

1974 йилда Қашқадарё вилоятининг Муборак туманидаги Қорабоғ қишлоғида туғилган.

Ўзбекистон Миллий Университетининг журналистика факультетини тамомлаган.

"Умр тенгламаси", "Армонмисан муҳаббат" "У" каби китоблари нашр этилган.

Бу лаънати тўзон бошланишидан икки кунми, ё уч кунми олдин Оллоберди чол омонатини топширди. Худонинг қарғишига қолган шаҳарчани ўраб турган кумтепалар томондан ғалати ҳовур кўтарилар, шамол бу юртни буткул унутиб юборган бўлса керакки, онда сонда учрайдиган буталарнинг шоҳлари ҳам зобитнинг олдида турган аскардек қилт этмас, осмон ҳам хира кулранг тусда эди. Биз болакайлар тикансимлар билан ўраб олинган, ҳар жой-ҳар жойда соқчи минораси кўққайиб турадиган шаҳарчадан бир амаллаб чиқиб олиб, бир неча чақирим наридаги, шўр ва сассиқ сувли зовурда чўмилиб қайтаётган паллада, Оллоберди чолнинг жон таслим қилаётганини кўриб қолдик.

Чол бетон панеллардан тикланган тўрт қаватли уйнинг биринчи қаватида бир ўзи яшар, бизнинг мактабда қоровуллик, гўлаҳлик қиларди. У кечқурунлари, ҳаво бироз салқин тортган пайтларда, уйга кираверишдаги йўлак ёнига ўрнатилган харрақда ўтириб хаёл суришни яхши кўрарди. Бироқ, ўшанда у қоқ туш палласида, мис товадай қизиб турган харрақда боши қийшайиб, ияк қоқиб турарди.

Чолнинг кўриниши даҳшатли эди: яғир дўпписи ёнга сурилиб, кирлигидан сарғайиб кетган оқ сочлари

кўриниб қолган, оғзи қийшайиб, лабларидан қон ара-лаш кўпик сизар, кўзлари олайиб кетган эди. Манзара даҳшатли бўлса-да, ундан кўзимизни уза олмасдик. Биз кўрқа-писа ажал гирдобидида қолган чолга яқинлаш-дик.

– Кетинглар бу ердан, – хириллади чол. – Кетинг-лар... Тўзон яқинлашмоқда...

Ҳолбуки, бир ҳафтадан бери бу саҳро шаҳарчаси-да қилт этган ожиз шабадага ҳам зор эдик.

– Мени тўзон олиб келганди... – хириллади чол, сўниб бораётган кўзлари билан бизга тикилиб, – Энди у қайтариб олиб кетади, шекилли...

Чол харракнинг суянчиғига ўзини ташлаб тириш-ди, кейин бир хўрсингандек ожиз товуш чиқарди ва боши шилқиллаб елкасига тушди. Биз қурбонининг ўлимини кутиб турган калхатлар каби уни ўраб тур-гандик. Ўлимнинг этни жунжиктирувчи совуқ нафасини ҳис қилиб, саратоннинг жазирамасида, қуёшнинг олов нафаси остида турган бўлсак-да, титраб кетдик. Кейин эса чолнинг мурдасини харрак-да қолдириб, тўрт то-монга тирақайлаб қочиб қолдик.

Учинчи қаватга ҳансираб чиқиб, уйимизга кирдим. Отам ишдан келмаган, онам эса уч ойлик синглим би-лан андармон эди.

– Она-а, – дедим, ҳиқиллаб, – Она-а!

– Бақирма, – деди онам ярим шивирлаб, – синглинг-ни зўрға ухлатдим. Нима илон-пилон кўриб қолдингми, бунча эловрийсан?

– Она, Оллоберди чол... Оллоберди чол ўлиб қол-ди!

– Нима? Қаерда ўлди? Нега ўлади?

– Йўлакнинг олдидаги харракда ўлиб қолди.

Онам бироз саросимада алланималарни пичир-лаб, юзига фотиҳа тортди. Кейин менга ўгирилди.

– Ёнида ҳеч ким йўқмиди?

– Йўқ эди.

– Бир мўминнинг жасади кўчада қолмасин. Чопиб бориб комендантга айт. Тушундингми? Оллоберди бо-бо харракда ўлиб қолди, дегин. Кейин сандироқлаб юрмасдан уйга қайт.

Менинг ташқарига чиқишга, бундан ҳам ёмони, чол ётган харрак ёнидан ўтишга юрагим бетламасди. Онам тихирлик қилишимга эътибор бермай, нариги кўчадаги комендатурага жўнатди.

Комендант, сарғиш мўйловига тамаки ва ароқ-нинг омухта ҳиди ўрнашиб қолган, эллик ёшлар-даги хомсемиз полковник, биз болалар “Василич амаки” деб атайдиган Алексей Васильевич Дудко, менинг ғўлдираганча, сўзларни чала ямлаб етказ-ган хабаримдан кейин бошидан фуражқасини олиб, ўйланиб қолди. Кейин иккита аскар билан ўзининг шалоқ “УАЗ”ини бизнинг уй томонга жўнатиб, мурда-ни “Морг”га олиб боришни буюрди. Комендатурадан чиқаётганимда негадир кунботар уфқда хира туманлик пайдо бўлаётганига кўзим тушди. Бунга эътибор ҳам бериб ўтирмай уйга қараб чопдим.

* * *

Отам қамалганида мен икки ярим ёшда эканман. Тўққиз яшарлигимда отамга бироз енгиллик берилиб, қамоқда эмас, балки шу ёпиқ шаҳарчада ишлашга юборилди. Бунинг устига оиласини ҳам кўчириб олиб

келишга рухсат берилгач, отам бизга хат йўллаб, ёнига чақирди. Онам бир кўли билан мени етаклаб, иккин-чи кўлида оғир жомадонни кўтарганча йўлга тушдик. Менинг эсимда қолгани аввал автобусда қандайдир шаҳарга борганимиз, кейин вокзалда, қумурсқадек ғуж-ғуж оломон орасида сарсон-саргардон бўлиб юрганимиз, кейин бир амаллаб, поездга илашиб, лўлилар, ипириқки дайдилар билан тўлиб тошган “обши” вагонда икки кун юриб шу овлоқ станцияга ту-шиб қолганимиз, у ерда эса иккита аскар қуршовида отам бизни кутиб олгани эди, холос. Отам бизни олиб келиб шу, учинчи қаватдаги бетон катак уйимизга ўрнаштиргач, шошганча яна ортга, ишига қайтиб кет-ди. Биз онам иккаламиз бегона уйда нима қилишни билмай серрайиб қолдик. Кейин мен барча эшикларни бир-бир очиб хоналарга кўз ташлай бошладим. Бири-да кўрпа-тўшакли каравот, шкаф, стол ва учта стул, би-рида каттакон лаган ва иккита ялтироқ жўмрак, бирида эса газ плитаси ва идиш-товоқлар, яна бири эса поли-га тўшалган эскироқ палосдан бошқа ҳеч нарса йўқ, бўм-бўш хона эди. Онам жомадонни шу хонага қўйди. Бироз ўйланиб турганидан кейин ошхонага ўтиб, коса-товоқларни юва бошлади. Газни ёқиб чой қўйди.

Кўрпачаларни тўшаб, момом туршак, жийда, курут ва кулча тугиб берган олақуроқ дастурхонни очди. Биз жимгина чой ича бошладик.

Шу пайт эшик тақиллади. Онам сесканиб туш-ди. (Отамнинг қўлларини қайириб олиб кетишгани-дан бери онам оёқ остида қисирлаган хазондан ҳам кўрқадиган бўлиб қолган экан). У қалтираганча бориб эшик илгагини туширди. Эшик олдида тўладан келган, малла мўйловидан тамаки ва ароқнинг қўланса ҳиди анқиб турган ҳарбий кийимли киши ва аскар турарди.

– 3-здрасти, хозьяк! – деди у билинар-билимас чайқалиб. – С новосельем!

Онам ҳеч нарсага тушунмай, ўтакаси ёрилгудек бўлиб ортга тисарилди. Мен ҳам унинг кенг кўйлаги ортига бекиндим.

Ҳарбий киши билан елкасига автомат осган аскар ҳеч қандай такаллуфсиз ичкарига киришди. Аскар эшикни ёпди. Ҳарбий кимса худди ўз уйида юргандек бемалол ошхонага кирди ва курсига ўтирди. Аскар эса худди биз қочиб кетаётгандек, автоматининг қайишини чангаллаганча фахрий қоровулда ўтиргандек эшик ол-дида ғоз туриб қолди.

– Полковник Алексей Васильевич Дудко, комен-дант колонии У-я 126/74 ! – Таништирди ўзини ҳарбий киши. Онам унинг тилини тушунмасдан қалтираб ту-рарди. Мен ўзимни анча босиб олгандим. Ҳарқалай олтинчини тугатганман. Рус тили муаллимамиз Аль-фия опанинг таърифи бўйича шу тилни ўзлаштириш бўйича мактабдаги энг иқтидорли ўқувчилардан эдим.

– Она, бу киши шу ернинг каттаси экан, бизнинг қандай жойлашганимиз билан қизиқяпти.

Онам менга кўзларини катта-катта очиб қаради. Бу “чулчут”нинг тилини ўқишимга ҳатто онам ҳам ишонмасди.

– Ҳаммаси яхши, деб айт. Тезроқ кета қолсин.

Мактаб дарслиги бўйича рус тилини яхши ўз-лаштирган бўлсам-да, ҳали бирор марта тирик ўрис билан гаплашиб кўрмагандим. Тутила-тутила гапир-дим:

– Испасиба. Все хорошо.
Менинг рус тилида гапирганим Дудкога ёқиб тушди.
– Ну, ты молодец, парень! Как тебя звать?
– Бахром, – дедим мен, энди онамнинг этагидан нарироқ сурилиб. Комендантнинг яхши муомаласи менда ўзимга нисбатан ишонч уйғотганди.
– Бах-храм, – деди у бироз қийналиб, – ты не против, если я тебе Борей зову?
– Нет, не против.
– Молодец, Боря! – У энди онамга ўгирилди. – У тебя славный парень, хозяйка! Вот мы и познакомились. Вечером Алик придёт, пусть заходит в комендатуру. Ты понял меня, Боря?
– Да, понял, дядя...
– Василич, – деди у. Кейин қўшиб қўйди: – Здесь детвора меня дядь Василичом кличит. И ты тоже так звать можешь. Ну, счастливо оставаться, хозяйева. – Бурилиб кетар экан, яна бир карра менга эслатди. – Не забудь, Борь, Алик вечером заходит комендатуру.
– Не забуду, дядя Василич!
Кечкурун отам келганида комендантнинг келганини ва нималар деганини оқизмай-томизмай айтиб бердим.
– Сен рус тилини қаердан биласан? – ҳайрон бўлди отам.
– Мактабда “беш”га ўқиганман! – Мақтаниб қўйдим.
Отам улкан, темирдек қаттиқ қадоқли панжалари билан бошимни силади.
– Яхши! Бу ишинг зўр бўпти. Тилни билсанг бу ерда қийналмайсан. Тезда ўзингга ўртоқлар топиб оласан.

* * *

Отам тўғри айтган экан, кузда янги мактабга қатнай бошлаганимга кўп ўтмасдан ўзимга яраша ўртоқлар топиб олдим. Биринчи бор синфхонага кирганимда, қатор парталарда ўтирган болалар кўзимга бегона ва совуқ кўринган эди. Ўрта ёшлардаги тўладан келган оқ-сарик аёл – рус тили ўқитувчимиз ва синф раҳбаримиз Лидия Александровна мени ўрта қаторда ёлғиз ўтирган, малла юзини сепкил босган, бўйи мендан бир калла баланд, суяги бузук қизнинг ёнига ўтқазаркан, таништирди:
– Болалар, бу сизларнинг янги синфдошларингиз Бахрам Абдуллаев. Умид қиламанки ҳали дўстлашиб кетасизлар.
Ўқитувчи ортига ўгирилиб, доскага машқнинг қолган қисмини ёза бошлаганида синфда мисли кўрилмаган шивир-шивир тўзони бошланиб кетди. Мен индамай сумкадан китоб-дафтаримни чиқариб партанинг устига қўйдим. Суяги бузук қиз менинг ҳар бир ҳаракатимни йирик-йирик мовий кўзларини янада катта очганча кузатиб турарди. Охир сабри етмай сўз қотди:
– Менинг исмим Маша...
– Меникини эса ҳозир эшитдинг, – дедим бироз кўрсроқ оҳангда.
– Исминг ғалати экан... – у бироз тутилиб қолди.
– Бироқ, бизда сеникидан ҳам ғалати исмли болалар бор. Мисол учун, учинчи қаторнинг охиридаги болалар қара, унинг исми Нур-дау-лет. Биз уни Давка деб атаёмиз. Худди бўлма илонни атагандек.

Маша партада ёлғиз ўтириб роса зериккан кўринади, лаби лабига тегмай пичирларди. Мен у кўрсатган томонга қарадим. Учинчи қаторнинг сўнги партада бошқаларга нисбатан ёши каттароқ шекилли, баланд бўйли, полвон келбатли, ялпоқ ва кенг юзига унчалик ўтиришмаган митти қисик кўзлари йилтираб турган ўспирин ўтирарди. Маша яна алланималарни шошилиб гапира бошлаганида Лидия Александровнанинг қаҳрли овози эшитилди:

– Дудко! Агар яна шивирлай бошласанг, синфдан чиқариб юбораман!
– Кечирасиз, Лидалексанна. Бошқа қайтарилмайди, – деди Маша шоша-пиша ва жим қолди.
– Нима, сен комендантнинг қизимисан, ҳали? – сўрадим унинг фамилиясини эшитганим заҳоти.
– Ҳа, шунинг учун ҳам партада ёлғиз ўтирибман. “Зек”ларнинг болалари мен билан ўтиришни хоҳлашмайди, ярамаслар. – У ғижиниб, йириккина муштини қисиб қўйди. Кейин менга ўгирилди. – Сенинг отанг ҳам аристон, а? Сен мендан нафратланмайсанми?
Василич амаки менга ёмонлик қилгани йўқ. Танишган кунимиздан бошлаб бу хўппа семиз полковник менга содда ва самимий одам бўлиб кўринганди. Болаларга унинг нимаси ёқмаскан. Тушунмадим. Отаси ёқмаса, қизидан нима айб.
– Йўқ, – дедим Машанинг сепкил босган юзига қараб. – Сен билан эндигина танишдим-ку. Нима учун нафратланишим керак.

Машанинг кўм-кўк кўзлари қувончдан порлаб кетди.

– Майлими, сени Боря деб чақирсам?
– Ихтиёринг. Отанг ҳам мени шундай деб атайди.
– Сен ҳали отам билан танишмисан?
– Ҳа, келган кунимоқ танишиб олганман.
Машанинг кўзларидаги қувонч алангаси бир зумда сўниб, ўрнини мубҳам, аллақандай ғуссали туманлик қоплаб олди.
– У отангни урдими? – бир оз тин олиб, ҳазин товушда сўради.
– Йўқ, – дедим бироз ҳайрон бўлиб, – нега унақа дейсан?

Маша оғир тин олди.
– Отам ичиб олган пайтларда кўзига ташланган аристонни резина таёғи билан дўппослаб қолади. Гап қайтарганини эса қамоққа ташлайди. Яқинда Давканинг отасини калтаклаб, майиб қилиб қўйишига сал қолди. Шунинг учун ҳам Давка мени ёмон кўради. Агар хилватда қўлига тушиб қолсам, ўлдириб кетишдан ҳам тоймайди, у!
– Лекин отанг унақа одамга ўхшамайди-ку?
– Ичмаган пайтларида яхши одам. Ичса, ҳайвонга айланади, қолади.

Орадан бир неча кун ўтди. Эътибор берсам, ҳақиқатан ҳам Машани ҳеч ким, ҳатто қизлар ҳам ўз сафларига қўшмасдилар. Янгилегимгами, ёхуд, тавқи лаънатга қолган Маша билан партадош бўлиб қолганим учунми, мен ҳам беихтиёр уларнинг нафрат ўқиға нишон бўлиб қолгандим. Расман синфга “профессор” лақабли қилтириққина, кўзойнак тақиб юрадиган армени бола Гогик синфбоши бўлса-да, бирок бутун синф, ҳатто қизлар ҳам муштумзўр Нурдаулет – Давка қозоққа қулоқ қоқмай бўйсунитарди. Бечора синфбо-

ши эса унинг хос ғуломига айланиб қолганди. Машанинг айтишича уни қизлар орқаравотдан “Отнеси-принеси” деб аташаркан.

“Қизиқ, – хаёлимдан ўтди шу тобда биринчи партада ўтирган Гогикка назар ташларканман, – шу гавдасига шунча лақаб оғирлик қилмасмикан: “Профессор”, “Отнеси-принеси”, яна бунинг устига “Синфбоши” ҳам...”

Танаффусда бир четда туриб, тўполон қилаётган кичкина синф ўқувчиларини томоша қилиб турардим. Нарироқда эса Давка бошчилигидаги бир нечта ўғил болалар ниманидир қизгин муҳокама қилишар, ахён-ахёнда мен томонга қараб-қараб қўйишларидан, суҳбат менинг синфда кўқисдан пайдо бўлиб қолишим тўғрисида эканлигига ишончим комил эди. Мен табиатан камсуқум боламан. Одамлар билан тез киришиб кета олмайман. Тортинаман. Шу тортинчоқлигимни яшириш учун хўмрайиб оламан. Худди бу “ялангоёк”ларни писанд қилмаётгандек кўрсатаман ўзимни. Бу қилигим менга кўп панд берган. Бир неча бор калтак еб қовоқларим остини кўкартириб ҳам юрганман. Бироқ бу одатдан қутулолмайман сира. Ҳозир улар ҳам бу ғўдайган олифтанинг адабини бериб қўйишни ўйлаётган бўлсалар керак. Аччиқ тажрибамдан биламанки, улар бу ишни танаффусда, мактаб ҳовлисида амалга оширишмайди. Балки, шаҳарчанинг биронта хилват гўшасида ора очди қилинади. Улар ҳамон ниманидир қизгин муҳокама қилишарди. Охиrhoқибат келишиб олишди, шекилли, бир-бирларига қўл ташлашди.

– Бўлди, – хаёлимдан ўтди, – энди ичларидан биронта нотавонроқни “элчи” қилиб жўнатишади.

Айтганимдек бўлди. Синфбоши Гогик менга яқинлашиб кела бошлади.

– Боря, – деди у кўзойнак остидан қора кўзларини аланг-жаланг ўйнатиб, – юр, гаплашиб олишимиз керак. Биз четроққа ўтдик.

– Давкага сенинг комендантша билан ош-қатиқ бўлиб юришинг ёқмаяпти! – деди у қарийб шивирлашга ўтиб кетаёзган паст товушда. – Бу ишга шу бугуноқ барҳам беришингни талаб қиляпти!

– Ким? – дедим ўзимни гўлликка солиб, – ким талаб қиляпти?

Гогик худди кирланиб кетгандек кўзойнагини ечиб, чўнтагидан оппоқ рўмолчасини чиқарди ва ҳафсала билан ойнакларини артиб чиқди. Кейин авайлаб узун қирра бурнининг устига қўндирди.

– Наҳотки тушунмаган бўлсанг?! Давка талаб қиляпти!

– Агар Давкангнинг талабини бажармасам-чи?

– Унда ўзингга қийин бўлади.

Ичимдан зил кетиб турган бўлсам-да сир бой бергим келмади. Олифталарча четга “чирт” этиб тупурдим-да, бамайлихотир қўл силкидим:

– Бошга тушганини кўз кўради, – дедим катталардек салмоқлаб ва синфхонага томон юрдим.

Гога етти йилдан бери шу синфда ўқиб, шу етти йил давомида синфнинг тан олинган “қироли”га садоқат билан хизмат қилиб юриб бунақа “қахрамонлик”ни илк бора кўриб турган бўлса керакки, кўзларини ҳатто кўзойнақдан чиқиб кетгудек қилиб чақчайтирганча ортимдан хангу манг қараб қолди.

Вазият анча таранг эди. Муаммони дипломатик йўл билан ҳал қилишнинг ҳали ҳам имкони сақланиб қолганди-ю, бироқ... Мен Давканинг барча шартига кўнсам ва ҳамманинг олдида ундан кечирим сўрасам, олам гулистон бўлишини Гогик бир неча марта кулоғимга қўйди. Лекин мен мағрурлик тахтидан тушмай ҳар сафар бечора синфбошига беписандларча қўл силтаб кўярдим.

Ҳамма тан олган зўр – Давка қозоқдан кўркмасмидим? Йўқ, ўлгудек кўрқардим. Ҳатто, сўнгги кунларда у тушларимга кирганида алаҳлаб уйғонадиган бўлиб қолдим. Кун қоронғилашганида остона ҳатлашга юрагим дов бермасди. Ҳар кўринган қора кўйнига ўткир пичоқчасини яшириб пойлаб турган Давка қозоқ бўлиб кўриनावерарди.

Мактабда эса ичимдагини сиртимга чиқармай, яна ўша мағрур ва беписанд қиёфага кириб олардим. (Тўғриси айтсам, бу қиёфага киришнинг ўзи бўлмасди). Бу қиёфа Давканинг нотавон югурдаклари ва қизлар ўртасида анча-мунча обрў қозонишимга ҳам сабабчи бўлди. Тўғри-да, кимсан даҳшатли Давка қозоқнинг дағдағасини бир тийинга олмаган яккаюягона кимса мен эдим-да. Худди шу обрўни тўкиб қўйишдан кўрқишим, Давканинг калтаклашидан кўрқишимдан бир неча баравар катта эди ва менинг мағрур қиёфамни сақлаб туришимга кўмак берарди.

Шундай, асаблар таранг тортилган кунлардан бирида Машанинг кўлларимга тез-тез разм солаётгани эътиборимни тортди.

* * *

Отам қамалганида мен икки ярим яшар гўдак бўлганлигимни айтгандим. Орадан беш йил ўтганида мен иккинчи синфни тугатиб учинчи синфга ўтгандим. Турмушнинг бутун ташвиши онамнинг елкасида. Яримжон кекса момом билан мени оқ ювиб, оқ тараб боқарди. Бухородаги аллақандай техникумда ўқийдиган Абдурайим амакимнинг ташвиши ҳам онамнинг бўйнида. Ўн беш кун, бир ойда бир келганида онам унинг чўнтагига тўрт-беш сўм пул тиқиб юборишини биламан.

– Обунага бир сўм пул сўрасам бермайсиз-да, амакимга бус-бутун бешталикни қистириб юборасиз! – деб гишгиша бошлаганимда онам жеркиб берарди:

– Сен ўз уйингда юрибсан, тирмизак! Амакинг эса мусофирчиликда. Унга пул керак!

Тўшақда ётган момом менинг хархашамни эшитган чоғи ичкаридан овоз беради:

– Баҳромжон, болам, буёққа қаравор.

Мен секин момом ётган уйга бош суқаман. У ёс-тиққа суяниб ўтиради. Камзулининг чўнтагини кавлаштириб иккита ўн тийинлик чақа олиб менга узатади.

– Ма, болам, хўрозқанд оласан. Ҳали отанг келсин, ўзим сенга кў-ўп пул олиб бераман.

Шоша-пиша момомнинг қўлига ташланаман. Отамни эса эслай олмайман. Лекин ҳали-вери келмаслигига ақлим етади.

Мактабдан келасолиб, чала-чулпа чой ичганча, чоғроқ болтани елкамга қўйиб, тўрт тиррақи эчки ва беш қўйни олдимга солиб дарё бўйига йўл олардим. Кечгача қўйларни тўйдириб, бир боғ юлғунни елкалаганча уйга қайтардим. Эсимни танибманки, шу қўйларнинг

ортидаман. Яна тандир-ўчоқни ўтин билан таъминлаш ҳам менинг бўйнимда. Баъзан жонимга тегиб кетади. Бор-эй, деб барчасига қўл силтаб, чимзорда тўп тепа-ётган болаларга қўшилиб кетгим келади. Бироқ, онаминг таппи ёпаверганидан, гилам тўқийверганидан тараша-тараша ёрилиб кетган қўллари кўз олдимга келиб, фикримдан қайтаман. Бор кучим билан юлғун поясига болта ураман.

Қиш чилласида момом ўсал бўлиб қолди. Онам югургилаб Улжон табибни бошлаб келди. Табиб хола момомни обдон кўздан кечирганидан кейин бошини чайқаб тилини чуқиллатди.

– Келин, момони анча чарчатиб қўйибсиз. Иллат ўпкаларида. Асал топиладими?

Онам индамай ерга қаради.

– Асал ҳозир отлиққа йўғ-у...

– Топмасангиз бўлмайди, келин. Момонинг куракларига асал ёпиб, иллатни ҳайдаймиз.

– Майли, хола. Шу зормандани топсак, момо тузаладиларми?

Табиб холанинг бироз жаҳли чиққандек бўлди.

– Мен сизга Худомидим, келин! Худо шифо бераман, деса, мен бир сабабчиман-да, ўргулай. Сиз асални топинг, Худо хоҳласа, момо кўрмагандек бўлиб кетадилар. Ҳа, айтганча, истансадаги Рауф нўғойдан сўратинг. Шунда топилади.

Рауф нўғойни мен танирдим. Газета қоғозига тамаки ўраб чекадиган жиззаки чол. Темирийўл бўйидаги кичкина ҳовличасида асалари боқади. Бир банка асални икки шиша ароққа алмаштирганини кўрганман.

Табиб хола кетди. Онам ортидан минғирлаб қолди:

– Рауф нўғойда асал борлигини ўзим билмайманми? Қани унга берадиган пул? Насияга кўнармиди у тиррақи...

Эрназар полвон невараларига курашли тўй беряпти. Кун совуқ бўлишига қарамай даврага югурдик. Қисилиб-сурилиб давранинг олдинги қаторига ўтиб, чордона қуриб ўтириб оламиз. Биз – бу, мен билан Равшан. Бурнимизни камзулнинг енгига артганча тезроқ олиш бошланишини кутамиз. Иккита чолни ёлғондакам олиштириб, даврани бошлаб олган баковул энди болаларни кураш тушира бошлайди. Шунда кимнингдир бақувват панжалари мени ердан узиб давранингдир ўртасига олиб чиқади. Бу панжалар отамнинг энг яқин ўртоғи Ниёз амакимники бўлиб чиқади.

– Полвон бова, – дейди у баковулнинг тирсагидан тортиб, – бизнинг полвончага мос бир рақиб топинг.

Баковул менинг қўлимдан ушлаб даврани айлантиради.

– Баҳром полвонга талабгор борми?! – деб ҳайқиради.

Бир зумда тўрт-бешта талабгор даврага чиқади. Разм соламан. Барчаси меңдан бир-икки ёш катта болалар. Зил кетаман. Бироқ билинтийрмайман. Баковул қўшни қишлоқдан Зокир деган болани менга рақибликка танлайди. Зокирни танийман. Биздан бир синф юқори ўқийди. Хўппа семиз, шунга яраша кучиям бор. Усулни яхши билмайди. Кучига ишонади. Агар қўлига тушсанг мижғилаб ташлайди. Чап бериб, ёқангни тутқазмай олишсанг, тез чарчайди.

Баковул зотни эълон қилди:

– Баҳром полвонга Зокир полвон талабгор бўлди. Буларнинг зоти уч сўм пул! Қани, полвонларим, ҳалол олишинглар.

“Уч сўм пул. Буни Рауф нўғойга элтиб берсам, ҳеч бўлмаса ярим банка асал берармикан?” Зокир бақалоқнинг ортидан даврани айланарканман, хаёлимдан шу сўзлар ўтади. Нима қилиб бўлса ҳам Зокирни йиқитишим керак. Менга, тўшақда бир бурдагина бўлиб ётган момомга шу пул керак.

Зокир бақалоқ сузонғич буқадек устимга бостириб келади. Чап бераман. Унинг ёқамга узалган қўллари муаллақ қолади. У ғазабланиб бўғриққанча яна ташланади. Чап бера туриб оёғига қоқма бераман. У юзтубан қулайди. Даврани қийқириқ босади.

– Ҳе, яшавор, ота ўғил!

Бу Ниёз амакимнинг овози эди. Баковулнинг гулдирган товуши қий-чувни босади:

– Бу полвонларнинг зоти ошди! Ниёзбой Баҳром полвон учун яна уч сўм қўшди! Бу полвонларнинг зоти олти сўм бўлди! Эшитмадим демангла-ар!

Зокир чарчади. Елкасидан нафас ола бошлади. Чангалида ҳам куч қолмади, шекилли, ёқамдан ушлаганида кескин силтаб ташладим. Бармоқлари шалвираб, ёқамдан ажралди. Пайти келганди. Унинг ёқасидан икки қўллаб чангалладим ва шу заҳоти тиз чўкиб елкамдан ошириб юбордим. Зокирнинг оғир гавдаси қипиқ тўкилган ерга гурсиллаб тушди.

– Ҳалол!

Мен чўнтагимга улкан бойлик – иккита яшилтоб уч сўмлики яширганча истансадаги Рауф нўғойнинг уйига қараб учиб кетдим.

* * *

Қўлларим болалигимдан иссиқ-совуқ кунларда болта ушлаб ўтин чопаверганимдан қорамтир, серқадоқ ва гавдамга нисбатан катта эди. Уялганимдан қўлларимни парта остига олдим. Унинг разм солаётганини сезиб қолганим учунми, Маша “дув” қизарди.

– Сен самбо билан шуғуллангансан-а? – сўради у бироз ўнғайсизланиб.

Самбоси нима эканлигини бироз биламан. Лекин у менга ёқмайди. Баъзи томонлари ўзимизнинг курашга ўхшайди. Лекин унда ётиб олиб ҳам олишавераркан. Қўлни, оёқни қайиришлари ҳам бор. Шуниси бизга тўғри келмайди. Мардмисан, тикка туриб олиш-да!

– Унчаликмас...

– Камтарлик қилма. Ҳамма сени самбист бўлса керак, деяпти. Агар самбист бўлмасанг, нега Давкадан кўрқмаяпсан?

– Сенинча Давкадан кўрқмаслик учун фақат самбист бўлиш керак эканми?

– Гапни айлантiryapсан. Гогик сени самбист, тўрт-бештани бир ўзи чалпак қилиб ташлай олади. Шунинг учун ҳам доим ёўдайиб, ҳеч кимга қўшилмай юради, деди.

Мен қачондир Давка қозоқ билан рўпара келишимга ишонардим. Давкага ўхшаган болалар ё сени енгиб букиб олиши, ё енгилиб, тан бериши керак. Бўлмаса ўртада пинҳоний жанг давом этиб келаверади. Лекин ҳал қилувчи жанг ортга сурилавирди. Давка ё бир зарб билан тарозининг посангисини ўзи томонга оғдириб олишга пайт пойлаяпти, ё бўлмасам, менинг ортим-

дан юрган миш-мишларга ишониб очик жангга чорлашга журъати етмаяпти... Мен эса тезда орани очик қилишни хоҳлардим. Аросатда, гумон ва таҳликада юриш жонимга текканди. Яна икки кун чидайман, деб ўзимга ўзим сўз бердим, шундаям бошламаса, ўзим бошлайман!

Кечкурун отам одатдагидан анча эртароқ ишдан келди. Кайфи чоғ, кўзлари йилтираб турарди. Онам ошхонада картошка арчар, мен эса каравотга чалқанча чўзилганча грамматикадан аллақандай мужмал, тушуниксиз қоидани ёдлаб ўтирардим.

– Баҳром! – Бор овози билан шанғиллади отам. – Буёққа чиқ!

Мен китобни тумба устига ташлаб коридорга чиқдим. Отам кўлидаги қоғоз пакетни менга тутқазиб, ўзи кўпол ботинкаси билан пахталигини еча бошлади.

– Ошхонага олиб кир. Бугун сизларга бир кўлбола ош қилиб берай!

Бизнинг шовқинимизга онам чиқиб келди. Кўлида чала артилган картошка.

– Нима? Ош? Мен макарон шўрва қилаётгандим.

– Йўқот макарон шўрвангни. Бугун ош қиламиз!

– Иби, қандай йўқотаман? Қозонга солиб бўлдим-ку!

– Обориб Ванянинг чўққаларига бериб кел!

Биринчи қаватда турадиган Ваня амаки уйнинг ҳовличаси бурчагида бостирмача қуриб олиб чўққа боқарди. Шу важдан Худонинг берган куни Оллоберди чол билан жанжал қилар, чол унинг устидан комендантга бир неча бор арз қилган, бироқ Ваня амаки комендантга битта чўққа боласи ва бир шиша самогон бериб сувдан қуруқ чиқиб кетар ва бемалол тўнғизларини парваришлар, ҳовлини кўланса исга бостириб юраверарди.

– Э, Худо олсин у ислиқини. Ҳалол ошимни ҳаром қилиб унинг тўнғизларига едираманми! Ана балконга чиқариб кўйсам туради. Эртага пишириб берарман.

– Билганингни қил. Беш минутдан кейин қозон тайёр бўлсин!

Отам бугун маошга қўшиб мукофот ҳам олибди. Пулнинг чўғи анча баланд эканлиги қулфи-дилини очиб юборган шекилли, “Мехцех”даги (отам комбинатга қарашли механика цехида чилангар-уста бўлиб ишларди) улфатлари билан мукофотни ювиб, юзта-юзта отгач, шахарладаги яккаю ягона гастронормга кириб ошнинг масаллигини олганча уйга чопибди.

Отам қаппайиб турган чўнтагидан бир даста қизил ўнталикни олиб стол устига қўйди.

– Ма, Баҳром билан ўзингга қишлоқ бирон нарса оларсан.

Онам секин пулни олди-да пичирлаб санай бошлади. Кейин бир қисмини ажратди.

– Отаси, буни қишлоққа, момога жўнатамиз.

Отам унга ҳайрон қаради.

– Нега? Яқинда жўнатгандинг-ку. Ўзингга пальто, Баҳромга этик билан қулоқчин олмоқчи эдинг...

– Биз бир кунимизни кўриб турибмиз. Уёқда момо нима қилдилар экан... Ҳали Абдурайим уйланиши керак.

– Абдурайим... Абдурайим! – Жаҳли чиқади отамнинг. – Йигирма бешга кирди у! Ҳалигача онамнинг пенсиясига кўзини тикиб мўлтираб туради! Онам билан иккаланг шу болани ёмон эркатдиларинг-да!

Онам тўғраётган сабзисидан кўлини олиб отамга ғалати қарайди. Отам бир зумда совийди. Билганингни қил, дегандай кўлини силтаб қўяди. Онам апир-шاپир сабзини тўғраб бериб, кўчага ошиқади. Почтахона ёпилмасдан улгуриши керак.

Ошхонада отам билан иккаламиз қоламиз. Отам қизиб турган қозонга бўлакланган думбани ташлаб жаз бўлгунча қовуради. Кейин жазни сузиб олиб устига туз сепеди. Қозонга тўғралган пиёзни ташлайди. Ошхонани хушбўй, иштаҳани қитиқловчи пиёздод хиди тутеди.

– Баҳром, анавини олиб кел, бўлмаса ошимиз бемаза бўлиб қолади.

Мен шкафдан шиша билан стаканни олиб стол устига қўяман. Отам тиши билан шишанингни алюмин қопқоғини суғуриб олади ва стаканни яримлатиб қўяди. Худди шуни кутиб тургандек эшигимиз жиринглайди. Отам гўлдираб сўкинганча стаканни бошига кўтараркан менга кўзлари билан ишора қилади. Эшикнинг ортида тиржайганча юқори қаватда турадиган Мишанингни отаси Сергей амаки турарди.

– О, Алиқ! – шанғиллайди у. – Значить сегодня пловный день!

– Заходи, Сергей, – дейди отам унча ёқтирмай.

Сергей амаки пилдираб келиб курсига чўқади. Кўйини титкилай бошлайди. Отам унга эътибор қаратмай қозондаги гўштни кавлайди. Лаганга уйиб кўйилган сабзини қозонга ағдариб қопқоғини ёпади. Кўлини сочиққа арта-арта келиб унинг рўпарасига ўтиради.

– Ичасанми?

Сергей амаки ёйилиб илжайганча қўлларини ёяди. Отам шкафдан иккинчи стаканни олиб столга қўяди ва ҳар иккаласини яримлатиб ароқ қўяди. Сергей амаки кўйнидан битта узунчоқ бодринг билан битта помидор чиқаради. Отам туз сепилган жазли тарелкани унинг олдига суради. Бундан кейин нима бўлишини ёддан билганим учун ўрнимдан туриб нариги хонага ўтаман. Тумба устидаги титиғи чиқиб кетган грамматика қоидалари китобини кўлимга оламан.

Улар шишани қуритишади. Иккала улфатнинг феъли-хўйи турлича. Сергей амакининг кайфи ошгани сари сергаплашиб, шанғиллай бошласа, отам аксинча ҳар бир қуритилган қадахдан кейин тундлашиб, индамасга айланиб боради. Шу нарса майхўрлик давраларида тез-тез бўлиб турадиган жанжал ва муштлашувнинг олдини олади. Сергей амаки вайсаб-вайсаб чарчагач, энг асосийси шиша бўшаб, уй хўжаси иккинчи шишани кўймаслигига ақли етгачгина кетиш тараддудига тушади. Отам индамай уни кузатиб қўяди. Сергей амаки кета кетгунча подъездни бошига кўтариб шанғиллайди:

– Алиқ, ты золотой парень! И твои руки тоже золотые!

Отам индамай эшикни ёпиб ичкаридан занжирлайди. Ташқаридан Сергей амакининг мастона гўлдирари эшитилиб туради:

– Шундай тилла йигит бу Худо қарғаган жойда нима қилиб юрибди? Ту-шу-нмай-ман! Не понимаю!

Отам индамай бориб қозонга гуручни босади. Кейин идиш-товоқ турадиган шкафни узоқ кавлаштириб ярми ичилган ароқ шишасини топади ва уни бошига кўтаради. Тамакидан сарғайган мўйлови шалпайиб қолади. Газагига босиб-босиб “Беломорканал” торта-

ди. Ошхонани пиёздоғ ҳидига омухта бўлиб тамаки ва ароқнинг ачимсиқ ҳиди тутади. Кўнглим айнийди. Деразанинг бир тавақасини очиб юбораман. Хонага кеч кузининг қор ҳиди анқиб турган сарин ҳавоси ёпирилади. Отам шундагина ўзининг ёлғиз эмаслигини, хонада мен ҳам борлигимни сезиб қолади. Папирос қолдиғини деразадан отиб юборади. Шишани олган жойига қайта яширади. Дераза олдида кўксини совуқ ҳавога тутиб бир дам туриб қолади. Кейин менга ўгирилади. Унда кайфдан асар ҳам қолмаган бўлади.

– Хўш, ўқишлар қалай? Янги мактабингга ўрганиб қолдингми?

– Ёмонмас, – дейман руҳсизгина. – Чидаса бўлади.

Кўз олдимда Давканинг совуқ башараси пайдо бўлади.

– Тўғри, – дейди отам, кўзимга қаттиқ тикилиб. – Чидай олгангина яқунда ғолиб бўлади.

Шунда кундуз куни икки кун чидашга ва Давка жим юраверса жангни ўзим бошлашга қарор қилганимни эслаб уялиб кетаман.

Қарийб икки ҳафтадирки, асаблар жангги давом этарди. Давка зимдан босим ўтказар, қарийб ҳар куни Гогик менга Давканинг қандай кучга эга эканлиги, ҳатто юқори синфларда ўқийдиган нечта жўжаҳўрознинг эсини киритиб қўйганлигини шипшир, у билан сан-манга бормасдан, айтганини қилиш энг тўғри йўл эканлигини уқтиришга ҳаракат қиларди. Мен эса ҳамон ўша-ўша, Гогикка юқоридан кибрли нигоҳ ташлар ва олифталарча “чирт” этиб тупурар ва “чепуха” деб қўярдим. Вақт менинг фойдамга ишлаётган эди. Олдин бутун синф Давкага сўзсиз бўйсунган ва унга ишонган бўлса, менинг бўйсунмаслигим уларнинг ишонч қалъасини зимдан емира бошлаган эди. Давкага бўйсунмасдан ҳам яшаш мумкин эканлигига мен яққол мисол эдим. Кечagina қулдек хизмат қилган югурдаклари унинг буйруғини оғриниб бажаришар, баъзи бир журъатлироқлари эса бажармай қўя қолишарди.

Кутилмаганда Гогик қалтис қадам қўйди. Уч-тўртта ўзига ўхшаган ўртоғи билан мен томонга ўтганини тантанавор эълон қилди. Бу ҳодиса дарсдан кейин, синф раҳбаримиз Лидия Александровна билан биргаликда ўтказадиган синф мажлисимизда юз берди. Синфбоши сифатида сўзга чиққан Гогик, менинг аълочи ва фаол ўқувчи, яхшигина спортчи эканлигимни мактаб, синфдан ташқари спорт мусобақалари ўтказишга масъул синф фаоли қилиб сайлашни таклиф қилди. Шу орада олдинги фаол Давканинг ўзлаштириши пасайиб кетганлигини, хулқи ҳам синф фаоли деган масъулиятли вазифага мос келмаслигини таъкидлаб ўтди. Мен синф фаоли бўлиб сайландим. Бу Давканинг мавқеига қақшатқич зарба бўлиб тушди. Эртасига эрталаб мактабга келар эканман, ҳовлида Гогик билан бирга етти-саккиз бола тўпланиб турганини кўрдим. Нарироқдаги Давканинг тўпи эса анчагина сийраклашиб қолганди. Гогик мен билан биринчи бўлиб саломлашди.

– Боря, бугун навбатчиликка кимни қўяй? – сўради у ялтоқланиб.

– Синфбоши сенсан. Кимнинг навбати келган бўлса, ўшани қўясан-да!

– Бугун аслида сенинг навбатинг келган, – деди у айёрона кўз қисиб.

– Бўпти, – дедим тўнғиллаб, – навбатим келган бўлса қилавераман.

– Э, йўқ, – деди қилпанглаб йўлимни тўсганча, – сен кечадан бошлаб синф фаолисан. Турган гапки, фаоллар навбатчиликдан озод қилинади. Бугун Давка навбатчилик қилади. У энди фаол эмас.

“Билганингни қил!” дегандай қўл силтадим ва ичкарига кириб кетдим.

Навбатчилик масаласи Давканинг шу пайтгача тўлиб юрган сабр касасини тошириб юборибди. У очиқ жангга ўтишга қарор қилибди. Катта танаффусда ундан ультиматум келди. Агар барчасини эски ҳолига қайтариб чекинмасам, у ҳолда уруш бўлиши муқаррар экан. Давка ўзига хос тарзда ён ҳам берибди. Ундан узр сўраш мажбуриятдан озод қилибди. Яна ўз ҳолимча юраверишим мумкинлигини, ўзига бўйсунушга мажбурламаслигини ҳам писанда қилиб ўтибди. Фақат унинг мулкига (менимча у ўзининг хизматини қилиб юрадиган югурдакларини назарда тутган бўлса керак) кўз олайтирмасам бас, экан. Акс ҳолда уруш. Жанг майдони қилиб ёзги кинотеатрнинг орқа томонини белгилабди. Дарсдан сўнг ўша ерда очиқчасига гаплашиб оларканмиз.

Мана, ниҳоят мен бироз хавотир ва кўрқув билан кутган кун ҳам етиб келди. Сўнги дарс тугагунча бу хабар бутун синфнинг қулоғига етиб улгурди. Ҳамма дарс тугагини сабрсизлик билан кутарди. Ниҳоят орзиқиб кутилган кўнғироқ чалинди. Давка ва унинг югурдаклари тезда китоб-дафтарларини йиғиштириб чиқиб кетишди. Қолганлар эса менга кўз ташламасаларда, чиқишимни кутиб имиллаганча сумкаларини йиғиштиришарди. Сумкамни елкамга илиб, синфдан чиқдим. Ортимдан гуриллаб бутун синф кўзғолди. Кўчада кетатуриб йўлимни чапга солдим. Ёзги кинотеатрга орқа томондан бормоқчи эдим. Ортимдан оёқ товушлари эшитилди. Жўрттага орқага қарамасдан қадамимни тезлаштирдим.

Кинотеатрнинг орқасида Давка тўрт ўртоғи билан кутиб турарди. Давканинг қўлида ҳе ўша, менинг тушларимга кириб чиқадиган ўткир пичоқча, қолган шотирлар эса оқ қайин ёғочидан (бу шаҳар руда қазиб олиш ва уни қайта ишлашга мослашгани учун, шахталарга тиргак вазифасини ўтайдиган оқ қайин ғўлалари ҳамма жойда сочилиб ётарди) ясалган мустақам гаврончўплар билан қуролланиб олишган эди. Рақибнинг тиш-тирноғича қуролланганини кўриб баданимдан совуқ тер чиқиб кетди. Лекин энди ортга йўл йўқ эди. Тиззам қалтираётганини билантирмаслик учун янада шахдамроқ юриб уларга яқинлашдим. Давка ҳам икки қадам олдинга юрди.

– Боря, менинг таклифимни ўйлаб кўрдингми?

– Ҳа.

– Розимисан?

– Йўқ.

– Қайсар бола экансан. Ҳалиям кечмас. Менга қўшил. Ўнг қўлим бўласан. Биров пишагингни пишт демайди.

– Бировларнинг қўли, ё оёғи бўлиб ўрганмаганман.

– Унда уруш бўлади!

– Ихтиёринг.

Давка менга еб қўйгудек тикилди. Мен ҳам кўзимни лўқ қилиб унга қараб туравердим. Ниҳоят унинг унинг киприклари пирпиради. Бу менинг илк ғалабам эди.

– Нима, сен қўрмайсанми?
– Йўқ.

Унинг ўнг қўл бармоқлари букила бошлади. Де-мак, у тўсатдан мушт тушириб қолмоқчи. Мен эса чапақайман. Буни Давка билмайди. Бу менинг “кузим”. Унинг мушт бўлиб тугилган ўнг қўлини кўздан қочирмай ярим қадам ортга чекидим. Буни Давка қочиш деб ўйлади шекилли, олдинга ташланиб, ўнг қўлини сермади. Мен лип этиб қўлтигининг тагидан ўтиб олдим ва шу заҳоти чап қўлим билан чаккаси ва бўйнининг туташган жойига тушириб қолдим. Давка гурсиллаб кулади.

– Нокаут!

Шундагина ортга ўгирилдим. Ортимда қарийб бутун синф, қиз-ўғил аралаш чувиллашиб туришарди.

Давканинг қулаганини кўрган шотирлари аллақачон қуённи суриб улгуришганди. Жанг майдонида бечора рақибимнинг бир ўзи қолган. Бунинг устига тупроққа қоришган ҳолда. Мен унга қўлимни чўздим. Давка бир зум менга ғазабли нигоҳ ташлаб турди, бироқ охир-оқибат қўлимдан ушлади. Тортиб турғаздим. Курткасига илашган хас-хашакни қоқиб ташлашга кўмаклашган бўлдим. Қўлини қўйиб юбормай кўзига тик боқдим.

– Ярашми?

У бир зум тин олди. Кейин қўлини бир силтаб жилмайди.

– Яраш.

Бизнинг саргузаштларга бой, ажралмас дўстлигимиз худди шу дақиқадан бошланган эди.

* * *

Отам анчадан бери ичмай қўйган. Башараси тунд, қовоғини солганча тишининг оқини кўрсатмай юради. Уйга келганида ҳам ярим коса макарон шўрвани иштаҳасиз ичар, босиб-босиб арзон ва аччиқ “Беломорканал”ни тутатар ва кириб ётарди. Отам уйда пайти ҳатто қадам товушини чиқаришга ҳам қўрқардик. Шивирлашиб гаплашардик. Юрагим сиқилиб кетарди. Уйда ўтиргим келмай қолар, бирон нарсани баҳона қилиб ташқарига отилардим. Кўчани кесиб ўтиб нариги кварталга, Давканинг олдига чопиб қолардим. Давка эса ҳовлидаги болалар майдончасидаги темир ҳалинчакни гичирлатганча учиб папирос тутатиб турган бўларди.

– Кел, Боря, – сурилиб жой беради у. – Сеникям ичяптими?

– Э, йўқ, – дейман хўрсиниб, – қайтага ичгани яхши эди. Сиқилиб кетяпман.

Давка папиросни чуқур тортади. Кейин оғзидан паға-паға тутун чиқаради.

– Чекасанми? – У ярми чекилган папиросни узатади.

– Йўқ, – дейман, қўлини қайтариб, – чекиб бўлганман.

Икки ойча олдин илк марта тамаки тутунини тортганим эсимга тушади. Ўшанда аччиқ тутундан бошим айланиб, кўнглим айниган, роса қайт қилгандим.

– Ўзинг биласан.

Давка папиросни сўнгги бор тортади ва қолдигини иргитиб юборади.

– Меники ичяпти. Уч кундан бери. Тинимсиз. Кеча онамни дўппослади. Бугун эса комендант уни. Нима

қилишга ҳайронман.

Охиргисига мен тасодифан гувоҳ бўлиб қолгандим.

Онам пул бериб, бир шиша ёғ олиб келиш учун гастрономга жўнатди. Ишдан кейинги вақт бўлгани учунми, гастроном гавжум эди. Одамлар икки қатор бўлиб навбатга туришарди. Иккита сотувчи хотин қўли-қўлига тегмай мижозларга хизмат қилишар, бироқ шунда ҳам қатордан норози ғўнғиллаган товушлар эшитилиб турарди. Мен индамай бориб қаторнинг охирида турдим. Энди бир-икки қадам силжигандим ҳам, сафнинг ўртароғида тўполон эпицентрида Давканинг отаси Қўнисбай амаки турарди. Оғзида учи чайналган папирос буруқсир, қўлидаги қизил тўрхалтадан винодан бўшаган бир нечта шишанинг оғзи чиқиб турарди. У ҳадеб чувиллашаётган ўрис хотинларга ўзининг шу қаторда туришга ҳаққи борлигини тушунтиришга ҳаракат қиларди. Сотувчи хотинлар эса бу ерда чекиш мумкин эмаслигини айтиб дўкундан чиқиб кетишни талаб қилишар, Қўнисбай ҳам агар фуқаролик ҳуқуқлари тикланмайдиган бўлса худди турган жойида очлик эълон қилишини айтиб дағдаға қиларди. Шу пайт гастрономга яхшигина ютиб олганидан бўлса керак, сарғиш мўйлови шалпайиб, ташлаган қадами мўлжалга етиб-етмай тушаётганидан бироз гандираклаб қолган комендант икки аскар кузатувида кириб келди.

– Бу нима тўполон!? – дағдаға қилди хўппа семиз полковник. – Давай, тез тарқалинг!

– Ўртоқ полковник, – деди малла сочли, тўладан келган аёл, – Манави гражданин ичиб олиб, жамоат тартибини бузмоқда! – У қўлларини бигиз қилиб Қўнисбайни кўрсатди.

Қўнисбай эса бирдан хўшёр тортиб, сасиб турган папиросини полга ташлаб тезда яғир ботинкаси билан босди. Юзига жиддий тус берди.

– Эҳ, лаънати Конус, яна бошляяпсанми?

Қўнисбай ғазабдан титраганча, белига осилган резина таёғини чангаллаб турган комендантга қараб танбеҳ берган киши бўлди:

– Ҳали мени пирамида ёки куб ҳам деб атарсиз, гражданин комендант. СССР конституциясида совет кишини аллақандай геометрик шакллар номи билан эмас, ўз исми билан аталсин деб ёзиб қўйилган.

– Шу ҳолига Конституцияни ҳам билади-я... – пичирлади кимдир. Яна кимдир “пиқ” этиб кулиб қўйди.

– У ҳатто “Инсон ҳуқуқлари декларацияси”ни ҳам ёддан билади! –хириллади кимдир.

Бу овоз танишдек туюлди. Бўйнимни чўзиб аланглагандим, тарих ўқитувчимиз Ян Григорьевичга кўзим тушди. У ҳар доимгидек озода кийинган, тилла гардишли кўзойнаги остидан митти, қўй кўзлари йилтираб турарди.

Шу пайт Василич амаки ниҳоят белидаги қайишидан резина таёғини суғуриб олди ва Қўнисбай амакининг елка аралаш бўйнига гурсиллатиб тушириб қолди. Бечора жабрдийда тўрхалтасидаги шишаларни бетон полга урилиб синишдан сақлаб қолиш учун катта маҳорат ва жасорат намунасини кўрсатиб, тўрхалтани бағрига босганча чалқанчасига қулади. Иккинчи зарбани эса қўллари билан бошини чангаллаб ғужанак бўлиб ётганида қабул қилиб оларкан, шунда ҳам ўз гапидан қолмай ғўлдиради:

– Ана кўриб кўйинглар, коммунистча зўравонликни! Ўз ҳуқуқини талаб қилган мазлум пролетариатни ҳатто империалистлар ҳам бунча хўрламайди!

Ҳазабдан қип-қизариб кетган комендант ортида гўддайиб турган икки аскарга ўшқирди:

– Қани олинглар бу аблаҳни! – Кейин гўжанак бўлиб ётган Қўнисбайнинг кетига ўхшатиб бир тепди. – Ҳали сенга ҳуқуқингни ҳам, империалистларингни ҳам кўрсатиб қўяман! Пролетариатмиш-а!

* * *

Тунги совуқ қалин пахталигимнинг чоклари орқали кириб танамни қалтирата бошлайди. Давканинг ҳам совуқ қотаётгани сезилиб турарди. Бироқ иккаламиз ҳам ҳалинчакнинг муздек темир ўтирғичидан туриб уй-уйимизга тарқалишни истамаганимиздан жимгина қалтираб ўтираверардик. Шу пайт кўзимизга кўриндим, бир шарпа шитираб ўтиб кетди. Танглайимизгача музлаб унинг ортидан қараб қолдик. Шарпа худди ҳавода сузаётгандек узоқлашиб бир зумда қоронғилик бағрига сингиб йўқолиб кетди. Иккаламиз бир-биримизга термулиб жим қолдик.

– Сен... сен ҳам кўрдингми? – қийналиб тилга кирди Давка.

– Ҳ-ҳа, – дедим мен ҳам тилим зўрға айланиб.

Кўшни уйнинг деразасидан тушиб турган хирагина ёруғликда Давканинг ранги гезариб кетгани кўриниб турарди. Бир-биримизнинг пинжимизга тикилиб қанча ўтирдик, билмайман. Бизнинг сукутимизни қуюқ, қопқора тун бағрини ханжардек тилиб ўтган қиз боланинг кичкириғи бузди:

– По-могите-е! Маму убили!!!

Бу Машанинг товушига ўхшарди. Дарҳақиқат, комендант Давкаларнинг уйида, фақат бошқа подъездининг иккинчи қаватида касалманд хотини ва қизи билан яшарди.

Биз худди команда берилгандек, оёғимизни қўлимизга олганча товуш чиққан томонга чопдик. Етиб борганимизда кўшнилари аллақачон эркак-аёл аралаш йиғилиб бўлишган экан. Иккинчи қаватга интилаётган оломон орасида қисилиб-туртилиб Машаларнинг квартирасига кириб борганимизда қиёмат қойимнинг устидан чиқдик. Хона тартибсиз: стол устида егулик қолдиқлари, ичкиликдан бўшаган шишалар сочилиб ётар, эшик олдида Машанинг онасининг ориқ танаси ғалати чўзилган, унинг қоқ пешонасига автоматнинг стволига ўрнатиладиган ҳарбийча найза-ханжар нақ бўғзигача қадалган эди. Жасаднинг ёнида синган тарелка, сочилиб кетган чучвара, икки паллага бўлинган олма ётар, полга тўшалган гулдор патгилам қондан жиққа хўл эди. Маша онасининг совиб бораётган кўксига бошини қўйганча ҳиқиллар, ёшгина, капитан формасидаги йигит ранги гезарганча қалтираб, ҳадеб папирос тутатар, комендант эса хира кўзларини оломонга тикканча ҳадеб “Не понимаю” дерди. Унинг фирт маст эканлиги кўриниб турарди.

– Скорий чақириш керак! – ҳиқиллади кўшни хотин.

– Фойдаси йўқ, – деди оқиш шоп мўйловли эркак аёлнинг пешонасига санчилади турган найза-ханжарга имо қилиб, – жони ўша лаҳзадаёқ узилган.

– Бўлмаса комендатурага хабар бериш керақдир, – жаҳли чиқди аёлнинг.

– Комендатура шу ерда! – деди эркак диванда чўқчадек пишиллаб турган бадмаст полковникка нафратли нигоҳ ташлаб. Сўнг ўгирилди ва хонадан чиқиб кетди.

* * *

Капитан Семён Веремеев У-я 126/74 деган ном билан аталувчи, тикансимлар ва соқчи миноралари билан ўраб олинган ёпиқ шаҳарча комендантининг ўринбосари лавозимига тайинлов қоғозини кўтарганча соат саккиз яримда комендатурага келганида, комендант – полковник Алексей Васильевич Дудко биринчи юз граммни аллақачон отиб улгурган эди. Веремеев унга тайинлов қоғозини топширгач рўпарадаги столга ўтирди. Олдинги ўринбосари бошқа ишга ўтиб, шаҳарчани тарк этганидан бери комендатуранинг ҳужжат ишлари ўлда-жўлда қолиб кетган, шу боис бошлиқлардан дакки эшитишга ҳам тўғри келганди. Табиатан қоғоз ишларига уқуви йўқ полковникнинг ҳужжат титкилаб ўтиришга ҳафсаласи етмасди.

– Яхши бўлди, – хаёлидан ўтди полковникнинг, – ҳисобот-писоботлардан қулоғим тинчийдиган бўлди. Кейин қоғоздан бошини кўтариб капитанга диққат билан разм солди. – Янги вазифа билан табриклайман, капитан. Шу бугуноқ ишга киришишингизни истардим. Комендатуранинг барча ҳужжат ва ҳисоботларини кўриб чиқинг. Чалкашликлар бўлса тузатинг. Янаги ҳафтанинг бошида юқорига ҳисобот топширишимиз керак. Тушунарлими?

– Худди шундай, ўртоқ полковник, – Веремеев ғоз туриб чест берди. Кетишга рухсат беринг, ўртоқ...

– Шошма капитан... – Полковник тортмасидан, бир шиша ва иккита стакан олди. Уларга яримлатиб ароқ куйди. Биттасини капитан томонга суриб қўйди. – Қани янги ишнинг омадли бошланиши учун...

Иккаласи чўқиштириб қадаҳларни кўтаришди.

– Улфат йигитга ўхшаркан, – хаёлидан ўтди комендантнинг.

Иккинчи қадаҳ бўшаганидан кейин капитан Сёмага, ўртоқ полковник эса Алексей Васильевичга айланиб, қирқ йиллик кадрдонлардек улфатга айланишди-қолишди. Полковникнинг тортмасидаги шиша қоқланганча, кечкурун Алексей Васильевичнинг уйида улфатчиликни давом эттиришга келишиб тарқалишди.

Кечкурунги улфатчилик узоқ давом этмади. Бунга Алексей Васильевичнинг ҳарбийча найза-ханжар билан олма арчиши сабаб бўлди.

Сёма полковникдан найза-ханжарни сўраб олиб, унинг тиғини бош бармоғи билан сийпалаб кўрган бўлди. Кейин бильярд соққасидек келадиган олмани кўлида салмоқлаб кўриб тепага отди ва яшин тезлигида пичоқни сермади. Олма тенг тўрт бўлакка бўлиниб тарелкага тушди.

– Қойил, Сёма! – деди полковник, капитанга истеҳзоли кулимсираб қараркан. – Қани, пичоқни менга бер-чи.

Полковник вазадан яна битта олмани олиб, эшик томон отди ва унинг изидан пичоқни ирғитди. Ҳаммаси оний лаҳзада рўй берди. Эшик очилиб, полковникнинг тарелка кўтарган заҳил юзли касалманд хотини кўринди. Олма хотиннинг қоқ пешонасига урилиб пастга тушишга улгурмай ўткир найза ханжар уни қоқ

иккига бўлиб бечора жабрдийданинг бош суягини тешганча санчилиб қолди. Хотиннинг кўлидан тарелка тушиб, буғи чиқиб турган чучвара сочилиб кетди. Бечора мақтула эса юракни зирқиратиб юборадиган даражада бўғиқ инграганча полга узала тушиб чўзилиб қолди. Ҳанг-манг бўлиб қолган полковник нима бўлганини ароқдан хиралашган ақлига сиғдиролмас, ҳадеб бир гапни такрорларди:

– Тушунмайман! Қаёқдан пайдо бўлиб қолди бу жин ургур! Тушунмайман!

* * *

Мактабдан келаман-у белимга икки қулоч арқонни боғлаб, елкамга болтани ташлаб, бир парча нонни кавшаганча дарё бўйига югураман. Бу пайтда момом қамишзорда қўйларни ўтлатиб юрган бўладилар. Ёнлариди ҳамишагидек мен “Мишка” деб атайдиган кўчқорча. Момом камзулларининг чўнтагидан бир ҳовуч пахта олиб, чигитлаб ўтирадилар. Мишка эса тушган ҳар битта чигитни исроф қилмай паққос тушириб туради. Шунинг учун момомдан бир қадам нари жилмайди.

– Ҳали отанг эсон-омон қутилиб келса шугинани унинг оёғининг остига сўямиз. Болам, шуни яхшилаб боқ. Хўпми? – дейдилар ва ўринларидан туриб уйга қайтиш тараддудини кўрадилар.

Кўйлар тўйиб, бир-бир дарё бўйидаги қумлоққа чўккалаб оладилар. Мен ҳам чалқанча ётиб, кўм-кўк баҳор осмонида чизиқ тортиб учаётган реактив самолётни томоша қилиб кўзим кетиб, мизғиб қолибман. Дарёнинг нариги қирғоғида қўй боқиб юрган болаларнинг қийқириғидан чўчиб уйғониб кетдим. Болалар дарёга имлаб нималарнидир тушунтиришга уринишарди. Ўрнимдан туриб сув томонга шошдим. Не кўз билан кўрайки, момомнинг арзандаси – Мишка кўчқорча баҳорги тошқин дарёнинг қоқ ўртасида, бир кўриниб, бир кўринмай оқиб борарди. У анча узоқлашиб қолганидан, қувиб етишим учун қирғоқ бўйлаб анча ҳаллослашимга тўғри келди. Мен билан баравар нариги қирғоқдаги болалар ҳам етиб келишди. Кўчқорча оқиб кетаётганди. Бироз ҳаялласам тўғон томонга кетиб қолади. Кейин уни тирик қутқариб қолишнинг иложи бўлмайди. Нима қилишнинг иложини тополмай анграйиб турганимда нариги томондаги биздан уч синф юқори ўқийдиган Карим деган бола эшагининг ипини ечиб олди.

– Мен ипни отаман! Сен сувга тушиб уни кўчқорчангнинг шоҳига боғла! Биз тортиб оламиз.

Дарё бўйида ўсган боламасманми, сузишни эплардим, бироқ баҳорги тошқинда гувранаётган дарёга тушишга юрагим бетламасди. Лекин агар Мишкани оқизиб юборсам, момомнинг, онамнинг кўзига қандай қарайман?!

Кўйлак-иштонимни ечдим-да, кўзимни чирт юмганча, ўзимни дарёга отдим. Бир амаллаб кўчқорчам олдига сузиб бориб, унинг шохларидан ушлаб олдим. Каримнинг отган арқонини ушлаб олиб, хўпиқа-хўпиқа уни Мишканинг шоҳига боғладим. Уёқдан болалар кучаниб арқонни торта бошлашди. Мишка иккаламиз аста-секинлик билан қирғоққа яқинлаша бошладик.

Бу воқеани эртаси кунидек момом эшитибди. Мен мактабдан келишим билан кўлида юлғун хипчинни уйнатганча койий бошлади.

– Шу битта беақл жониворни деб ўзинг оқиб кет-

санг нима бўларди, бетийиқ! Кейин отанга нима дердим, шуни ўйламадингми?!

– Лекин момо, мен Мишкани қутқариб чиқдим-ку!

– Иккинчи шунақа қилма, касофат!

* * *

Комендант мавқеидан фойдаланиб хотинини тинчгина кўмиб юборди. Капитан Веремеев ҳам бу қабих жиноятга шерик эканлиги учунми, ё ўзининг биринчи иш кунидеяқ шунақанги ишқал чиққани учунми бу воқеага аралашмай турди. Бошқа гувоҳларнинг кўпчилиги аристонлар бўлгани учун ҳам қаҳри қаттиқ комендантга қарши чиқишни истамасдилар. Қўнисбай амаки ва унга ўхшаган бир-иккита тили узунлар эса комендантнинг “дубинка”си мазасини яна бир каррадан татиб, ўн беш суткани қоронғу ва зах зиндонда ўтказиб, тавбасига таяниб чиққанларидан кейингина тинчиб қолишди.

Бироқ, Машанинг кўзидаги мунг аралаш алам ҳеч сўнмас, кундан кунга у одамовилашиб, камгаплашиб борарди.

– Боря, – деб қолди у бир куни кутилмаганда, – сенда зарур гапим бор эди. Кечқурун бизнинг “дом”имиз ёнидаги болалар майдончасига ўтсанг, гаплашиб олардик. Давкани ҳам оливолсанг, яхши бўларди.

Онаси ўлдирилгандан бери болаларнинг унга бўлган муносабати мутлақо ўзгарган. Чунки комендантдан энг кўп зарар кўрган шу Маша эди-да. Бошқаларнинг отасини ё онасини урган, сўккан бўлса-да, ўлдирмаган эди.

– Бўпти, кечқурун Давка билан ҳалинчақда бўламиз.

Уйга келсам отам негадир эртароқ ишдан келибди. Ўз одатича гўшт майдалаб ўтирарди. Яна мукофот олганми, кайфияти яхши эди. Эшикни очиб киришим билан, ортига ўгирилмасдан туриб чақирди.

– Буёққа кел, Баҳром.

Дадамнинг рўпарасидаги стулга чўқдим.

– Хўш, ўқишлар қалай?

– Ёмон эмас.

– Баҳолар-чи?

– Яхши.

– Эшитишимча Қўнисбай алкашнинг ўғли билан, кейин анави комендант чўчқанинг қизи билан ош-қатиқ эмишсан?

– Улар ёмон болалар эмас, ота.

– Сен қаердан биласан уларнинг ёмон эмаслигини. Оталарининг кимлигини кўриб турибсан-ку!

Индамадим. Бунақа пайтда отамга гап қайтариш ўзинга дилхиралик сотиб олиш билан тенг.

– Кўзингга қараб юр, бола. Қозонга яқин юрсанг қораси юқади. Сенга ёнингдагиларга қараб баҳо беришади. Тушундингми?

– Тушундим, ота!

– Тушунган бўлсанг, бор, онамга қараш.

Мен секин ўрнимдан туриб нариги хонага чиқаман. Онам хонани тозалаётган экан.

– Келдингми, ҳозир овқатингни сузиб бераман.

Негадир онамнинг ҳам кайфияти яхши эди. Отам сиполик билан буни билинтирмасликка уринган бўлса, онам рўйи рост хурсанд эди.

– Она, нима гап? Бугун бошқачасизлар?
Онам ичидагини сақлай олмасди.
– Отангинг муддатини қисқартиришибди. Яхши ишлагани учун. Насиб бўлса олти ойдан кейин кетамиз!

Мен момомни, қишлоқдаги дўстларимни роса софингандим. Юрагим ҳаприқиб кетди.

– Ростданми?! – қичқириб юбордим. – Шунинг учун отам ошга уннаётган экан-да!

Ойим ҳамишагидек бир коса макарон шўрва эмас, тўртта қовурилган тухум сузиб берди. Тухумни паққос туширганимдан кейин онамдан нима иш қилишини кераклигини сўрадим.

– Сен синглинга қараб турсанг бўлди.

Мен ойимдан буни кутмагандим. Дўконга бирон нарса олиб келиш учун жўнатса, физ этиб Давкаларнинг домига бориб, Машанинг нима гапи борлигини аниқлаб келардим. Синглимга қараб туриш дегани кўчага чиқишни орзу ҳам қилиб ўтирма деганидир. Машанинг олдида ноқулай бўлади-да.

Синглим билан бир соатча андармон бўлганимдан кейин менинг муаммомни отамнинг ўзи ечиб бера қолди.

– Баҳром, нима қиляпсан?

– Синглимга қараяпман.

– Синглинга онанг қарайди, сен буёққа қаравор.

Синглимни онамга топшириб ошхонага ўтдим.

– Баҳром, сен гастрономга чолиб бориб кел. Менга енгиллик берилганини бир-иккитаси эшитган. Юваниз деб келиб қолиши мумкин. Шунга иккита ароқ олиб кўй.

Отамдан пулни олиб Давкаларнинг уйи томонга чопдим. Гастроном у ерга яқин эди. Ҳовличага кириб ҳалинчакка ўтирдим ва ҳуштак чалдим. Олдин Давка, бироздан кейин эса Маша чиқиб келишди. Бироз уёқ-буёқдан гаплашган бўлдик.

– Мен комендантни ўлдирмоқчиман, – деди томдан тараша тушгандек Маша. – Болалар, менга ёрдам берасизларми?

Давка билан мен ҳайратдан кўзларимизни катта-катта очиб бир-биримизга термулиб қолдик.

– Ним-ма дединг? – ҳайрат билан сўрадим.

– Ҳа, комендантни ўлдирмоқчиман. У онамни ўлдирди!

– Ахир у отанг-ку!

– Нима қипти? Давка, у сенинг отангни бўлар бўлмасга дўппослайверади. Нима, сенга алам қилмайдими?

– Отам ҳам ундан пеш эмас! – деди Давка ва четга “чирт” этиб тупуриб, чўнтагидан ғижимланиб кетган “Беломорканал” кутисини чиқарди. – У ҳам ичиб олган кунлари аламини онамдан олади. Бир кун келиб мен ҳам уни ўлдириб қўймасам эди, деб кўрқаман. – У жаҳл билан гугурт чизиб, папиросини ўт олдирди.

– Болалар, бас қилинглар! – дедим жаҳлим чиқиб. Индамасам шу ернинг ўзидаёқ бу иккаласи ўз оталарини ўлдириб қўя қолишадигандек. – Мен бунақа тутуриқсиз алжирашларни тинглайман, деб келганим йўқ. Агар тузукроқ бошқа гапларинг бўлмаса, мен кетдим. – Қўлимга иккита бўш шиша солинган тўрхалтани кўтарганча ўрнимдан кўзгалдим..

Маша енгимдан ушлади.

– Тўхтаб тур. Нима қил, дейсан бўлмаса? Мен у одам билан бир уйда яшай олмайман!

Мен ўйга чўмиб қолдим. Унга нима маслаҳат беришга ҳайрон эдим. Мендан кўра Давканинг калласи тезроқ ишлаб кетди шекилли, юзига қизиллик югурди.

– Балки Оллоберди чолнигида яшаб турганинг маъқулдир, Маша?

Оллоберди чол мактабимизнинг қоровули. Қиш ойларида эса гўлаҳлик ҳам қиларди. У бизнинг подъездда, биринчи қаватдаги уйда бир ўзи яшар, кўпинча мактабдаги қоровулхонада тунагани учун уйда камдан-кам бўларди. Чол одамови, унча-мунча одам билан очилиб суҳбатлашганини ҳеч ким кўрган эмас. Бадмаст, хўппа семиз полковникдан кўрқмайдиган яккаю ягона шаҳарча фуқароси эди. Ҳаммани қон қақшатадиган комендант Дудко негадир чолни кўрганда қалқони тешилиб, қиличи синган навкардек шалвираб қоларди. Кўчада ноҳосдан учрашиб қолганларида полковник гўлдираганча салом бериб, зудлик билан ўтиб кетишга тиришар, шу аснода чолнинг ғалати шуълаланиб турган қора кўзларига нигоҳи тушиб қалтираб кетарди. Чол унга аллақандай ғазаб аралаш нафрат билан термулар, полковник баттароқ гандираклаганча ундан тезроқ узоқлашиш ҳаракатини қиларди. Бу нигоҳлардаги нафрат ўти айниқса комендант бахтсиз, бечора аёлини ноҳос ўлдириб қўйганидан кейин янада қуюқлашган, энди полковникнинг бу нигоҳларга дош беришга ҳоли қолмаган, чолни кўчанинг бошида кўриши билан, ортига ўгирилиб, жуфтакни ростлаворарди, қўярди.

Мен бундай ҳолатга бир-икки бор гувоҳ бўлгач, Оллоберди чолда аллақандай ғайритабиий қувват борлигига ишонч ҳосил қилгандим. Бу не қувват эканлигини билишга қизиқар, бироқ буни кимдан сўраб олишни билмасдим. Отамдан сўрашга тортинардим. Чунки етти-саккиз йиллик айрилиқда ўсганим учун отамга яқинлашиб кета олмаган эдим. Онам эса мен қатори келган. Давка ва Машалар эса елка қисиб қўйишарди, холос.

Маша Оллоберди чолнигида яшаса, комендант отаси ҳуда-беҳуда уни уни безовта қилишга журъат қила олмаслиги аниқ эди. Бироқ Оллоберди чол ўзи қаттиқ нафратланадиган каснинг зурриёдини уйига киритишга рози бўлармикан?

Кўнглимдан ўтганини сезиб тургандек Давка бунинг йўлини қилишини айтиб қолди.

– Отамдан илтимос қиламиз. Отам чол билан яхши келишади, ўзинг биласан-ку, Боря.

Ҳа, тўғри. Чолнинг яна бир қизиқ томони: ҳамма унга яқинлашса бирон жойига нажосат юқиб қоладигандек етти кўча наридан айланиб қочадиган Қўнисбай амаки чол билан анчагина апоқ-чапоқ эди. Қўнисбай амаки навбатдаги пиёнисталик хуружидан қутулиб, кейингисигача танасига дам бериб, ўзининг таъбирича “тикланиш” жараёнини ўтказаётган палларларида мактаб қоровулхонасида, ё Оллоберди чол турадиган бизнинг подъездимиз йўлагидаги темир харракда, алюмин кружкадан қуюқ қора чой хўплаб, соатлаб гурунглашиб турганига кўп бор гувоҳ бўлганман. Феъли-хўйи бир-бирига мутлақо зид: бири тақводан ва зоҳидона турмуш кечирувчи, иккинчиси эса ҳар маош олганида бўкиб ичиб, уйдагиларни, қўшнилари

ва мутлақо бегоналарнинг ҳам безорини чиқармаса кўнгли тинчимайдиган, охир-оқибат комендантнинг резина таёғидан улушини олиб, бир неча сутка зах ва сассиқ авахтаҳонада ётиб, “мулла минган эшак”дек мулоим тортиб қоладиган ҳамсухбатларни нима бирига бунчалар яқинлаштирганини нафақат мен, балки бу Худо қарғаган шаҳарчанинг ярим фуқароси билишни истар, лекин юрак ютиб сўрашга ҳеч кимнинг ҳадди сиғмасди.

– Лекин отанг Оллоберди чолдан ўзининг душманининг қизини ҳимоясига олишни сўрашга рози бўлармикан?

– Уни сен кўндирасан, – деди Давка менга сирли жилмайиб.

– Қандай қилиб?

– Қандай қилиб бўларди! Ҳозир сен дўкондан арағингни олиб бизниқига кирасан. Шишаларни кўрганидан кейин отамнинг кўзи ўйнаб кетади. Ўша пайт унга ҳозирги илтимосни айтасан. “Чолни кўндирганингиздан кейин бизнинг уйга чиқинг, отам палов қиляпти”, – дейсан, вассалом. Ўн беш минутдан кейин гвардиячи катта сержант Қўнисбай Енекеев ҳамма ишни “есть” қилиб меҳмонхоналарингизда ўтирган бўлади.

Давка хоҳлаб кулиб юборди. Машанинг ҳам бироз кайфияти кўтарилгандек бўлди. Мен гастрономга қараб юрдим.

– Ҳа, – деди отам, бўсағада мени кутиб олар экан, тўрхалтадаги “Московское” деган ароқнинг ёрлиғига қараб, – нақ Москванинг ўзидан олиб келяпсанми?

Табиатан ёлғон гапиролмайман. Салгина ёлғон гапирсам ҳам худди рўпарамдаги киши сезиб қоладигандек “дув” қизариб кетаман.

– Гастрономда очирт кўп экан, – сўзларни чала ямлаб гўлдирадим.

– Шунақами? Демак очеретда Қўнисбай билан валақлашиб, вақт қандай ўтганини билмай қолибдилар-да, а?! Кир, мен ошни сузгунимча ошнангни зериктирмай ўтир!

Ичкарига кириб не кўз билан кўрайки, Қўнисбай амаки, ўғли Давканинг таёбири билан айтганда гвардиячи катта сержант Қўнисбай Енекеев меҳмонхонадаги бундайроқ тузатилган столнинг тўрини ишғол қилганча талтайиб ўтирарди! Ё, алҳазар! Давка билан биргаликда уни Оллоберди чолни Машани ҳимоя қилишга кўндириш учун мактаб қоровулхонасига жўнатганимиздан кейин уч дақиқа ҳам ушланмай уйга қайтгандим. Шу вақт ичида у қандай қилиб мактаб қоровулхонасига боришга, чол билан суҳбатлашишга ва уйга келиб мени кутиб туришга улгурдийкин?

Қўнисбай амаки тўрхалтадаги ароқдан кўзини узмай, топшириқ бажарилганини, Маша эртадан бошлаб бемалол чолнинг уйида яшаши мумкинлигини билдирди. Мен шишаларни стол устига қўйиб, унинг рўпарасидаги стулга чўқдим.

– Менга қара, Боря, – деди Қўнисбай амаки битта шишани қўлига олиб, ёрлиғини синчиклаб ўқиб ўргана бошларкан, – бу дейман Давка билан иккаланг анави гўрсўхтанинг қизи билан жа-а яқин бўлиб қолибсанларми?

Мен унга ўзининг услубида жавоб бердим:

– “Отанинг гуноҳи учун фарзанд жавобгар эмас” деган экан ўртоқ Ленин!

Қўнисбай амаки мендан бунақа ақлли гап кутмаганиданми, биринчи марта нигоҳини шишадан олиб, менга юз бурди.

– Шунақа дегин. Буни ҳам ўша тепакал Ян Григорьевич айтдимми?

– Йўқ, ўзим ўқиганман.

Унинг қисик кўзлари баттар қисилиб, ялпоқ юзи янада кенгайиб кетгандек бўлди. Кейин бир нуқтага тикилиб қолди. Эшик очилиб, онам чойнак кўтариб кириб келганидагина уйқудан уйғонгандек кўзларини катта-катта очди. Мен чойнакни олиб қайтардим ва чой қўйиб узатдим. Қўнисбай амаки пиёлани руҳсизгина олиб столга қўйди.

– Биласанми Боря, ўша Лениннинг бекор айтипти! Бола отаси учун жавоб беради! Бергандаям қандоқ! – У чойдан хўплаб қўйди. Негадир митти, қисик кўзлари йилтираб кетгандек бўлди. – Буни бошимдан ўтказганман! Қани ўзинг айт-чи, катта бўлсанг ким бўлмоқчисан?

– Тарихчи бўлмоқчиман! Пединститутнинг тарих факультетида ўқимоқчиман, – дедим бурро қилиб. Тўғри-да, ахир, синфда тарихни билиш бўйича мендан ўтадигани бўлмаса. Кимсан, мактаб директорини ҳассасининг учи билан кўрсатадиган инжиқфеъл Ян Григорьевичнинг ишонган ўқувчиси бўлсам, тарих факультети мендан қочиб кутула олармиди?!

– Агар сен тарихни сув қилиб ичиб юборган бўлсанг ҳам, сени бу даргоҳга яқин йўлатишмайди. Чунки сенинг отанг қамалган. У жиноятчи! Тарих сиёсий фан. Унга ҳар қандай ўтмиши шубҳали шахслар яқинлаштирилмайди! Тушундингми, Боря? Хўш, бу отанинг гуноҳи учун фарзанд жавоб бермаслигимми?

Менинг бошимдан бир челақ совуқ сув қўйиб юборилгандек бўлди. Наҳотки орзуларимнинг барчаси сароб бўлса?! Бироқ юрагимнинг чет-четида бир сиқимгина бўлса ҳам илинж сақланиб қолганди.

– Нега энди? Менга институтга кириш мумкин эмасми?

– Қоғозда мумкин. Бироқ амалда сени у ерга яқинлаштирмаслик учун барча чорани кўришади. – Қўнисбай амаки қўлидаги пиёлани ўйнаб ўтириб, кўзларини қисганча менга термуларди. – Бу гапларни институтнинг кўчасига ҳам яқинлашмаган, қозонхонада гўлаҳлик қилиб юрадиган одам қаердан билади, деб ўйлаётгандирсан-а, Боря. Тўғриси айтман. Мен ҳам ёшлигимда тарихни яхши кўрардим. Айниқса кишилик жамиятида яратилган қонунлар тарихини. Мен ҳуқуқшунос олим бўлмоқчийдим. Бироқ, мени у ерга яқинлаштиришмади. Чунки отам 37-йилда “халқ душмани” тамғаси билан отилиб кетган эди. У пайтда Сталин тирик эди. Жимгина колхозга қайтиб молбоқарлик қилдим. Орадан кўп ўтмай Мўйлов инига кириб кетди. Хрушёв унинг кирдикорларини очиб ташлагач, кўпчилик қамалганлар оқлана бошлади. Мен ҳам Бош прокурор номига хат ёздим. Орадан икки ойлар ўтиб, отамнинг ўлиmidан кейин оқлангани тўғрисида расмий хат олдим. Шу хатни кўтариб яна институтга бордим. Истар-истамас ҳужжатларимни қабул қилишди. Бироқ, конкурсдан ўта олмадинг деб ортага қайтариб юборишди. Мен эса улар устидан хатто цекагача ёздим. Устига устига, тинимсиз. Вазият эса тошқотгандек, ўзгарай, демасди. Қишлоқдан олиб келган охириги чақаларимга

бир шиша пиво сотиб олиб дўконнинг ўзидаёқ бошимга кўтардим. Чунки мавҳумликдан ичим ёниб кетганди. Шишани қайтариб пештахтага қўйишим билан иккита норғул йигитнинг қўлтиғимдан олаётганига эътибор қаратганимча бўлмай қорнимга келиб тушган кучли зарбдан кўз олдим қоронғилашиб кетди ва бир зумда ўзимни “қора қарға” деб аташадиган, аристонларни олиб юрадиган мелиса машинасида кўрдим.

Қўнисбай амаки оғир сўлиш олди. Пиёласидаги совуқ қолган чойни бир хўплашда қуритиб, менга узатди. Яна чой қўйиб бердим. У бу сафар калта-калта хўплаб ўтирди.

– Ана шунгайм йигирма етти йилдан ошибди. Шундан бери ўтирсам ўпоқман, турсам сўпоқман. Анави гурсўхта комендантга ўхшаган назоратчиларнинг резина таёғидан улушимни олиб юрибман. Лекин синганим йўқ! Бу лаънати тузумнинг қулаганини кўрсам армоним қолмасди. Агар Оллоберди чолнинг башорати рост бўлса, бир даҳшатли тўзон яқинлашаётган эмиш. У ер юзидан бу иккиюзламачи иблис салтанатини супуриб ташлармиш...

Маша Оллоберди чолниқига кўчиб ўтишга улгура олмади. Отам Қўнисбай амаки ва юқори қаватдаги улфати Сергей амаки билан икки шиша ароқни қуритишган кечанинг эртаси куни, қоқ туш маҳали қизиқ турган мис товадек харракнинг устида, ияк қоқа-қоқа Оллоберди чол омонатини топширди. Мен кўрқа-писа Оллоберди чолнинг жасади ёнидан ўтиб комендантга хабар қилган куним кечга томон шаҳарчани ўраб турган бийдай сахронинг кунботар уфқида хира сарғиш, булутсимон туманлик кўзга ташланиб қолган эди. Негадир тикансимлар билан ўраб олинган бу шаҳарча худди осмонўпар хитой девори билан ўралгандек, шамол айланмас, ҳаво дим ва оғир эди. Негадир бугун нимадир содир бўладигандек, кўнглим ғаш, уйга оёғимни зўрға судраб босганча истар-истамай яқинлашдим. Кўз олдимда Оллоберди чолнинг жон таслим қилиш манзараси қайта-қайта жонланар, қулоғим остида эса чолнинг хирилдоқ товуши эшитилиб туради: “Тўзон яқинлашяпти...” Қизиқ, кеча кечқурун Қўнисбай амаки ҳам чолнинг аллақандай тўзон яқинлашаётганини айтгани хаёлимга келарди. Бугун қуёш уфққа секин бош қўймади. Кунботар томонга сал оғач, сарғиш туманлик ичра бироз қизариб турди-да, бироздан кейин буткул ғойиб бўлди. Шаҳарчани хира сарғиш қоронғулик эгаллай бошлади. Уйга яқинлашдим. Подъездимиз олдидаги Оллоберди чол жон таслим қилган харракда отам ва Қўнисбай амаки қайғули алфозда сукут сақлаб туришарди. Мен қарийб пичирлаганча уларга салом бердим. Отам бошини кўтариб менга маъносиз тикилди. Давканинг отаси эса нималарнидир ғўлдираб қўйди. Чамаси саломимга алик олган бўлса керак. Мен индамай юракни эзиб юборадиган сукунат ҳукмиронлик қилган йўлакни тарк этиб зинапоядан юқорига кўтарилдим.

Кечаси деразамиз остида Давканинг хуштагини эшитиб пастга чопқилладим. Кечқурун ожизгина бошланган шабада бироз кучайган, шамол сахродан кум аралаш хас-чўпларни шаҳарчага етказиб кела бошлаган эди. Шамол дақиқа сайин кучайиб борар, ғалати чанг шаҳарчанинг кўчаларига, кўпқаватли уйларнинг томларига ёғиларди.

– Тезда комендантнинг уйига бормасак бўлмайди, Боря, – шошилганидан Давка апил-тапил гапирарди. – У ерда нимадир содир бўляпти!

Нима содир бўлаётганини тушунмасам-да, Давканинг ортидан оёғимни қўлга олганча чопа бошладим. Комендантнинг подъездига етиб келганимизда иккаламиз ҳам елкамиздан нафас олардик. Шамол энди уйларнинг тунука томларини даранглатар, очиқ қолган дераза тавақаларини қарсиллатиб урарди. Шу шовқансурон орасида кимнингдир, қизболанинг эзгин, ғуссали йиғи товуши элас-элас қулоғимизга етиб келарди.

– Бу Маша, – деди негадир қатъий ишонч билан Давка. – Юр, уларниқига кирамиз.

Машанинг онаси ўлдирилган ўша машъум кечадан бери бу хонадонга киришга юрагим бетламасди. Бу даҳшатли квартирада Машанинг қанчалар қийналаётганини ҳис қилиб, унинг Оллоберди чолниқига яшаши учун ҳаракат қилганларимиз эсимга тушди. Машани лаънати отасининг чангалидан қўтқара олиши мумкин бўлган ягона одам ҳам энди йўқ...

Бўйнимдан судралгандек майда қадамлар билан Давканинг ортидан эргашиб зинапоёга қадам қўйдим.

Эшик қўнғироғини узоқ жиринглатдик. Бир пайт сочлари тўзғиб, қовоқлари йиғидан қизариб, шишиб кетган Маша очди. Бизни кўргандан кейин ошқора хўнграб, пойафзаллар териб қўйилган кичик тумба устига ўтириб қолди. Бизнинг сўраб суриштиришларимизга жавобан қўли билан балкон томонга ишора қилди. Биз ошқона орқали кенгиш балконга чиққанимизда офицерлар қайишига осилганча, башараси кўкариб, даҳшатли қиёфага кирган хўппа семиз полковникнинг жасадига кўзимиз тушиб, даҳшатдан қичқириб юбордик. Комендантнинг жони узилганига бир неча соат бўлган, дум-думалоқ қорни баттар катталлашиб, дўмбира бўлиб шишиб кетган, тили ярим қарич осилиб, гирих тишлари билан ғарчча тишланган эди.

– Қўшнилари чақириш керак, – дея пичирладим, комендантнинг ваҳимали жасадида кўзимни узолмай.

Кейин худди команда берилгандек ҳар иккаламиз эшикка қараб югурдик.

Комендант хотинини ўлдириб қўйган кечадан бери ҳеч қайси қўшни унинг уйига қадам босмас, қотил полковникдан иложи борича ўзларини олиб қочишарди.

Қўшнилари эшик қўнғироқларини боса бошладик. Кимдир ғўлдираб сўкинганча бизни ҳайдаб юборар, яна кимлардир эшикни мутлақо очишмасди.

Охир-оқибат Давкаларнинг уйига бориб, Қўнисбай амакини уйғотишга мажбур бўлдик.

– Охири тўнғиз қўпибди-да, – деди уйқураб Қўнисбай амаки. У кўндуз куни Оллоберди чолни дафн этганидан кейин анча пайт отам билан унинг уйи олдида баъзан жим, баъзан шивирлаганча гурунглашиб узоқ қолиб кетган эди. Шунинг учунми, Оллоберди чолнинг мусибати сабабми, у ҳар кунлик режаси – ярим литрни ютмаган, хушёр эди. Бироқ ўзининг азалий душмани – комендантнинг ўлимидан қувонганини ҳам, хафа бўлганини ҳам билиб бўлмайдиган ҳолатда, асабий юриб коридордаги телефон гўшагини кўтариб рақам терди-да, гапни қисқа қилди:

– Арло, комендатурами? Бўлмаса эшитинг. Комендантингиз Дудко балконида ўзини осиб қўйибди! Кимнинг хабар берганини билишингиз шарт эмас! Хайр.

У гўшакни кўйиб, бироз тин олди. Кейин бизга ўгирлиди.

– Комендантнинг қизи уйда ёлғизми?

– Ҳа, – деди Давка, – бир ўзи йиғлаб ўтирибди. Биронта кўшни бизга эшик очишни истамади.

– Лаънати... – деди у қўлларини асабий силкиб.

У кимни лаънатлаяпти, кўшнилари асабий ё комендантними – билиб бўлмасди.

– Сизлар Машани пастга олиб тушиб кутиб туринглар. Ҳозир комендатурадан келишади. Кейин уни буёққа олиб келасизлар. У уйда қизни ёлғиз қолдириб бўлмайди.

Ташқарида эса шамол қарийб бўронга айлана-ёзган, у хас-хашакка кўшиб йирик-йирик қум зарраларини юзимизга урар, осмон қоп-қора, “милт” этган ёруғлик кўзга ташланмас, тинимсиз юзимизга урилаётган қум зарралари кўзни очиргани кўймас, тишларимиз орасида ёқимсиз ғичирларди.

Шу пайт осмондан тушгандек рўпарамизда отам пайдо бўлиб қолди. У менинг бирдан йўқолиб қолганимдан ташвишга тушиб қидира бошлаган ва анчагина овра бўлганлиги юзидаги ғазабдан аксланиб турарди.

– Қаерда юрибсан, аблаҳ!? – У юзимга енгилроқ тарсаки туширди.

Шу пайтгача бунақа тарсаки еб кўрмагандим. Йўқ, оғриқдан эмас, балки алам, ғазабдан юзим ловуллаб ёниб, кўзларимга ёш келди.

– Алик амаки, Боряни урманг! Уни мен чақиргандим. Биласизми, комендант ўзини осиб кўйибди. Шунга Машанинг олдига келгандик. – Давка пойинтар-сойинтар қилиб вазиятни тушунтирганча орага тушди.

– Нима дединг? Комендант?

– Машанинг дадаси... Балконда ўзини осиб кўйибди. Маша йиғлаб ўтирибди.

– Шунақами... Сенинг отанг қаерда?

– Уйда, ҳозир комендатурага телефон қилди...

Отам бир пас бошини қашлаб турди.

– Сен уйга бор, – деди менга ўгирилиб, – онанг хавотир оляпти.

Мен шаҳарчамизга кунботар томондан балоқазодек бостириб келаётган қум бўронига қарши қийналиб қадам босганча уйга қайтдим.

Кейинги кун эрталаб анча лоҳас бўлиб уйғондим. Осмон сарғимтир, ҳуёқ тўзон булути қоплаб олганидан кун нимқоронғи, қаҳо эса нафас олиб бўлмас даражада қуйқа ва оғир эди.

Оллоберди чол ўлими олдидан башорат қилиб кетган тўзон бор бўй-басти билан ўзини намоён қила бошлаган эди.

Онам чойга чақирди. Истамайгина ўрнимдан туриб ювиндим. Мен дастурхон бошига келганимда отам ўрнимдан туриб, аллақандай эзгин кайфиятда ишга йўл олди. Онамнинг қовоқлари ҳам солиқ. Атиги бир ярим кун олдинги, отамнинг муддати қисқартирилиб, бир неча ойдан кейин қишлоққа қайтишимиз дарагини эшитганидаги хурсандчилигидан асар ҳам қолмаган эди. Ҳатто жажжи сингилчам ҳам хомушгина, беланчагида сўргичини сўриб ётарди.

Чойни чала-чулпа ичиб, папкамини ортмоқлаганча уйдан чиқдим.

Бўрон тундагидек увилламас, озгина бўлса-да шашти пасайган, бироқ сарғиш чанг туман шаҳарчани

буткул ишғол қилганидан, икки қадам олдинни кўриб бўлмасди. Кеча тунда отам мени уйга жўнатиб юборганидан кейин нималар бўлганлигини аниқлаш мақсадида йўлимни Давкаларнинг уйи томонга бурдим. Яқинлашганимда Давка билан Машанинг бирга чиқиб келаётганларига кўзим тушди.

– Кеча комендантнинг жасадини олиб кетишганидан кейин, Маша бизникида, синглимнинг ёнида қолди. Ҳозир бизникидан чиқиб келяпмиз.

Машанинг ҳамон қовоқлари салқиган, кўзлари қизариб турарди.

– Энди мени детдомга топширворишаркан, – ҳиқиллади Маша яна кўзларига ёш олиб, – мен ҳам ўзимни осворсаммикан. Негадир яшагим келмай кетяпти.

Унинг гапи менга жўялидек туюлди. Юрагим сиқилиб борарди. Негадир тўзон нафақат шаҳарчамиз ҳавосини, балки бизнинг миямизни, қалбимизни хиралаштириб ташлаган эди. Тўзон энди абадий давом этадигандек, бизнинг қолган умримиз шу туманликда хира кўланка бўлиб кечадигандек, олдда “милт” этган ёруғлик йўқдек туюлиб кетди. Тўзон шаҳарча кўчалари билан бирга бизнинг кўнглимиз кўчаларини тўс-тўполон қилиб ташлаганди, гўё.

Мактабга келганимизда негадир синфхоналар жим-жит, унда-бунда кўриниб қоладиган ўқитувчилар ҳам шошганча пичирлашиб ўтиб кетишар, бизнинг анграйиб туришимизга эътибор ҳам беришмасди.

Ҳаммасини синфбоши Гогик гапириб берди.

Тарих ўқитувчимиз Ян Григорьевич кеча тунда билан томирларини кесиб ташлабди. Тонгда уни ваннахонадан ўлик ҳолда топишибди. Ҳозир унинг тобутини мактабга олиб келиш, мотам митингини ўтказиш тўғрисида ўқитувчилар маслаҳат қилишаётган экан. Бугун дарслар ўтилмаслиги ҳам мумкинмиш.

Гогик муҳим маълумотни етказиб, енгил тортгандек бўлиб, ортига қайтди. У негадир Машанинг кўзига қарай олмасди. Йилтираган қора кўзларини деворга, баъзан дераза ортидаги тўзон ичида қолган шаҳарчамизга боққанча гапирди.

Ян Григорьевич ёши эллик билан олтмишнинг миёнасида, тўладан келган, тилла гардишли кўзойнак тақиб юрадиган басавлат киши эди. У ҳаммага беписанд, юқоридан назар ташлар, шунинг учун ҳам шаҳарчада дўстлари йўқ, икки хонали уйда қаримсиқ кампири билан яшар эди. Улар бефарзандлиги учунми, каттакон бульдог ит боқишарди. Кечқурунлари эрхотинлар ўша кўппагини сайр қилдирганча, паркни айланиб юришганига кўп бора гувоҳ бўлганман. Улар ҳеч ким билан гаплашишмас, салом берганларга эса билинар-билинмас бош ирғаш билан жавоб қайтаришарди. Шунинг учун ҳам шаҳарчанинг асосий фуқаролари бўлган собиқ аристонлар бу зиёлинамо олифта кимсаларни хушламасдилар. Бироқ у билан бир кунда нариги дунёга сафар қилган комендант унга ҳурмат билан муомалада бўлар, учрашиб қолганларида эҳтиром билан бошини эгиб саломлашарди.

Мактабда эса Ян Григорьевичдан ҳатто директор ҳам ҳайиқиб турарди. Биз ўқувчиларни эса айтмай қўяқолай. Бироқ мен тарихдан бошқаларга қараганда яхшироқ эдим. Бунинг устига у негадир отам билан чиқишарди. Шунинг учун ҳам мен ушбу

“кибор” домланинг марҳаматига сазовор бўлган саноқли ўқувчилардан эдим. У менга юксак марҳамат кўрсатиб, уйидаги кутубхонасидан баъзи китобларни олиб ўқишга рухсат берган эди. Бироқ унинг бу “марҳамати” менга унчалик хуш ёқмасди. Сабаби у менга китобни ўзи тавсия қилар, китобни қўлимга тутқазганидан кейин уни қандай асраш, бетларини ғижим қилмаслик, сиёҳ чапламаслик тўғрисида чорак соатча тушунтириш берарди. Бу ҳам етмаганидек орадан бир ҳафтани ўтказиб китобни қайтарганимда, уни ўқиган-ўқимганимни обдон текшириб, савол беравери миямнинг қатигини чиқариб юборарди. Шу мулоқотлар туфайли унинг уйига бир ҳафта-ўн кунда бир ташриф буюриб, Ян Григорьевичнинг оилавий аҳволи тўғрисида яхшигина билимга эга бўлиб улгургандим. Тўзон бошланмасдан бир кун олдин олган китобимни топшириб, навбатдагисини олиш учун тарих ўқитувчимизнинг озода ва сокин квартирасига боргандим ва эр-хотинларнинг мотамсаро ҳолатини кўриб ҳайрон қолгандим. Ян Григорьевич эса бугун мен билан суҳбатлаша олмаслигини ғўлдирганча тушунтириб, опкелган китобимни қўлимдан олганча эшикни юзимга ёпди. Қўшниларининг айтишича уларнинг арзанда кўппага ўша куни омонатини топширган экан. Шунга чол-кампири аза тутиб, кўнгиллари хуфтон бўлиб ўтирган паллалари экан. Мен ҳам ҳар доимги мужмал саволлардан қутилганимга шукр қилиб, шаталоқ отганча кўчага чопган, эртаси куни шаҳар ташқарисидаги зовурга чўмилишга бориш ташаббусини Давка ва бошқа болаларга ёйишга шошилган эдим. Биз ушбу режани муваффақиятли амалга ошириб қайтган кунимиз эса Оллоберди чол омонатини топширган кун, яъни якшанба эди. Душанбада эса Ян Григорьевичнинг бемаъни ўлим топгани хабарини эшитиб турибмиз.

Негадир юрагим сиқилиб борарди. Мактабдаги мотамсаро кайфият менга ёмон таъсир қилаётганди. Ўтган соатларда қутилмаганда кетма-кет содир бўлаётган бу воқеалар мени эсанкиратиб қўйганди. Негадир уйга кетгим келаётганди. Ўқитувчилар ўзлари билан ўзлари овора бўлиб қолганликлари учун билин-тирмай уйга суриб қолишни афзал билдим.

Отам негадир уйда эди. Аслида бунақа пайтларда ишда бўларди. Ошхонада Қўнисбай амаки билан ярми бўшаган шишани эрмак қилиб ўтиришарди. Ҳамишаги одатга мос бўлмаган тарзда иккалаларининг ҳам кайфияти жойида эмасди. Қўнисбай амакининг қисқ кўзлари баттар қисилган, сийрак мўйлови шалпайиб, лаблари устига осилиб қолган, тинимсиз уф тортарди. Отам эса миқ эмасдан тинимсиз папирос тутатар, папироснинг қолдиғини кулдонга босиб ўчиргани заҳоти ароқни тақсимлар, Қўнисбай амакининг олишини ҳам кутиб ўтирмасдан, стаканни қуритар ва газагига папирос тутатарди. Менинг ошхонага кирганимни Қўнисбай амаки сезиб қолди.

– Кел, Боря. Мактабда нима гап?

Мен жавоб беришга улгурмадим. Отамнинг илкис бош кўтариб, зилдек оғир нигоҳлари билан қаттиқ тикилишидан дудуқланиб қолдим.

– Нега мактабдан бунча эрта қайтдинг?!

– Т-тарих ўқитувчимиз Ян Григорьевич...

– Бундан хабарим бор.

– Ш-шунга ўқитувчилар митинг қилишмоқчи. Дарслар ўтилмасакан.

– Ундай бўлса бор, гастрономга ўтиб кел.

Отам чўнтагини кавлаб папирос ва бир шиша ароққа етадиган пулни санаб берди.

– Имиллама. Тез бориб кел!

Мен сумкамни қозиққа илиб, яна кўчага чиқдим. Тўзон ҳали вери тинадиган эмас, қайтага забтига олаётган эди. Кўчада одамлар сийрак, борлари ҳам устига ёғилаётган чанг ва қум зарраларидан қочиб тезроқ уйига киришга ошиқшарди. Мен ҳам харидор йўқлигидан пашша кўриб ўтирган бадқовоқ хотиндан отам буюрган нарсаларни олиб, аждаҳонинг бўғзидек ваҳимали ва ёқимсиз кўчани тезроқ тарк этиб уйга кириб олиш учун оёғимни қўлимга олиб чопдим.

Улар яна ича бошладилар. Менинг эса дераза ортидаги сарғиш туманлик қоплаган кулранг тусдаги уйларга қарашга юрагим бетламас, бу тўзон бирин-кетин бутун шаҳар аҳолисини ўз комига тартадигандек туюларди. Тушга бориб бошим лўқиллаб кўнглим айний бошлади. Онам пешонамни ушлаб кўргач типирчилаб қолди. Ошхонада ичишиб ўтирган икки улфат ҳам бирин-кетин пешонамга қўлларини босиб кўришди.

– Скорий чақириш керак, – деди Қўнисбай амаки.

Отам ҳам нимадир деди, бироқ унинг овози узоқдан келаётгандек тушунарсиз эди. Қовоқларим ўз-ўзидан юмилиб, кўз олдимни кўчадаги хира туманликдан бироз ёрқинроқ сарғиш туманлик қоплаб олди.

Аллақандай қоришиқ нарсалар орасида узоқ вақт сарсон юрдим. Бунда тишини иржайтириб юрган шоқоллар ҳам, юзи кўкариб, тиллари осилиб қолган комендант ҳам бор эди. Бунинг устига улар тинимсиз ўзгарар, тишлари иржайган шоқол зум ўтмай комендантга, комендант эса қип-қизил тилини ярим қарич осилтириб, ириллаб турган шоқолга айланарди. Кейин эса улар кўз олдимдан йўқолиб уча бошладим. Сал эътибор берсам, мен тўзон булутини орасида сузиб юрган эканман. Кейин булут пастлаб, тарқади. Ўзимни қадрдон қишлоғимизда кўрдим. Момом билан иккаламиз қўй боқиб юрган эканмиз. Дарё, менинг қадрдон дарём ҳам тўлиб-тошиб оқаётган экан. Шу танамнинг шўрлаб кетганини ҳис қиламан. Ўзимни дарёга отаман. Момом ортимдан ҳай-ҳайлаганча қолавереди. Мен тўлқинлар билан беллашиб узоқ сузаман. Нариги қирғоқдан Абдурасул амаким кўринади. Негадир унинг қўлида оддий юлғун таёқ эмас, комендант белига тақиб юрадиган резина тўқмоқ бор бўлади. У менга тўқмоқни ўқталиб, ёнига чорлайди. Кўриниши важоҳатли. Мен тўлқинлар устида, уларнинг оқимтирсарғиш кўпиклари орасида сузиб кетавераман. Абдурасул амаким ҳам, момом ҳам ортда қолиб, кўздан йўқолишади. Бирдан дарё яна тўзон булутига айланиб мени юқорига кўтаради. Яна ўша тусини тинимсиз ўзгартириб турувчи махлуқлар орасида парвоз қила бошлайман. Атрофимдаги махлуқларнинг тинимсиз ҳайқириши, бўқириши, чинқириши ва чириллашидан қулоғим қоматга келади. Ўзимни аллақандай тушуниксиз, негадир худди култепаларга ўхшаш қум барханлари соф тортган беҳудуд саҳрода кўраман. Саҳрода тўрт тамонга чопаман. Тиккайган бута тугул, ҳоиз хас-хашак ҳам кўзга ташланмайди. Битта ҳам тирик жон йўқ. Сарҳадсиз саҳрода бир ўзим... Интиҳосиз

ёлғизлик комида қолганимни ҳис қиламан. Махлуқлар билан қилган парвозим пайтидаги юрагимни қоплаб олган кўрқув ўз-ўзидан йўқолиб кетади. Ўрнини тубсиз тушқунлик ва ғусса эгаллаб олади. Шунда олис-олислардан овоз эшитилади.

– Баҳромжон! Боламу-у!

Бу товуш жудаям олисдан келаётган бўлса-да, аниқ-тиниқ эшитаман. Бу онамнинг овози эди. Кўз олдимни қоплаб олган қорамтир сахро чекина бошлайди. Олисдан онамнинг оппоқ рўмоли шамолда силкинаётганини кўраман.

Атроф секин-аста ёриша бошлади. Уйғониб кетдим. Секин кўзимни очдим. Тепамда йилтироқ кўзойнакли, тепакал киши ўтирганини кўрдим. Оқ халатига кўзим тушгач унинг докторлигини, ўзим эса касалхонадалигимни англадим.

– Ўзига келди, – деди доктор ёнидаги сариқ сочли хушбичим жувонга ва мен тушунмайдиган аллақандай атамаларни айтганча унга топшириқ бергач, чиқиб кетди.

Жувон эса билагимга нина санчиб укол қилди. У чиққанидан кейин палатага онам кириб келди.

– Яхшимисан, болам, – деганча пешонамга қўлларини босди. Иссиғим анча тушган бўлса керакки, бу сафар унинг юзи хавотирли эмасди. – Бизни анча кўрқитдинг-да, Баҳром.

Шоша-пиша уйда тайёрлаб банкага солиб келган товуқ шўрвасидан мажбурлаб бир неча қошиқ ичирди. Ичимга кирган иссиқ ва мазали шўрва анчагина тетиклаштирди. Миямдаги хиралик тарқаб, атрофга дадилроқ назар ташладим. Кейин менга нима бўлганлигини сўрадим.

– Икки кундан бери хушсиз ётгандинг, болам. Бугун ниҳоят кўзингни очдинг. Анави ўртоғинг бор-ку, қозоқ бола. Ўша ҳам икки кундан бери шу ерда эди. Доктор ҳушингга келганини айтганидан кейин шошилиб чиқиб кетди.

Демак, мени бу ерга олиб келишганига икки кун бўлибди. Шу вақт мобайнида Давка касалхонада бўлган. Негадир уни кўргим, кучоқлаб бағримга босгим келди.

Кечроқ отам келди. Унгача бошимда гиргиттон бўлиб турган онам унинг бир имоси билан палатани тарк этди.

– Ўзингни бироз тутиб олгин, ўғлим, – деди отам йўғон қадоқ қўллари билан пешонамни силаб. – Ҳар нарсани ўзингга олаверма. Тузалганингдан кейин қишлоққа кетасан. Ҳозирча беҳавотир ётавер, бўптими, Баҳромжон?

– Бўпти, ота.

– Майли бўлмаса, мен кетдим. Кечроқ хабар оламан.

Отам тез-тез юриб чиқиб кетди. Бироздан кейин эшик қия очилиб Давканинг пахмоқ сочли боши кўринди. Унинг кенг ёноқ, қисиқ кўзли башарасидаги хавотир, мени кўргач тарқалиб, ёйилганча илжайди.

– Салом, Боря. Кирсам майлими?

У жавобимни тутмасдан ўзини ичкарига урди.

– Қалайсан энди? Тузалиб қолдингми?

– Раҳмат. Ўзингнинг ишларинг яхшими?

Давка айтсамми, айтмасамми, дегандек бироз иккиланиб турди. Кейин бир қарорга келди шекилли, “яхши” деб кўйди. Кейин бироз уёқ-буёқдан гаплашиб турган бўлиб мен билан хайрлашишга чоғланди.

– Бўпти, Боря. Эртага яна келаман. Бугун бир зарур ишим бор эди.

Давканинг ўзини тутиши менга ғалати кўринди. Олдинги дангалчи, кўнглидан кечганини сира тортиниб ўтирмасдан айтиб юбораверадиган, жанжал ва муштлашувга суяги йўқ Давкага сира ўхшамасди. Гўё кутилмаганда бошланган тўзон уни бутунлай ўзгартириб юборгандек эди. Унинг бир гапи бор эди-ю, лекин айтишга иккиланиб қолганлиги, апил-тапил хайрлашиб чиқиб кетиши менда ғалати таассурот уйғотаётган эди. Унинг қанақа зарур иши бўлиши мумкин. Бундай тўзонда у олдингидай кўча чангитиб юрмаса керак. Фикрларим чувалашиб бошим оғриб кетди. Бироздан сўнг ҳамшира келиб билагимга нина санчди. Осма уколнинг шаффоф қувуридан томчилаётган дорини кузата туриб ухлаб қолибман.

Анча тетик бўлиб уйғондим. Кейинроқ дўхтир келди. У қулоғига стетоскопни тиқиб томир уришимни текширди. Қовоғимни йириб кўзимнинг оқига назар ташлади. Қон босимимни ўлчади. Оғзимга термометр тиқиб кўйди. Охирида енгил тортгандек бир сўлиш олди-да, “Ҳаммаси жойида”, деб кўйди.

Кечга яқин отам келди. Менинг ёнимга киришдан олдин дўхтир билан гаплашиб олган шекилли, юзи олдингидек ташвишли эмас эди. У илжайганча эрта тонгда менга жавоб берилишини дараклади. Охириги муолажани бугун кечаси олиб, эртага уйга кетаверишим мумкинлигини дўхтир айтибди.

Эрталаб онам келиб лаш-лушларимни йиғиштирди. Тушликка қолмай биз ўз уйимизда эдик. Эрталаб сал авзойи очила бошлаган осмон яна тундлаша бошлади. Шамол кучайиб сап-сариқ чангни шаҳарча кўчаларига ёғдира бошлади. Отам тушликка яқин қўлида икки қадоқча гўшт, ҳамишагидек ёнида икки та шиша солинган тўрхалтани кўтариб кириб келди. Орқасида Қўнисбой амакининг тиржайиб турган башарасини кўриб, ўша касал бўлиб қолган кунимдагидек, кўнглим айнаиб кетди. Ичкарига кирдим. Китоб ўқишга ҳолим келмади. Каравотга чўзилганча шифтга термулиб ётдим. Хайриятки, отам менга иш буюрмади. Ҳаммасини онамнинг ўзи бажарди. Онам бир қўлида инжиқ синглимни кўтариб, бир қўли билан қозон кавлаб, отам билан Қўнисбой амакига гўштни қовуриб берди. Қовурдоқни лаганга солиб, устига пиёз тўғраётган пайтда эшик жириглади. Онамнинг икки қўли ҳам банд эди. Меҳмонхонадан отамнинг овози эшитилди:

– Баҳром, қаравор. Ҳойнаҳой Сергей бўлса керак. Ҳид чиққан жойни икки юз чақиримдан билади, бу суллоҳ. Мен эринибгина ўрнимдан туриб, эшикнинг илгагини туширдим. Отам ҳақ эди. Остонада оғзидангина эмас, балки бутун танасидан ароқ ҳиди уфуриб турган Сергей амаки чайқалиб турар эди. Унинг бир чўнтагидан алюмин қопқоғи ўрнига сабзи тибак кўйилган яримлаб қолган шиша чиқиб турарди. У бетакаллуф, худди ўз уйига кириб келгандай, ичкарига кирди. Тўғридаги очик эшиқдан кўриниб турган отам билан Қўнисбой амакига қараб самимий, шанғиллади.

– Алик! Здорово мой приятель! Коля, ты тоже здесь? Молодец, поздравляю!

– Рахмат, Сергей, – деди отам бироз қовоғини солиб. Кел, ўтир биз билан.

Отам Сергей амакининг суллоҳлигини, сўраб-нетиб ўтирмасдан бостириб кириб келаверишини ёқтирмасди. Бироқ кириб келганида кўксидан итармасди ҳам.

У кассасидан сабзи тиқилган шишани чиқариб столга қўйди. Қўйини пайпаслаб иккита иссиқхонада етиштирилган ва бизнинг гастронумга тез-тез келиб турадиган узунчоқ ва тепасига “хуснбузар” тошиб кетган бодринг ва сарғиштоб помидор олиб қўйди. Кейин менга ўғирилди-да, туз ва пичоқ олиб келишни буюрди.

То мен туз олиб келгунимча, Қўнисбой амаки узатган пиёлани қоқлаб, ўзи олиб келган бодрингдан бит-тасини бетуз қарсиллатганча чайнаб турарди.

– Боря, сен нега анави комендантнинг қизини қидиришга бормадинг? Менинг Мишам, манави Колянинг ўғли ҳам икки кундан бери солдатлар билан уни қидиришяпти. Сени қара-ю....

Отам столни гурсиллатиб урди.

– Бас қил, Сергей! Баҳром ҳозиргина касалхонадан келди! Бошини қотирма!

– Тўғри,– деди Қўнисбой амаки отамни қўллаб. Ҳеч ким йўқолгани йўқ. Давка ҳозир ўқишда. Дарси ту-гагач, албатта, Боряни кўришга келади. Сен эса алжи-рама. Кайфинг ошган бўлса уйингга кириб ёт.

Сергей амаки норозиланиб яна нимадир демоқчи эди, отам гапиртирмади:

– Баҳромжон, бор, хонанга кириб ётақол. Сенга чарчаш мумкин эмас. Кўриб турибсан, Сергей маст бўлиб қолди. Нима деяётганини ўзи ҳам билмайди.

Мен хонадан чиқаётганимда Сергей амаки ғуд-ранди:

– Мен ҳечам маст бўлиб қолганим йўқ! Нега оғ-зимга урасизлар?! Комендантнинг қизи қочиб кетган! Бунга янги комендант Веремеевнинг ўзи айтди! Ҳа, худ-ди ўзи! Ўз қулоғим билан эшитдим.

* * *

Ўша пайтда отам темирйўл станцияси ёнидаги геологлар шаҳарчаси қурилишида улкан самосвал ҳайдаркан. У қурилишга бетон, ғишт ва алламбалолар ташиб бераркан. Абдурашул амаким эса ўқишни шу йил тугатган. Институтга хужжат топшириб, бироқ у ердан қилчи синиб, қалқони тешилган ношуд аскардек қайтиб келиб, кўчага чиқишга ҳам юзи бўлмаб қоронғу уйга қамалиб олган амакимни отам машинасига миндириб қурилишга олиб бориб ишга жойлаб қўйибди.

Бир куни амаким кечга яқин усти боши дабдала, бир қовоғи кўкариб кириб келади. Отам эндигина машинасини қантариб, супада майкачан бўлиб олганча совуқ чой ичиб ҳузурланиб ўтирган бўлади. Амакимнинг ҳолини кўриб момомнинг эсхонаси чиқиб кетай, дейди. Онам эса ўчоқбошида куймаланиб юраркан, унинг ҳолига эътибор бермайди. Амаким индамай уйга зипиллаб қолмоқчи бўлганда отам тўхтатиб қолади.

– Қани буюққа кел-чи, жўжахўроз. Афтингни ким бунчалик бебеза қўйди?

Амаким худди оёғига тош боғлангандек, супага қараб судралади. Бироқ саволга жавоб бермай кўзлари ер чиза бошлайди.

Отамнинг жаҳли чиқади. Бунақа пайтда чап қоши сап кўтарилиб, юз мушаклари пириллай бошлайди.

– Сендан сўраяпман?! – паст, аммо бўғма илони-нинг ўлжасига ташланаётганида чиқарадиган товуши-дек вишиллайди.

Амакимнинг гапиришдан ўзга чораси қолмайди. Секин бошини кўтариб аввал отамга, кейин момомга қарайди. Момом лабларини қимтиганча эркатойини бағрига босиб, юз-кўзидаги ғурра ва яраларини сила-гиси келар, бироқ отамнинг ҳайбатидан ҳайиқиб, тирчиллаб туради.

Отам Абдурашул амакимнинг онаси олдида гапиришга уялаётганини сезиб момомга ўгирилади.

– Анави келинингиз ҳамма жойни тутунга тўлдириб юборди. Ўзингиз ёқиб бермасангиз, ҳозир ҳамма бўғилиб ўлади.

Ҳолбуки, ўчоқда ўтин гуриллаб ёнарди.

Момом сергак кампир эмасми, дарров тушунади. Оғир уф тортганча ўрнидан кўзғалиб, ўчоқбоши томонга йўналади.

– Гапир! – дейди отам укасига ғазаб билан тикиларкан.

Амаким чайналади. Бироқ отамнинг ўқдек қадалиб турган нигоҳига кўзи тушгач, ўзини ўнглаб олади.

– Ким?!

Амакимнинг кўзлари пирпирайди.

– Магомед... – дейди қалтираб.

– Ким-ким?!

– Магомед чечен...

– Лаънати чеченга қандай илакишиб қолдинг?! Унинг кимлигини билмасмидинг?!

Отамнинг чеҳраси қийшайиб кетади. Ёноқ мушаклари янада қаттиқроқ пириллаб уча бошлайди.

– Мен унга илакишганим йўқ. Ўзи тирғалди.

– Нимани бўлиша олмадинг у билан?

Амаким гапни нимадан бошлашни билмай бироз каловланади. Жим турса акасининг ғазаб алангасига баттарроқ дучор бўлишини билиб гапира бошлайди.

– Алфия билан дўкондан чиқиб келаётгандик. Магомед бир-икки улфати билан пиво ичиб ўтирган экан. Гап отди...

Воқеа бундай бўлган эди.

Кечки пайт. Куни билан саҳронинг сап-сариқ қумига бор оташини пуркаган офтоб ётоғига равона бўлгач, саҳро бағрида қад ростлаётган шаҳарчага оқшомги салқин шабада ёпирилиб киргач, куни бўйи иссиқда қоврилган кишилар ўзини бу ердаги яккаю ягона дўконга урар, бир зумда дўконнинг улкан совутгичларидаги бор пиво заҳирасини жиғилдонларига жойлаш ҳаракатида бўлишарди.

Бу саҳролар минг йиллардан бери бировга керак бўлмаган. Уч-тўртта туябоқар қозоқларнинг ўтовидан бошқа тиккайган бута кўринмайдиган бу чўлни тиккасига кесиб ўтган темирйўл станцияси ёнида бир нечта темирйўлчиларнинг ғиштин уйлари анча кейин қурилган. Нима бўлди-ю, бу саҳролар бағри ермойи ва кўкимтир аланга бериб ёнадиган газга тўла эканлиги аён бўлгач, ширага талпинган чумолидек одамлар ёпирилиб кела бошлади. Аввал геологлар, кейин пармаловчилар, кейин қазиб чиқарувчилар ва қурувчилар келишди. Албатта, бу саҳролар бағрида қовурилиб ишлаганлар кам пул топишмасди. Бу келгувчилар-

нинг ичида шу пулнинг ортидан қувган, такасалтанг ва казоблар ҳам йўқ эмасди. Дўкон олдига танда қўйиб, пиводан бўшаган яшикка ўтирганча қўлидаги шишани қоқлашаётган Магомед чечен ва унинг уч-тўрт ҳамтовоғи шу тоифадан эди.

Амаким айтган Алфия эса қурилишда кассир бўлиб ишлайдиган қиз эди. Ота-онасига эргашиб, олис Уфадан келиб қолган бу қизга амакимнинг ишқи тушиб қолган. Ўша куни Алфия билан дўкондан чиқиб келишаётганида анчагина “етилиб қолган” Магомедга шаҳарчадаги энг кетворган қизнинг шу қишлоқи билан етаклашиб юриши эриш туюлади.

– Алфия, – дейди у кўзи кайфдан сузилиб, – Фея! Ҳа, сен Алфия эмас, Феясан! Фаришта!

Ўрнидан туриб, бироз гандираклаганча уларнинг ёнига келади. Қизнинг ёнида турган амакимга худди кераксиз буюмга нигоҳ ташлагандек менсимай қарайди. Бу қараш амакимнинг суяк-суягидан ўтиб кетса-да, ўзини босади. Маст одам билан пачакилашгиси келмайди. Қизнинг қўлидан тутади:

– Кетдик, Алфия.

Лекин кетишга улгура олишмайди. Магомед қўлидаги ярмидан кўпроғи ичилган пиво шишаси билан амакимнинг бошига тушириб қолади. Ёнидаги улфатлари ҳам бу “хайрли” ишдан четда қолмаслик учун қўли етгани муштраб, оёғи етгани тепкилаб қолишади. Бир зумда амаким тупроққа беланиб, юз-кўзлари ғуррадан безалади. Алфия кичқириб ёрдам сўрайди. Узоқдан милиционернинг хуштаги чалинади. Магомед ва унинг улфатлари бир зумда “қуённи сурворишади”.

Отам амакимни ёнига олиб самосвалини гуриллатганча оқшом қўнаётган қишлоқнинг тупроқ кўчасини чангга тўлғазиб шаҳарчага йўл олади ва шу кетганича қайтиб келмайди. Момом билан онам эса тик этган товушга қулоқ тутиб тонггача мижжа қоқишмайди. Саҳарда амакимнинг ўзи ёлғиз келади. Унинг айтишича, Магомедни дўкон орқасидаги ишчилар ошхонасидан топишади. Магомед улфатлари билан отамни ҳам масхараомуз ҳақоратлар билан кутиб олади. У ғирт маст эди. Шунинг учун ҳам отамга йўллаган мушти мўлжалга аниқ етиб бормайди. Отамнинг залворли муштидан у учиб кетади. Улфатлари ҳам бирин-кетин тупроққа қорилади. Шу пайт ўрнидан турган, бироз кайфи тарқаган Магомеднинг қўлида қаердандир ярим қулочча арматура пайдо бўлиб қолади. У арматура билан отамнинг елкасига тушириб қолади. Отам гандираклаб кетади, бироқ йиқилмайди. Магомед қўлида арматурани ўйнатганча иккинчи зарба беришга чоғланганда амаким ғишт парчаси билан энсасига зарб билан уради. Ўзини ўнглаб олган отам оғир кирза этиги билан башарасига тепиб юборади. У йиқилаётиб боши билан бетон пойдеворга урилади ва оғзидан қон аралаш кўпик оқа бошлайди. Шу пайт шаҳарчадаги яккаю ягона милиционерга тегишли “Урал” мотоциклининг товуши эшитилади.

– Сен кет! – дейди отам амакимга. Бу ерда сен йўқ эдинг. Тушунарлими?!

Амаким отамнинг ғазабидан қўрқиб ўзини панага олади. Милиционердан кейин “Тез ёрдам” машинаси келиб хушсиз Магомедни касалхонага олиб кетади. Отамни милиционер кажавага ўтқазиб мелисахонага олиб кетади. Амаким эса уларнинг ортидан қорам-

қора мелисахонага бориб отамнинг чиқишини кутиб ўтиради. Ярим тунда ўзида журъат топиб мелисахона эшигидан мўралайди.

– Ким керак, сенга? – уйқусираган милиционернинг кўпол ва хирилдоқ товушидан у бироз каловланади.

– Акамни қидириб келувдим.

– Э, анави муштумзўрнинг укасимсан? Ие, сенинг ҳам башаранг бузилибди-ку! Жанжалда сен ҳам қатнашганмисан?

Амаким сесканиб кетади. Бироқ отамнинг унга айтган гапи эсига тушади.

– Йўқ. Йиқилиб тушдим. Акам шу ердами?

Милиционер темир панжара билан ажратилган хонанинг тўрига ишора қилди.

– Ана, ўтирибди қаҳрамон аканг.

Отам ўрнидан туриб панжарага яқин келади.

– Абдурасул, сен уйга бор. Онам хавотир олаёт-гандир. Уларни тинчит. Мендан хавотир олишмасин. Тез орада ўзим ҳам бориб қоламан.

– Боради-я боради, – заҳарханда қилади милиционер. – Агар анави Магомед ўлиб қолмаса, уч йилдан кейин, тўнғиз қўпадиган бўлса, ўн йилдан кейин боради!

Отамнинг шўрпешонасининг яна ҳам тузини кўпайтирганча Магомед икки кун ҳушсиз ётиб, учинчи кунни омонатини топширади.

Тўзон бошланганининг еттинчи, Маша йўқолиб қолганининг учинчи куни мен кўчага чиқдим. Мақсадим Давкани қидириб топиш эди. Мактабда Оллоберди чол ўлганидан кейин янги келган қоровул ва иккита фаррошдан бошқа ҳеч ким йўқ эди. Ўқитувчилар ва юқори синф болалари Машани қидириш учун аскарлар билан бирга тўзон қоплаган саҳрога чиқиб кетишган экан. Нима қилишни билмай яна уйга қайтдим. Кўчамиз бошида эса ҳаллослаб келаётган Давкага кўзим тушди.

– Боря! – чинқириб юборди у. – Боря, буёққа қара!

Тўзон одамларни бир неча кун ичида шунчалик ўзгартириб юбордими, ё бўлмаса мен ўзгариб қолдиммикан, Давканинг ўзини тутиши менга мутлақо ғалати туюларди. Бўлмаса мен унга қараб рўпарасида турибман-ку.

– Боря, ҳозиргина Машани топишди!

Бу яхшиликка-ку, бироқ Давканинг юзида яхшилик аломатидан асар ҳам йўқ эди. Ранги бироз оқариб, дўрдоқ лаблари пир-пир учиб турарди.

– Биласанми, Боря, унга қарашга ҳеч кимнинг журъати етмади... Бир қўлини нарироқдаги бутанинг орасидан топишди, танасининг ярмини кум босиб қолган, юзи ўрнида оппоқ ғажилган суяк...

Давка гапини давом эттира олмади. Ҳўнграб юборди. Мен қотиб қолдим.

– Қанақа қилиб?!

– У саҳрода адашиб қолган шекилли. Чиябўрилар ғажиб ташлаган бўлса керак...

Воқеа бундай бўлган эди.

Маша кўчада узоқ тентиб юради. Кетма-кет онаси ва отаси фожеали вафот этган мудҳиш уйларига киришга юраги бетламас, отасининг ҳарбийлар қайишига орилганча кўзлари бақрайиб, тиллари осилиб қолган даҳшатли башараси кўз олдига келар ва қўрқувдан ўзини қаерга уришни билмай қоларди. Тўзон увиллар,

сарғиш чанг эгаллаган кўчалар эса кимсасиз эди. Бо-
шини хам қилганча юриверди. Юриб-юриб у шаҳарча
четига, тикансимли тўсиқ ва кўққайиб турган соқчи ми-
нораси ёнига келиб қолган эди. Минора устидаги соқчи
аскар дарҳол унга автоматини ўқталади.

– Тўхта!

Маша уйқудан бехос уйғониб кетгандек кўзлари
чарақлаб очилиб, таққа тўхтади. Қаерга келиб қол-
ганлигини билиш учун атрофга аланглайди. Тўзон
уст-бошини сарғимтир чангга беланган аскарга хайрон
бўлиб тикилади. Соқчи унга ҳамон автомат ўқталганча
хўмрайиб турарди.

– Орқанга қайт! – яна ўшқиради аскар.

Маша беихтиёр ортига ўгирилади ва имиллаганча
қадам ташлайди. Аскарнинг чангга беланган башараси
ва бақириси уни уйқудан уйғотган, кўз олдидаги ота-
сининг даҳшатли қиёфаси чекинганди. Шунда хаёли-
даги хира туманлик тарқалиб, негадир қалби ғазабга
тўлиб кетади.

Нимага у ўшқиради? Нима, аристонмидики уни
тикансим ортида кўриқлашса? Ҳатто аристоннинг бо-
ласи ҳам эмас! Хоҳлаган жойига боришга ҳаққи бор!

У юришдан таққа тўхтади. Кескин бурилиб соқчи
минораси томонга юра бошлайди.

Соқчи аскар яна автоматини елкасидан олиб унга
ўқталади.

– Тўхта! Отаман!

Маша тўхтамайди. Минора томон тикка бостириб
бораверади.

– Тўхта! Отаман!!! – қаттиқроқ бақиради аскар ва
кўлидаги автоматининг сақлагичини шарақлатиб ту-
ширади.

Маша тўхтади. Ғазабланган аскарнинг башара-
сига бу сафар қатъийроқ тикилади.

– Ўтказиб юбор, – дейди у паст товушда.

– Мумкин эмас! Ортинга қайт!

– Менга мумкин. Мен аристон эмасман! – овозини
кўтаради Маша.

– Мумкин эмас!

– Ўтказмайсанми?!

– Йўқ! Қани бу ердан жўнаб қол!

– Барибир ўтаман, кўрасан!

Шу пайт унинг хаёлига биз чўмилишга бориш ёки
сахрода дайдиб юриш учун тикансим девордан мах-
фий тирқиш очганимиз келади.

– Яна бир қадам яқинлашсанг отаман!

– Отиб бўпсан, кўриқчи!

Маша унга тилини кўрсатади ва ортига ўгирилиб
чопа кетади. Унинг сарғиш гулли сарафани тўзонда
липиллаган ожиз гулхандек гоҳ кўриниб, гоҳ кўринмай
боради.

“Жинними бу қизча, – хаёлидан ўтади соқчининг,
ё бу лаънати тўзон унинг ҳам бошини айлантирган,
шекилли”. У чўнтагидан арзон папирос чиқариб, бар-
моқлари билан эзғилай бошлайди.

Бу пайтда Маша бизнинг махфий тирқишимиз
томонга жон жаҳди билан чопарди. Унинг хаёлида бу
бақироқ соқчини лақиллатиб, устидан роса кулишдан

бошқа фикр йўқ эди. Бу истак бутун вужудини эгаллаб
олган ва ҳорғин оёқларига куч-қувват бағишлаган эди.

Соқчи ҳали папиросини чекиб улгурмай яна
қизчанинг овозини эшитиб ғазабни алангаланди. “Тинч
кўядими, йўқми бу тентак!” Қизчанинг таниш сарафани
энди тикансим ортидан келарди. Аскар қотиб қолади.
“Лаънати, жинми ё шайтонми бу...”

Маша унга кўл силкийди.

– Кўряпсанми бақироқ, мен буёққа ўтдим! Сен эса
кўққайиб ўтиравер, полиздаги кўриқчи!!!

Маша хо-холаб кулади ва соқчини баттар хайратда
қолдириб тўзонда гувранаётган сахро томонга чопа
бошлайди. Бироздан кейин унинг сарғиш гулли сара-
фани чанг туманлиги орасида ғойиб бўлади.

Уни уч кун излашади ва ниҳоят шоқоллар ғажиган
лошинигина топа олишади. “Уни сахро иблиси олиб
кетган экан-да,” – хаёлидан ўтказди аскар ва чўқиниб
кўяди.

* * *

Шундан кейин кўчага чиққим келмади. Қачон
қишлоққа қайтишимизни кутиб, кун санаб уйда ётавер-
дим. Ниҳоят уч кундан кейин отам тўзон бошлангани-
дан бери илк бора чиройи очилиб келди. Кўлидаги ҳар
қачонгидан кўра семизроқ тўрхалтасини стол устига
кўйиб, кўкрак чўнтагидан бир нечта қоғозни олди. Улар
озод қилинганлиги тўғрисидаги ҳужжат ва учта қизғиш
темирийўл чиптаси эди. Мен ҳаяжонланганимдан қич-
қириб юбордим. Онам нариги хонадан синглимни кў-
тариб чиқиб келди.

– Ҳаракатингни қил онаси, эртага жўнаимиз!

Отам кўлидаги ҳужжат ва темирийўл чипталарини
елпуғичдек силтади. Онам эса стулга ўтириб қолди.
Ҳаяжонланганиданми тилида фақат битта калима ай-
ланарди:

– Вой, Худойим! Вой Худойим-эй!

Эртасига чанг ва хас-хашак босган стансияга
бизни кузатгани Давка ва унинг отаси Қўнисбай ама-
ки, Миша ва унинг отаси Сергей амаки, Гогик бошчи-
лигидаги бизнинг бутун синфимиз чиқишди. Барчаси
билан кучоқлашиб хайрлашдим. Отам Қўнисбай ва
Сергей амакилар билан скамейкага ўтирганча “кетар
жафосига” юзта-юзта отаётган эди. Скамейкага газета
тўшалган ва унда Сергей амакининг доимий ҳамроҳи
бўлган оғзига сабзи тиқилган шиша ва иккита узунчоқ
иссиқхона бодринги турарди.

Тепловоз гудок чалди. Оташ шошилиб стакан-
ни бошига кўтарди ва биз жойлашган вагон томон-
га чопди. Унинг ортидан Сергей амакининг мастона
ғўлдираши эшитилди:

– Алик золотой парень! Теперь без него наш нес-
частный городок ещё скучнее станет...

Поезд тарақа-туруқ қилиб жилди. Бироздан ке-
йин тикансимлар билан ўралган, тўзон исканжасида
жон бераётган илондек тўлғонаётган шаҳарча кўздан
йўқола бошлади.

Орадан йиллар ўтиб, хотирамда бу шаҳарчадан
фақатгина тикансимлар, тўзон ва Давканинг қисик кўз-
ли кенг юзи қолди холос.

Шоғлар кўркми қор билан

АЁЛ МЕҲРИ

Башар пайдо бўлган дастлабки кундан
То ҳозирга қадар бўлган эътиқод –
Қайси у?
Эй шоир, хабар бер шундан,
Қайси эътиқод у, қолар барҳаёт?
– Аёл меҳри!

Қанчалар тўфону, музлик, қаҳратон
Ва қиргинлар бўлган тарихда. Аммо,
Нечун енгилмади, курашди инсон?
Қай куч у, то ҳануз ўлмас раҳнамо?
– Аёл меҳри!

Метин иродали, забардаст, мағрур,
Паҳлавон йигитлар бош эгар нечун?
Ёйдайин эгилар ирода, гурур
У қандай қудратдир, доимо устун?
– Аёл меҳри!

Шоир, ким тутқазди қўлингга қалам,
Қалбинга жо этиб нур ҳамда соя?
Ким баҳш этди шодлик, баъзида алам,
Ижодингда нима асосий гоя?
– Аёл меҳри!

Ҳа дўстгинам, билсанг, қуёшдир у меҳр,
Баҳор ул азалу абад яшнаган.
У ҳаётбахш сувдир, у жодусиз сеҳр...
Шунинг-чун мен унга мудом ташнаман.
Аёл меҳри!..

МУЗЕЙДА

Тили бўлса эди манави эгар
Айтарди кимларни миндирганлигин.
Бу қилич, даҳшатдан қинидан чиққан
Не-не кўз нурларин сўндирганлигин.

Сўкилган бу совут, камон ўқлари
Ёнма-ён турмасди, бўлса гар жони.
Пачоқ бу дубулга шашпар – гурзини
Ғажиб ташлар эди даҳони.

Бу чачвон, паранжи рухсораларга
Сўйларди: «Маҳрам не, номаҳрам надир?»
Аланга тил билан лабларин ялаб,
Яна нон ҳақида куйларди тандир.

Зарбоф тўн керилиб мақтанармиди
Не-не гунчаларни сўлдирганини.
Тили бўлса эди шу аждар тўплар
Айтарди кимларни ўлдирганини...

БОЙСУНГА ҚАЙТИШ

Аллоҳ берган неъматни банда тортиб ололмас,
Насиб этса тўқсон алп дилга қутқу сололмас.
Ният қилсанг, қалмоқ шоҳ бунда олиб қололмас

Жамол
СИРОЖИДДИН

1955 йилда Тайлоқ туманида туғилган.
ТошДунинг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика фа-
культетини тамомлаган. "Сиёб оқшомлари",
"Танбур", "Менинг касбим чўпонлик", "Заҳҳок
салтанатинда" номли китоблар муаллифи.

Ҳозирда Самарқанд вилояти мусиқали
драма театрида адабий муҳаррир.

Ой Барчиним ёр-ёр, гул Барчиним ёр-ёр,
Бойсун сари қайтурмиз, кул Барчиним ёр-ёр.

Тоғлар кўркли қор билан, йигит номус-ор билан,
Хамроҳ бўлдиқ Қоражон – дўсти вафодор билан.
О, дил фақат дош бергил висол қурсак ёр билан
Ой Барчиним ёр-ёр, гул Барчиним ёр-ёр,
Ортада қолган Боботов, ул Барчиним ёр-ёр.

Бу чўлларда чошгоҳда олам қизиби бороди,
Нортуяда Қоражон қумни чизиби бороди.
Атроф тўла канизлар кўзин сузиби бороди,
Ой Барчиним ёр-ёр, гул Барчиним ёр-ёр,
Чўққиси йўқ Асқартов бул Барчиним ёр-ёр.

Пешвоз чиққан Бойсуннинг эли бўлар ёр-ёр,
Куёв сопу келинчак кели бўлар ёр-ёр.
Олтой туйсанг келини бели бўлар ёр-ёр,
Ой Барчиним ёр-ёр, гул Барчиним ёр-ёр,
Белдан маълум қиз эрмас, ул Барчиним ёр-ёр.

Етар шунча зорландинг гайри тилда ёр-ёр,
Етар шунча хорландинг гайри элда ёр-ёр.
Мана бозор, мазоринг, бери кел-да ёр-ёр,
Ой Барчиним ёр-ёр, гул Барчиним ёр-ёр,
“Ўлан тўшак” дегани шул, Барчиним ёр-ёр.

ҚАДИМИЙ ҚЎШИҚ

Огалари Юсуфни чоҳга отиб кетдилар.
Огалари Юсуфни чўлда сотиб кетдилар.
Огалари Юсуфни сотган пулга зормиди?
Азал-азал, эй дунё, сенда инсоф бормиди?
Юсуфнинг уч кўйлаги сенинг рамзинг шу дунё.
Қонли,
Йиртиқ.
Шифобахи бўйинг охир ҳувайдо.
Юсуф тугилгунича кўйлак йиртган Зулайҳо
Уял...
Чиқар, Юсуфни тутма зиндонинг аро.
Зиндон асли бадандир,
Бадан жонга Ватандир.
“Кўғирчоқнинг ичида кўғирчоқ” дай бу тандир.
Майда, майда кўғирчоқ таҳлил этар дунё бу,
Яхши-ёмон рафторинг сархил этар дунё бу.
Ўшал кунлар арвоҳга ёғилмасму ҳақорат?
Бўлди,
Етар...

Бош байтлар бўлар яна нақорат:
Огалари Юсуфни чоҳга отиб кетдилар.
Огалари Юсуфни чўлда сотиб кетдилар.
Огалари Юсуфни сотган пулга зормиди?
Азал, азал, эй дунё, сенда инсоф бормиди?

СУВҚОВОҚ

Олмуруднинг елкасига чирмашиб
Масхаралаб кула бошлар сувқовоқ:
“Бу дунёда эллик йиллаб чираниб,
Бўйинг шуми, меванг шуми, ҳой, аҳмоқ?!”

Мени қара, уч ойда қанча ўсдим,
Бир палагим тепа шохинг шодаси.
Соямдасан. Билки, ўсишинг тўсдим,
Ҳар бир мевам меваларинг “дода”си.

Сенча умр кўрсам ойга етарман,
Ой нимадир етгум Баҳром, Зухрога.
Балки... балки қуёшдан ҳам ўтарман,
Палак ёзиб шу юлдузли фазога.

Ҳар бир мевам битта янги сайёра,
Сайёра не, яна биттадан юлдуз...
Қани тез бўл, эллик йиллик оввора
Мени юксак кўтар, ўс кеча-кундуз.

Эллик йилдир, ҳар йил гўё нақорат,
Янги ўсган сувқовоқ дер ҳақорат...

КЕТГИМ КЕЛУР...

Кетгим келур, кўзу қулоқсиз
Сарҳадларнинг қўйнига чўмиб.
Она қишлоқ, яширгил мени
Бедазорлар наҳрига кўмиб.
Толиқтирди на-да дўстлиги,
На ёвлиги маълум бу хилқат.
Мижговликлар қурбони бўлди
Қудратлардан қудратли қудрат.
Кетгим келур, барчаси бекор,
Кимга керак сўзу гудозим.
Мижговларга мижговлар керак,
Син-эй созим, тин-эй овозим!
Отамерос қадрдон кетмон
Кел, вориснинг елкасига мин.
Мен қаъринга шеърларим экай,
Сен ундириб бер, она замин.

ҲОС ҶОК ЎҚУВЧИЛАР

«Хос»лар кимлар?

«Оммавий маданият»нинг миллат онгини қамраб олишига қарши қурашарканмиз, кўпинча, уни компютер ўйинлари, нобоп кинолар ва кўрсатувлар орқали кириб келади деб ўйлаймиз. У фақат ўқимаган, илмсиз кишиларнигина қомига тортмоқда, деган фикр ҳам ўринсиз.

Эътибор берганмисиз, А.Камью, Ж.П.Сартрнинг асарларида баён этилаётган ҳаёт тарзи, ғоя ва фикр асосида нима ётади? Умуман, адабиёт ўз атрофини ўраб турган муҳит ва дунёқарашдан четга чиқиб кетиши мумкинми?

«Модерн» деб номланадиган услубларнинг адабиётимизга кириб келиши ва уларни халқ қабул қилмаси-да, ўзини зиёли санайдиганлар томонидан кўкларга кўтарилиши ғалати ҳолат.

Албатта, шаклан жаҳоний, мазмунан миллий, дейишлари мумкин. Лекин адабиёт шакл билан ҳал қилинадиган ҳолат эмас. Адабиёт шакл, фикр, туйғу

ва ғоя уйғунлигидан иборат яхлитлик. Шундай экан, шаклни ўзгартириб, «модерн» услубда ижод қилаётган киши ўзини алдамоқда холос. Чунки ўзгаришлар фикрга, туйғуга ва ғояга ҳам тегишли. «Ғарб модерн адабиёти» деганда биз аввало шаклни эмас, ғоя ва фикрни тушунмоғимиз керак. Айнан биз учун ёт бўлган фикр ва ғояни!

Ҳатто архитектурада ҳам ғарб модерн санъати кўр-кўрона қабул қилинмайди, балки атроф-муҳитга, табиатга, об-ҳавога мослаштирилган ҳолда қайта ишланади. Чунки биламиз, табиат, муҳит эркаликни, ўзи билан келишмасликни кечирмайди. Бироқ нима учун адабиётда ғарб санъатига тўлиқ эргашиш, уни тўлиғича кўчириб олиш лозим? Не сабабдан айнан ушбу оқимга мослаб, айтиш лозим, ундан кўчириб асар битмаган ёзувчиларни «анъанавийлар» деб, уларга ўгай кўз билан қараш керак?

Ҳар қандай шароитда, ҳар қандай даврда турли ғоялар ва мавзуларда яхши ва гўзал асарлар битилади. Бугун жаҳон адабиётига баҳо беришда кўпинча ғоявий жиҳатларга урғу берилади. Биз буни тушунишимиз ва тан олинган асарларни олқишлаб, унсурларини адабиётимизга олиб киришда хушёр бўлмоғимиз лозим.

Албатта, халқ аста-секин ҳаммасини ўрнига кўяди ва нимани ўқиш, нимани ўқимасликни танлаб олаверади. Лекин айрим зиёлилар «хос адабиёт» деб, ўзини оммадан бир поғона юқори кўйиб, ўша санъатни тарғиб қилишини тушуниш қийин.

Ёзмайдиган ёзувчилар, ўқимайдиган ўқувчилар

Ғарб адабиётига таассуб уриб ёзилган, ўқилмайдиган адабиётни олқишлаб, мутолаа қилинаётганларини менсимаслигимиз адабиёт ҳақидаги тушунчамиз таҳрирталаб этишини англатади. Нима учун ўқувчини менсимаслигимиз, уларнинг дидидан қулишимиз керак? Ҳар ҳолда, ўша ўқийётганларни ҳурмат қилишни ўргансак бўларди. Ахир, адабиёт ўқилмаси хеч нима!

Тушунмайдиган қилиб, мураккаб ёзиш ўтган асрнинг саксон-тўқсонинчи йилларида қолди. Бугун жаҳон

Исмоил ШОМУРОДОВ

1966 йилда Самарқанд вилоятининг Ургут туманида туғилган.

ТошДУнинг (ҳозирги ЎзМУ) Журналистика факультетини ва Ички ишлар вазирлиги Академиясини тамомлаган.

«Байроқ», «Хазон фасли», «Мағлубият», «Одамхўр» ва «Ёш хотин» номли китоблари чоп этилган.

адабиётда соддалик томон юз бурмоқда. Постмодернизмнинг ўзига хос жиҳати ҳам шу аслида – барча услуб ва қарашларга ўрин бериш, бағрикенглик билан ёндашиш. У модернизм каби кескин эмас, хилма-хилликни маъқуллайди, барча янги ва эски услублар билан ҳамкорлик қилади.

Хўш, ҳаётнинг маънисизлигини очиб бериш адабиётнинг бош вазифасими? Ўзи, адабиётнинг вазифаси нима аслида?

Шу пайтга қадар шусиз ҳам маъни ва мантиғи бўлмаган яшашга санъат, хусусан, адабиёт маъни индириб келган. Инсоният тарихининг бошланғич пиллапояларидан шундай бўлган. Бугунга келиб, ҳаммаси тескари айланиб кетди – биз «модерн» деб атайдиган адабиёт гўё янгилик топгандай, ҳаётнинг бемаънилигини ўқитишга берилди. У, «кўриб, билиб қўйинглар, ҳаёт маънисиз, яшаш бефойда, уриниш самарасиз», демокчи бўлади.

Инсон умрининг ҳечлиги, атрофимизни ўраган кўп одатлар, нарсалар, воқеа-ҳодисалар беҳудалигини, тағзаминига боқсанг, ёш боланинг ўйинига ўхшаб кетишини ҳаммаям билади, тушунади. Лекин инсоният ҳали ўз тириклиги, ҳаётини нимага сарфласа буткул маънили бўлишини тўлиқ англаб, идрок этолгани йўқ. Бунинг йўлини ҳам билмайди. Лекин шу йўлдаги уринишлар бор, бунга адабиёт ҳам баҳоли қудрат ўз ҳиссасини қўшиб келмоқда... эди. Энди эса янги оқимлар ҳаммасини ўша, бошланган жойига олиб бориб қўйиш пайида.

Бизда, айниқса, ёш, ҳаваскор ёзувчиларимиз ушбу йўналишга муккасидан кетган. Улар, албатта, маънисизликка илк бор дуч келиб ўзларича катта ҳақиқатни очгандай бўлади ва буни бошқалар билан «ўртоқлашиш»га ҳаракат қилади.

Барча гап айтиб бўлингандай, ҳамма фикрлар ифодалангандай туюладиган давримизда, янги гап, янги фикр ва янги ғоя жуда-жуда улуғланади. Унга ростми, ёлғонми, ижобийми, салбийми, канадай ёпишиб олинади. Бироқ инсоният ўзининг минглаб йиллик тарихи давомида нима яхши, нима ёмонлигини илғаган ва ўзига зарар келтирувчи ҳар қандай иллатларни чеккага суриб ташлаган.

Аммо глобаллашув замонимизда, ахборот эркинлиги даврида ахборотга ўчлик, янгиликка ташналик кундан-кунга авж олиб бормоқда. Унга янги гап-сўз, томоша, туйғу ва эҳтирослар керак. Ахборот ҳам шўр сувга ўхшаб қолди, қанча кўп ичсанг, ташналик шунча ортаверади. Халқимизнинг оддий ва содда бир мақоли бор – ойда еган тўқ, кунда еган оч бўлади. Бу ахборотга ҳам тегишли.

Шу сабабли бугун адабиётдан янгилик кутамиз ва ҳар қандай биз учун янгилик кўринган ҳолатни «кўтар-кўтар» қилишга тайёрмиз.

Аслида биз янгилик деб қабул қилаётган фикр, ғоя, воқеалар ғарб адабиётининг 20 аср бошларидаги сийқа мавзуси. Негадир улардан ғоядан тортиб, воқеа-ю услубгача кўчириб, янгилик яратганимизни ўқитишмоқчи бўламиз.

Иккинчидан, бу ғоялар мағзи ва унинг оқибати нималарга олиб келишини ғарб тимсолида аллақачон кўриб турибмиз.

Ғарбни ҳам бу иши учун ҳуда-беҳуда койийвериш шарт эмас. Европа айнан миллий маҳдудликка берилиб кетгани сабабли ўтган асрнинг ўзида икки марта жаҳон уришини бошдан кечирди. Бу эса оқил кишиларни тегишли чоралар кўришга ундади. Бугунги замонавий Ғарб психологияси ҳам, адабиёти ҳам айнан шу иллатнинг олдини олиш ва бартараф этиш учун хизмат қилган ва ўйлаб топилгани шу бўлган – индивидуализм. Психология одамларда шунини тарбиялай бошлаган, адабиёт эса шундай ҳаёт тарзини тарғиб этган. Миллий руҳ кейинги ўринга туширилиб, алоҳида инсон ва унинг орзу-истаклари, хоҳиши асосий қилиб белгилашни натижасида катта урушларнинг олди олингандир, миллий маҳдудлик чекингандир, лекин оқибатда инсоннинг беадоқ истаклари билан боғлиқ бошқа муаммолар юзага келди.

Аслида адабиётнинг вазифаси нима?

Инсоният умри беҳудалигини, маъни-мақсадсиз яшаб юрганини яхши билади. Адабиётнинг вазифаси эса шу ҳаётга маъни бағишлаш. Асло унинг беъманилигини янада чуқурроқ ифодалаш эмас! Буни янгилик, илғор ғоя сифатида баҳолаш ва қабул қилиш шарт ҳам эмас. Бу мақсадсиз, маънисиз, фақат ўзи учун яшашга бел боғланган одамлар минглаб йиллардан буён ҳис этиб келаётган оддий ҳақиқат.

Тез-тез қулоғимизга чалинадики: авваламбор ўқувчи яратилаётган асарларни ўқишга тайёр бўлиши лозим! (Балки, авваламбор, ўқишли асарлар ёзиш керакдир?!)

Бу билан айрим ёзувчилар ўзининг халқдан илгарилаб кетганини ўқитишмоқчи бўлади. Шунда «илгарилаб, қаёққа кетяпсиз, ошна?!» – дегинг келади. Дейлик, кимдир ғарбнинг ёки бошқа бир томоннинг этагига ёпишиб, халқдан ажралиб кетаётган бўлса, ўзи нима деб ўйлашидан қатъи назар, бу ҳали унинг илгарилаб бораётганини англамайди, бу шунчаки ажралиш, холос. Балки ортага кетаётгандир? Ўзи ва пирларининг ортида бормагани учун халқни тушунмасликда айблаш шарт эмасдир, балки.

Айрим ҳолларда «SMS»боп микроасарлар битилаётганини қандай изоҳлаш мумкин? Адабиёт – авваламбор катта асарлар эмасми? Бу – русумга эргашиб, ўқимайдиган қатлам дидига мослашишга уриниш, холос.

Маънининг маънисизлиги

Ҳайратланарлиси, гоҳида етук олимларимиз ҳам Ғарб адабиётини берилиб мақтайди ва, ҳатто, «улар адабиётда биздан илгарилаб кетган экан», деганга ўхшаш гаплар ҳам қулоққа чалинади. Аксарият ёзувчиларимиз, ўзини зиёли санайдиган ўқувчиларимиз ҳам шундай фикрда.

Шунда кўнгилда савол туғилади: қайга илгарилаб кетган? Нимада илгарилаган – фикр беришдами, сюжетдами, тилдами, инсон руҳиятини ифодалашдами?

Шу саволларга жавоб топгинг келади.

Ғалати жиҳати, уларга жавоб олган билан юқоридаги фикрни исботлаб бўлмайди.

Хўш, Ғарб адабиёти фикр беришда, ғояларни ифодалашда илгарилаган, дейлик. Бу нимада кўрилади? Биламиз, ўқиймиз, тушунамикми, бугун ғарб

адабиётида абсурд, маънисизлик, ёлғизлик бош ғоя! Булар миллий менталитетимизга ёт-ку! Демак, бу борада илгарилаб кетишлари мумкин эмас... Ҳар кимнинг ўз ғояси ўзига азиз! Қолаверса, бу йўлнинг нариги учи йўқ! Жуда илдамлаган бўлсалар ўз йўлидан кетаверишсин. Бу борада уларга эргашмаймиз. Эсини таниган миллатнинг адабиёти ғояда бировга эргашмайди! Қолаверса, ён-атрофни билмай, илдамлик билан ботқоққа томон кетаётган кишининг ортидан чопгандан кўра, секин-аста ўз йўлингдан борганинг маъқул.

Назаримда, Ғарб адабиётини руҳиятни ифодалашда илгари кетган, деб тушунамиз. Лекин ҳар бир миллатнинг руҳияти ўзига хос. Нима учун биз ғарбнинг индивидуализмга, эгоистликка асосланган, ҳаётдан маъни-мақсад тополмай қийналаётган қахрамон руҳиятини ифодалаётган адабиётини илғор санашимиз керак? Тўғри, бу биз учун янгиликдир, ахир адабиётимиз ҳеч қачон ҳаётни вақтнинг мантиқсиз, маънисиз бўлаги сифатида тарғиб этмаган. Бу ҳақда ўйлашга имкон ҳам, рағбат ҳам бўлмаган. Демак, янгилик. Лекин янгиликнинг барчаси ҳам ижобий деган тушунчанинг ўзи мақбул эмас!

Биласиз, ҳар қандай янги таниш, уни ҳали тўлиқ билмасангиз, жозибали, ақлли ва доно кўринади. Кейинчалик, яхши ўргангач биласизки, у ҳам барча эски танишлардай, гоҳида улардан номақбулроқ.

Инсонга доим бегоналар жозибали кўринади.

Тарихга назар солинг: миллатлар ўзига йўлбошчини кўпинча ўз сафидан эмас, ўзга миллат вакиллари танлаган. Филипп ва ўғли Искандар македониялик бўла туриб Грецияда ва у орқали ярим оламда тождорлик қилди. Чингизхон ва авлоди Мўғулистон қолиб, Осиёнинг ярмига эгалик қилди, Бобур Ҳиндистонда, мамлуқлар Мисрда, араблар Испания ва Марказий Осиёда бир муддат хўжайинлик қилди. Ўша заминларнинг ўз йигитлари, оқсуяклари йўқмиди? Бор эди, албатта. Лекин миллат ўзидан чиққан йўлбошчини тан олмайди, жозибали, сирли-сеҳрли туюлмайдиди. Бу инсониятнинг энг катта хатоси. «Ўз юртингда пайғамбар йўқ», – дейди руслар.

Ёки бошқа мисол. Йигит-қизлар турмуш қурмоқчи бўлса, ота-она келин, куёв қидириб қолишади. Учрашувлар ташкиллаштирилади. Нега? Ахир қиз ҳам, йигит ҳам банкада ўсмаган, шу ёшга етгунча ким биландир танишган, севишган, лекин турмуш қуриш вақтида ўзгани қидиришади. Ўйлашадикки, бошқа бир жойда сирли, жозибали, ҳар қандай иллат, камчиликдан холи турмуш ўртоғи бор. Шунини излашади...

Адабиёт ҳам шундай. Тўлиқ билмаганимиз, ўрганмаганимиз учун Ғарб адабиёти биз учун жозибали туюлади. Қолаверса, бунда реклама ва тарғиботнинг ўрни ҳам беқиёс. Ахир рекламанинг реклама эканлигини тушунмай, анча маҳал «Алкимёгар»ни жаҳоннинг энг илғор асари санамадик-ми? Энди билсак, ўрта-миёна экан.

Биз ҳанузгача катта ёқали тор кўйлак, почаси кенг шимда – ўтган аср 70-йилларининг русумидаги кийимларда юрган кишидай, эски, муаммоли адабиёт комидамиз.

Ҳар бир инсон кўнглидаги ўзи тегишли бўлган миллат билан ғурурланиш ҳисси қўшилиб, қўшилиб

халқ даражасида миллий ғурурга айланади. Айнан шу ғурур бизда «модерн адабиёт» дейилаётган, ўзгача қарашлар ифодаланаётган адабиётни тан олмаётгандир. Шу сабабли уни ўқимаётгандир. Биз эса зўр бериб, «хос адабиёт»ни ўқиёлмайди булар, деб беҳуда зорланаётгандирмиз?!

«Сўз санъати» сўздаги санъат эмас

Бугун одат тусига кирган – ҳар бир ёзувчи, танқидчи негадир ўзини миллатдан илгарилаб кетган, деб ҳисоблайди. Шу сабабли ҳам ўқилмайдиган китобларни улар «илғор адабиёт» санайди. Шу ўринда бир кичик савол – шу миллат фарзанди сифатида биз ундан илгарилаб кета оламизми? Биз миллатни адабиёт ва санъатда қайгадир бошлаб бориш қудратига эгамизми? Албатта, ҳаммамиз ўзимизни шунга муносиб деб ўйлаймиз, лекин субъектив фикр ҳар доим хато бўлган. Халқнинг дидини тан олмаётган бизларни балки халқнинг ўзи тан олмаётгани тўғридир.

Янги адабиётни тушуниш, ўқиш учун маълум тайёргарлик керак, деймиз. Умуман, бу дунёда ниманидир тушуниш учун албатта тайёргарлик зарур. Дейлик, мен Ғарб дунёқарашида шаклланган ва тарбияланган бўлсам, албатта уларга мос адабиётни тушунаман. Лекин Шарқ руҳида тарбия топган, ғарб дунёқарашини тушунмайдиган инсонларни «тушунмайдиган»лар дейишга ва уларни бир поғона пастда кўришига ҳаққимиз борми?

Ғарб санъатининг инқирози, айнан модернизмдан бошланганини айтишади. Биз эса негадир ғарб аллақачон ўтиб кетган йўлдан, унинг вайроналаридан боришни афзал кўрмоқдамиз.

Мутахассислар таъкидлашчи, импрессионизмнинг, умуман, Ғарб модернизмнинг асосида тижорат ётади. Санъат билан савдо қилувчи савдогар ҳали ҳеч кимга номаълум бўлган, ҳеч ким тан олмаган француз рассоми Сюзаннинг барча суратларини арзон баҳода сотиб олади. Орадан бир йил ўтиб эса Сюзан машҳур рассомга айланади, унинг суратлари мисли кўрилмаган баҳоларда сотила бошлади. Буларнинг барчаси ўша савдогарнинг тарғиботи ҳосиласи эди. Оқибатда Сюзанга тақлид қилувчи, унинг изидан борувчилар кўпаяди. Шу тариқа импрессионизм юзага келади.

Масалан, мен учун Жойснинг битта жумлани 70-80 бетгача чўзиши ва бу орқали рекорд ўрнатганининг қизиги йўқ. Шунга урғу бериш орқали «Улисс»ни ўқишни тарғиб қилиш китобнинг қадрини ерга уради, холос. Бидамиз-ку, айтадиган бўлса, китобнинг ўзига хосликлари, ижобий томонлари кўп.

Демак, хулоса шуки, ўша китобни бошқалар тушунмайди, деб тарғиб қилаётганларнинг ўзиям тушунмайди. Умуман, уни тушуниш керакми? Бизнинг ўқувчи шунга мажбурми?

Ёки, дейлик, Жойснинг битта романи турли услубларда битиши, бу билан Жойс ҳар хил услубларда ёза олади, дейишлари қизиқ. Мен ёки сиз, қадрли ўқувчи, ҳеч бир асарни унинг муаллифи қанчалар ақлли ёки зўрлигини билиш учун мутолаа қилмайсиз. Мутолаадан мақсад – кўнгил эҳтирослари, юрак тўлқинлари ва ниманидир ўрганиш. Агар китоб фақат муаллифнинг

ақплиги, донолигини билиш учун ўқиладиган бўлса, унинг сариқ чақалик қиммати бўлмайди.

Умуман, «сўз санъати» дейилганда сўзни ҳар усулга солиб, унинг ўзидан нимадир ясаш ёки кўрсатишни тушуниш керак эмас, чамамда. Сўз санъати – авваламбор, сўз орқали руҳият, кайфият, ҳолат ва воқеани аниқ ва тушунарли ифодалаш.

Балки бугун жаҳонга чиқолмаётганимизнинг ҳам сабаби тилни асосий мезон қилиб олаётганимиздир... Биз «сўз санъати» деб асосий урғуни сўз жозибасига бериб, бошқа жиҳатларни унутиб қўяпмиз, чамамда. Шу сабабли «зўр адабиёт» деб чет элларга тақдим этаётганларимиз оламшумул натижаларга эришмаётгандир. Ахир таржима жараёнида тил жозибаси биринчи ўринга қўйилган адабиёт буткул ўзлигини йўқотади. Таржима ҳеч қачон буни тўлиқ ўгириб беролмайди. Шунинг учун адабиётга, ҳеч бўлмаганда чет элларга тақдим этилаётганларига, қўйилаётган талабни ўзгартириш, гўзал ғоя, долзарб фикр ва жозибали воқеалар баён этилган асарларимизга урғу бериш лозимдир... Билмадим...

Умуман олганда, биз жаҳонга чиқишга уринишимиз керак эмас. Аксинча, жаҳон бизга келсин. Адабиётда тартиб аслида шундай!

Адабиёт миллий ўзига хослик, миллий ғоя ва миллий фикрлаш доирасида қолиши керак. Ахир жаҳонга яна битта Жойс, яна битта Кафка ёки Толстой керак эмас. Ахир биз «жаҳонга чиқиш» деганда жаҳон тан олган адибларга тақдир қилишни тушунамиз, негандир...

Дангасалик – бош мезон!

Замонавий адабиётимиздаги яна бир ҳолат ҳақида сўз юритмай ўтолмайман. Бу – сермахсуллик масаласи. Назаримда, адабий жараёнимизда ғалати бир қараш шаклланиб қолган: қанча кам ёзсанг, шунчалар «зўр» ёзувчисан, қанча кўп ёзсанг, демак, умуман ёзувчи эмассан! Адабиёт ҳақида умумийроқ қилиб сўз айтган киши борки, бир қарра кўп ёзаётган ёзувчилардан шикоят қилиб ўтади. Шусиз бугунги адабиёт тўғрисидаги мулоҳазалар тўлиқ бўлмайди.

Унутамизки, ҳақиқий ёзувчи фақат кўп ёзиши керак. Умуман, ўз касбининг устаси кўп ва хўп ишлаши лозим. Агар, бизнинг ҳозирги мезонимиз билан баҳоласак, жаҳон ва миллий адабиётнинг ўлмас вакилларида катта қисми йўққа чиқиб кетарди. Чунки улар

тинимсиз ижод қилган. Навоий «Хамса»ни икки йилда яратмаганми? Бугунги кунимизда бўлса, Ҳазратни роса маломат қилармидик... Адабиёт тарихига назар солсак кўрамизки, ҳеч бир таниқли ёзувчи, агар эрта қафо қилиб кетмаган бўлса, кам ёзмаган.

Ва, агар, ёзувчи қийналиб, азобланиб, ўн-ўн беш йилда битта асар битаётган бўлса, билинги, у шунчаки ҳаваскор, холос, ёзувчи эмас. Ҳақиқий ёзувчи тинимсиз, муттасил ижод қилиши лозим, ва, асосийси, ўз ишидан ҳузурланиши керак, қийналиши эмас! Нафақат адабиётда, балки ҳар қандай соҳада буюк ишларни, гўзал маҳсулотларни ўз ишидан роҳатланадиган, буни севадиган инсонлар амалга оширадилар, яратадилар.

Албатта, ёмон асарларни танқид қилиш керак, аёвсиз «дўппослаш» лозим. Лекин ҳар қандай сермахсуллик натижасини, ҳали ўқимаёқ ёмонлаш, асосиз, далилларсиз танқид кишини ҳайратга солади. Аллақачон «кўп ёзишнинг ўзи салбий ҳолат», деган ақидадан воз кечадиган вақт келган. Бунақа муносабат билан адабиётни ривожлантириб бўлмайди.

Кам ёзишни тарғиб этиш, иккитадан ортиқ роман ёзганни мазах қилиш, «Қодирийдан кўпроқ роман ёзиш мумкин эмас», деган ақидага амал қилиб, уларни турткилаш бизни миллат сифатида таҳқирлайди. Адибларимиз француз, инглиз, рус ёзувчилари каби ўнлаб романлар ёзишга ҳақли эмасми? Ёки бизнинг ақлимиз ноқисми? Ё биз ўзимизни улардан паст олиб юришга маҳкумимизми? Ёки халқ кўп роман ўқишга, кўплаб асарлари бўлишга номуносибми?

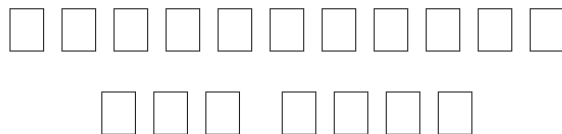
Бунинг сабаби нимада – тушунмайман.

Кўплаб асарлар, романлар битаётган ёзувчиларимизни майли, қўлламаётган эканмиз, ҳеч бўлмаса уларнинг бошига уриб, Қодирий бобонинг авторитети билан мажақлаб ташлашга ҳаракат қилмайлик!

Наҳотки бугунги «адабий жараён» иштирокчилари биз аллақачон катта ва ҳеч кимдан кам бўлмаган миллатга айланганимизни, бундай халқнинг адабиёти ҳам улкан, ранг-баранг ва ўзига хос бўлишини тушунмасалар? Биз, шундай миллатнинг ёзувчилари, ўзимизни катта ва кўплаб асарлар битишга муносибу ҳақли санаймиз!

Буюк адабий меросдан сув ичар эканмиз, бизнинг ҳам боболарга муносиб асарлар битишга ҳаракат қилишга маънавий ҳақимиз бор. Ҳаракатга ҳалақит берилмаса, албатта буюк асарлар ҳам битилади.

Ҳикоя

Акадай қадрдоним
Алишер Исоқовга бағишлайман

Анвар СУЮНОВ

1983 йилда Самарқанд вилоятининг Булунгур туманида туғилган. Ўзбекистон Давлат жаҳон тиллари университетининг халқаро журналистика факультетини тамамлаган.

Илк китоби “Қушларга тўла осмон” (шеъринг тўплам) номи билан чоп этилган.

Бир кунда Эрганақлининг устидан қанча самолёт учиб ўтади?!

Эҳ-ҳе, ўтгани қайси-қайтгани қайси...

Баъзилари шундоқ пастлайдики, қулаб тушаман дейди гўё. Баъзилари, ҳе-е, осмоннинг тубидан юради, фақат оқиш изи кўринади. Кўм-кўк майдонда билинар-билимас бўлиб, ниначи мисол ер шарининг у бурчига энади. Булунгур ёқада сигир боқиб юрган болакайлар кўзини қисиб, бармоқларини пешонасига тираб томоша қилади.

Самолёт – улар учун хаёл. Ҳа, орзу эмас, хаёл! Хаёл бўлгандаям чексиз, аломат хаёл. У ширали, кечиб бўлмайдиган ва ўша иштончан болакайлар билан доимо бирга юрадиган умидбахш бир нарса.

Шунинг учун Эрганақлининг тепасидан сомонёт ўтиб қолса хаёллари ҳам кетади. Кетгандаям учирим лабидаги қораола-қизилола говмишларини эсидан чиқариб, етти қат фалакка чиқиб кетади.

Устара пиёзнинг пўстидек арчиган тақир бошларидан саратоннинг аччиқ иссиғи ўтиб, ҳилдиратиб ташлайдики, кўкка боқишдан чарчамайди. Айримлари пастлаган учоқларни олдига солиб қўвлайди. Қуваверади, қуваверади...

Би-ир маҳал овдан қуруқ қайтган тозидай ичини уриб келади.

Мабодо юқорида темирқанотлар борди-келдиси узилса, уч-тўрттаси бир бўлиб лойқа Булунғурга ўзини отади: сув чалпитади, молтийди, уватдаги қумда аллапайтгача узала тушиб ётади; лабларидан, ияқларидан лойшанг томчилар селгийди. Бир-бирига тишининг оқини кўрсатиб қулишади.

Улар ташвиш нима, ғам нима билмайдилар...

* * *

Саратоннинг ҳовири босилган, ой тўлишган тун. Аллақерда қорачигиртка чириллайди. Бўйдор тераклар ортидан қурбақанинг қуриллагани эшитилади. Симёғоч белидаги чироқнинг хира нурида турли-туман ҳашоратлар винғиллайди. Атрофда шундан бўлак шовир йўқ, ит ухлаган. Ҳовли саҳнида ёз оқшомининг сокин таровати кезади. Молхона томондан аҳён-аҳёнда қорамолнинг пишиллагани, сўнг пишқириб кавш қайтаргани эшитилади. Енгил шабада оғил тарафдан арпасомоннинг какра аралаш ачимсиқ ҳидини олиб келади. Кейин, яна тинади.

Ичкаридан ўн ёшлардаги иштончан болакай чиқди, ошхона орқасига бурилди...

Олма тагидаги тапчанда ётган эркак чапга ўнгарилди. Кўрпани очиб, ўпқасини тўлдириб “уф” тортиди. Ёстиқ бошидаги човғумни олди.

Ўзини ухлаганга солиб ётган хотини зимдан кузатди.

Эри чумакка лаб босди: култ-култ-култ. Томоғидаги бағбақаси ўйнаб-ўйнаб кетди. “Худого шукр!” – деди иягидан думалаб тушган томчиларни арта туриб. Яна оёқ узатди: икки қўлини бошининг остига олиб, юлдузларга термилди.

Бола иштонбоғини тортиб ўтди. Ўн бир болорлик уйнинг ўртасида ғужанак бўлиб тўшакка ташлади. Ёстиқнинг бирини бошига ёпди. Алаҳсиради: “Эртага меням оббор, дадангнинг самолётида учай?” – деди ғудраниб.

Момоси сергак тортиди:

– Ўринбой, ма, болам дустаман ётма.

Қоронғуда пайпаслаб ёнбош ётқизди; бола тамшаниб хуриллади. Сўнг бурчақдаги офтобани олиб кўзғолди.

Эркак эшикнинг оҳиста ғижирлагани ва кампирнинг алланималар деганини тусмоллади. Бошини кўтариб қараб қўйди. “Ухлолмаяпти, – ўйлади хотини – Сўрасаммикан, – чапга ағдарилиб юзига қаради. Кўзлари киртайиб, қовоқлари осилган. Чуқур-чуқур нафас олади. Лунжини тишлаб, бармоқларини қисирлатади. – Сочи сийраклашибди, йўғ-е, тепаси тўкилибди ҳам. Барибир тиш ёрмайди. Энамга айтсаммикан, йў-ўқ, менга тиш ёрмаган, энам билан ҳасратлашармиди; юраги ўйнаб кетмасин дейди – барибирам айтмайди. Ювошнинг юмшаши қийин, нима қилсам экан?!”

Узоқ-узоқларда ит ҳурди, ҳургандаям жаҳд билан вовиллади. Ёнига яна бир-икитаси қўшилди.

Лаҳзалар ўтган сайин итлар товуши узоқлашиб, зимзиё қаърига сингиб кетди. Қибла томонда бозорга борадиган машина гур-гурлади. Чироқларидан таралган нур том бўғотини ялаб ўтди; деворлар ёришди. Тапчан остидаги мушукнинг кўзлари яшил тусда товланиб, қорачиғи бирчиқиқ бўлди, лабини ялаб эснади.

Хотини ҳамтўшагининг бўртиқ даҳанида, нима-нидир пичирлаётган лабларида тушкунликни, мунгли бир тақдирни кўргандай бўлди. Рангининг суви қочибди, юзини чанг босганга ўхшайди. Сесканди: “Астағфурилло! – деди, сиртига чиқармади, – Тавба, тавба, тавба... Бўтанининг бетини тескари қилсин”.

Қорачигиртка чўзиб-чўзиб чириллади.

– Ишингиз нима бўлди? – сўради аёл. – Терговингиз тугай деб қолдимми?

Эркак индамади. Хотинига қия қаради.

– Бирор нима десангиз-чи, одамнинг ичини пиширмай.

Эри ўрнидан кўзғолди, кўрпани оёғига ёпиб ўтирди:

– Бировдан бир тийин олманман, Худо кўриб турибди-ку!

– Ҳа, Худого аён кимлигингиз, лекин терговчи билан анов бетингни тескари қилгур билмайди-ку!

– Майли, унгаям боққан бало бордир...

– Шундай дейсиз-да, сиз, шундай дейсиз! – Аёл жаврашга тушди. – Худодан бошқани билмайсиз.

– Куфр кетма... овозингни пасайт, энам уйғониб кетади.

Хотини тинчиди, ёнбош чўзилди.

Ой тераклар тепасидан эниб, том устига тушди. Эри кўрпани бўйнига қадар тортиди: – Пўлатов Бакир Темирович, айбингизга иқрорمسиз? – Ой шуъласига боқиб уч кун бурунги суҳбатни ёдга олди. – Талмовсираманг! – Терговчи қаламнинг кетини столга тўқ-тўқ уриб, салмоқлаб давом этди. Шу қадар босим билан тикилдики, Бакир Пўлатовни ҳавосоти босди, кафтларини эзгилаб, кўзини олиб қочди. – Ҳеч кимдан пул олмадим, ака. Ҳали бугунгача бировдан бир сўм сўрашга тилим бормади. – Тайсалламанг! Шикоятчи туякумирсқадай ҳарф билан лўнда қилиб ёзган. – Сўроқчи ҳашаки дўқ қилди, бир даста қоғозни боши баравар намоишкорона кўтарди. Важоҳатидан Бакир Пўлатовнинг ичида титроқ турди. – Айтдим-ку... – Тутила-тутила оғиз жуфтлади, кўз олдидан болалари ўтди. – Келди. Ишим нима бўлди деди. Бошлиққа учрашинг дедим, – Кейин, “бешюмалоқ” бўлади деб шипшитгансиз, тўғрими? – Терговчи танасининг ярмини столдан ошириб, бостириб келди. – Гапиринг! Тилингизга курмов тушдимми?

– Кейин...

– Нима бало, мум чайнаёпсизми, ҳадеб бир гапни эзгилайсиз!

– Хонамда эдим, кириб ўтирди, сўнг: – Ака, менга шу жойни олиб беринг, рози қиламан, деди. – Бакир Пўлатов ўша кунги хотираларни титкилаб, воқеаларни жонлантиришга киришди. – Очиғи, столга мук тушиб ишлаётувдим, эътибор бермабман. Икки кун ўтиб, яна сўроқлади.

– Бу сафар қаерда эдингизлар? – Сўроқчи суҳбатдошининг гапини бўлиб, алланималарни ёзишга киришди:

– Ишхона ҳовлисида, тут тагида.
 – Нимага?
 – Чекишга чиқувдим.
 – Хў-ўш, гапни нимадан бошлади!?
 – Тўппа-тўқсиндан ўринбосарликка номзодимни киритинг, – деди.
 – Иннанкейин-чи!?
 – Бошлиқ билади дедим.
 – Аввал нимани айтувди?
 – Ҳеч нимани.
 – Боя “Ишим нима бўлди деб келди” дедингиз-ку!?
 – Менам шунга ҳайронман.
 – Нимага ҳайронсиз, нимагадир келишгансизларда, шунинг учун бостириб келган.
 – Бир куни қоғозга кўмилиб ўтирувдим. Бошлиқ келиб, шапалоқдек варақ узатди. Унда бўлим бошлиқлигига номзодлар бор экан. “Хужжатларини тахланг!” – деди чиқиб кетишда.
 – Орасида шикоятчи бормиди?
 – Ҳа.
 – Нега бу лавозимга ўтирмади.
 Девор ортидан хўрознинг пат-патлаб қанот қоққани, сўнгра зўр бериб қичқиргани эшитилди. Мушук алланимани мўлжалга олиб, бўйнини чўзиб ҳовлидаги бедазорга урди. Йўнғичқапоя илонизи бўлиб тебранди. Ой тобора пастлади, оғил олдини шибат – соя қоплади. Юлдузларнинг туси ўча бошлади. Қибладан яна шабада қимирлади. Эракка хира туман янглиғ оқимтир сомон йўлига ўйсиз боқди. Туман орасида ғира-шира юлдузлар милтирайди. Айримларини илғаш қийин. Бир пас ўтиб, миясини осмон чироқларининг сирли жилоси махв этди: “Юлдуз – баланд! – дафъатан боши-кети йўқ фикрлар уйғона бошлади – Ҳа, улар – юсак, чексиз коинот болалари. Уларнинг ғам-ғалваси йўқ. Болачақа демайди, рўзгор кемтиги демайди. Улар – озод! Ким билсин, умри ҳам абадийдир. Шунинг учун биз... юлдуз экан деймиз-да...”. Шу кез симёғоч остидан бегона кучук ўчоқбошига қараб лўкиллаб юрди.
 – Тур, кет!
 Сўкчақдаги калишни отди. Ит ортига қайрилди, думини қисиб ғов томонга йўрғалади. Аёли уйқутираб бошини кўтарди. Човгумни олиб тандирхонага юрди...
 Симёғоч чироғининг хира нури тушиб турган айвонда қайнона-келин нималарнидир пичирлашиб чой хўплайди. Баъзан коса қилиб сўйилган тарвуз сувига нон ботириб ейди.
 Тағин ўй босди:
 – Бўлимнинг янги раҳбари билан бошлиқларингиз орасида бирор нима сезгансиз?
 – Умуман ош-қатиклиги йўғийди.
 – У номзодлигини билармиди, айтганмидингиз?
 – Йўқ, ҳеч кимга оғиз очмаганман.
 – Нега унда шикоятчига “беш юмалоқ бўлади” дегансиз? Дангалини гапиринг, ўзингизга яхши бўлади.
 – Иккинчи мартасида хўжайиннинг олдида кирдим.
 – Нима дедингиз?
 – Тўра Қайтмасович, шу одам ўринбосарликни сўраяпти, хатингизда ҳам бориюди, нима қиламиз? – дедим.
 – Телевизордан кўзини узмай: “Беш юмалоқ” бўлади, тайёрланаверсин” деди.
 – Чиқа солиб хабаркашлик қилгансиз, – Тергов-

чи қоғоз қоралаб давом этди. – Пайтида порахўр раҳбарни фош қилмайсизми?.

– Йўғ-э, Тўра аканинг ундай қилиғи йўқ.

– Ичига кириб чиқмагансиз-ку.

Бакир Пўлатов жим қолди. Сўров эгасига маъносиз кўз ташлади.

Дераза пардаси оша сизиб кирган хира нур юзини баттар қорайтирган. Аъзои бадани терчилаётган эди. Шинам хона, бурчақда компьютер столи, чапда бир туп қуманжир, ундан берида хужжатлар тахлами, компьютер экраниди қизил-сарик балиқлар у ёқдан бу ёққа бориб келади.

Терговчи тебранма курсида бир ёнга босиброқ ўтирди-да, бошини лиқиллатди. Қоғозлар тахламидан хатжилд суғуриб олди. Бакир Пўлатов қунишиб, қиёфасига илҳақ тикилади. Боғични секин-секин, салмоқлаб ечаверди. Ичидан аллақандай варақни олиб, зўраки қовоқ уйиб, пичирлай бошлади: “Қамалиб кетасиз, ака! – Овози билинар-билинамас, пашша ғўнғиллагандай хона бўйлаб сузади: – Етти йил беришади, балким ундан ҳам кўпроқ. Содда бўлманг, ака. Содда бўлманг!” Бакир Пўлатовни залвор босди, оёқ-қўллари қалт-қалт қилиб, бошига ари уя қургандай бўлди; ҳеч нимани эсполмайди, тили калимага келмайди.

Аъзои баданидан тер қуюлаверди. “Нега бундай бўлиши мумкин, – дафатан миясига шу фикр урди. – Қаерда хато қилдим?!” Сўроқчи бармоқларини лабига босиб, саҳифаларни бирма-бир ўтказди:

– Сизни бошқа тергамайман. – Алланималарни ўқиш баробарида сўрай бошлади: – Тўра Қайтмасович билан янги ўринбосарнинг таниш-билишчилигидан хабарингиз борми?

– Улар яқин эмас эди-ёв.

– Шикоятчи Эсиров билан-чи?

– У Тўра ака бизга келмасидан аввал ишларди.

– Нима иш қилгансиз, ўзи?

– Бўлимда бош мутахассисман.

– Ҳей, бунчалик анқов бўлмасангиз! – Сўров эгаси илкис овозини баландлатди, қўлини пахса қилди: – Бош мутахассислигингиз маълум, улар орасида қандайдир алоқа бўлганми деб сўраяпман!

Гумондор елка қисди, ўйга чўмди.

Теварақда аёлидан бўлак қора йўқлигини билиб ётаверди.

– Ўринбой, ма, сув ич. – Ичкаридан кампирнинг синиқ овози эшитилди. – Бослиқдингми? Йиғлама, берман ке, ўзимнинг қулуним.

Яна бир пас ётди. Оғил томонда оппоқ сут ипақдек эшилиб, челақка тиз-тизлаб урилди. Ҳаял ўтмай пақир ичи шўр-шўрлай бошлади. Тағин хаёл тортди:

– Ҳеч бало сезмаганман.

– Одам сал синчковроқ бўлиши керак, ака. – Терговчи белгисиз томонга қараб сўзланди. – Худобеҳабар, лаллайиб юрасизлар-да...

– Ростини гапиринг ака, кесилиб кетаманми?

– Бўлмасам-чи, ишни ёпишим керак.

– Жон, ака! – Бакир Пўлатов ҳеч нарсани тунунмади, лекин қаршисидаги одамдан умид қилди. Умид қилгандаям қисматим шу кишининг илгида деб ишонди. – Ихтиёрим сизда экан, ёрдам беринг, учта қовурчини қотмаган болам, пишиб турган энам бор...

– Менга қаранг. – Терговчи паст оҳангда, дондона қилиб давом этди. – Сиз эътибор бермагансиз, жамики қилғилик атрофингизда бўлган. Сиз эса... – Бир-икки дақиқа сўзсиз туриб қолди. – Ҳаммани бирдай билгансиз, жиноятни ўзингизга қилдираётгандаям, буйруқни бажаравергансиз, ўргилдим! Сизнинг жойингизни кўзлаган, тушундингизми! Энди мен қандай ёрдам бера оламан?.

Бакир Пўлатов анграйиб, лаб жуфтлагани мадори етмади. Тинкаси қуриб, оёғидан қувват тортилди. Тиззалари қалтираб, ичидан иссиқ ҳовур кўтарилди. Тили танглайига ёпишиб қолгандай эди. Базўр куч тўплади:

– Акажон, шу топда ҳақиқат нонданам азирроқ, тозалигимни исботлаб бера оласизми?

– Қўлимдан келмайди.

Кун пешинга оғди. Офтоб чийпарда оралаб, девор бўйлаб олақуроқ соя ҳосил қилди. Терговчи стол тагига энгашиб сувидишни олди, қулт-қултлатиб пиёлани тўлатиб шеригига узатди. Шақирлатиб компьютерда аллақандай хат битди. Хатжилдни ёпа туриб, Бакир Пўлатовга бир даста қоғоз берди-да “ўқинг” дея имлади...

– Суд ҳал қилади! – деди хонадан чиқиш олдидан.

– Турмайсизми? – Хотини тандирхона томонга ўтаётиб гап ташлади. – Тўшакларни йиғиб олай, энам турган.

Тонготар қирмизи тус олиб, баҳайбат тоғлар, бепоён далалар, муаззам боғлар ошиб Эрганаклига етиб келди. Улкан қари олманинг пуштиранг мевалари, ғиж-ғиж барглари шафақдан ялтирайди. Йўнғичқапоя узра жимирлаб, шудринглар кумуш тусга кирди. Ўчоқбошидан ҳўл ўтиннинг ачимсиқ оқиш тути киўтарилди. Хотини сигир бошвоғини ўраб подага ҳайдади. Тапчан теварагига сув сепиб, дастурхон ёзди. Онаси неварасининг сутига нон тўғради.

– Рўза кирмасдан отамга ош беришимиз керак, – Оминдан аввал онасига юзланди. – Маъракасани эртароқ ўтказасакмикин...

– Бугун рўзанинг биринчи куни, ҳайит билан бирга бўлади-да, энди. – Онаси юзига фотиҳа тортди. – Йўл бўлсин, отланиб тургандайсан.

– Шаҳарга тушиб келай.

– Тинчликми, ишқилиб?

– Ҳа, бир-икки ташвишим борийди.

– Майли. – Пичирлаб дуо ўқиди ичида. – Қасд қилганлар паст бўлсин. – Овозини баландлатди. – Ҳамиша Худойим паноҳида сақласин.

Уй ичи кўзғолди: онаси бузоқни судраклаб бедазор гирдига арқонлади. Ўғли оғил бурчагидаги эшагини етовга олди...

– Менга қара, эгнимга қалинроқ нарса бер. – Уй биқинидаги дарчадан чиқа туриб тўхтади.

– Чиллада қалин кийимни нима қиласиз?

– Айтганимни қилсанг-чи!

– Мабодо, бир-икки кунда қайтмасам, – узоқ-узоқларга қараб сўзланди. – Қорақишлоқдаги Бутунбой тоғамни айтиб отамнинг йилини ўтказинглар...

Хотини эсанкиради, бўғинлари бўшашди, ичида нимадир чирт узилгандай бўлди. Қовоғига ёш қалқди. Гапира олмади...

– Жўрттага айтдим. – Кулимсираб аёлининг сочини сийпади. – Ҳамма гапимга эътибор бераверма.

Йўлга тушди.

Хотини шу кўйи сўзсиз қолди.

Тупроғи билқиллаб ётган кўчада бир-бир қадам босади. Товонидан кўпчиган чанг селгиб туриб қолади. Елкасига ташлаб олган костюми онда-сонда оҳиста тебранади. Бошини эгиб, аёлининг хаёлида кичрайиб, етмиш ёшар чолдай букчайиб олислайверди. Буримга етаверган сайин бамисоли қорага айланиб, саратоннинг ҳил-ҳил ҳовурига сингишиб кетди.

* * *

Бир кунда Эрганаклининг осмонида ўнга яқин, балким ундан ҳам кўпроқ самолёт кекса қарчиғай мисол пастлаб, бошга тегай-тегай деб парвоз қилади. Қўнаётиб ҳам, кўтарилаётиб ҳам шундай – ерга яқин, Эрганакли болаларига ёндош учади. Ҳали қисматнинг талху тақирини билмаган гўдак подачилар учоқ қувиб чопади.

Чопаверади.

Гоҳида говмишларини йўқотиб, катталардан дакки эшитади. Аммо темир лочинларни қувишдан чарчамайди.

Чарчаш билмайди.

Ёвшану янтоқзорлар оралаб, тиканак босган ковулзорлар оралаб югуради.

– Ўринбой, чоп, анов самолёт сеники! – Кунда куйиб, елка териси арчилган камшик болакай бор бўйи қичқиради. – Отам айтди, даданг самолётда келаркан. Югур!!!

Чилла жамики тирикликни товага солиб қовургандай қиздиради. Адирлар адоғидаги қишлоқ ўлик чиққан ҳовлидай тинчиган. Фақатгина сервахм жарлар аро лойқа Булунғур эшилиб-буралиб оқади. Иштончан подабоқарлар Император пингвинлари каби баҳайбат қоялардан қийқиришиб сувга ташлайди.

Ҳе-е узоқларга дам кўриниб, дам кўринмай сузиб борадилар...

– Какой билет?
– Шестой!
– Что за вопрос?
– Мориц красный нос!
– Что!!! Оқ-сарикдан келган домламизнинг ранг-
рўйи кескин ўзгариб, – вон отсюда! – деди жаҳл би-
лан. Талаба ҳангу манг. Биз кулгидан ўзимизни ти-
ёлмаймиз. Ака йўлакка чиққач, одатдагидай бизни
“Сволочлар!” дея сўкиб, воқеага аниқлик киритиши-
мизни сўради.

– Сиз олган билетдаги биринчи савол, Некрасов-
нинг “Мороз красный нос” поэмаси эди. Уни ўзбек ти-
лига устоз Миртемир домла “Изғирин қизил бурун” деб
таржима қилган. Мороз билан Морицни сал алмашти-
риб қўйдингиз холос, – дедик. Акахонимиз одатдаги-
дай рус тилининг “абжағини” чиқарганлигини тан олиб,
қотиб-қотиб кулди.

СОВУҚ ГАП...

Кунларнинг бирида Миртемир домлани зиёрат
қилгани уйларига бордик. Миржалол халталаримизни
олиб ичкарига бошлади. Меҳмонхонада устоз москва-
лик таржимони Рувим Моран билан шакарғуфторлик
қилиб ўтиришган экан. Меҳмон гурунгни умр ўткинчи
эканлигига буриб, “дунё омонат, қариб қолдик”, деб ев-
ропаликларга хос тарзда дангал сўзлагани икковимиз-
га ҳам бироз малол келди. Арман шаробининг таъсири
тегдими Тўра ака, – Турсун, меҳмон совуқ гап қиляпти,
тизгинни тортаман шекилли, – деб шивирлади. Мен
“қўйинг” дея бошимни сарак-сарак қилдим. Миржалол
келтирган қовурма гасакдан тамадди қилгач, устоз яна
бир пиёладан шароб узатди. Орадан кўп ўтмай Тўра
ака тўсатдан;

– Дорогой Рувим! Зачем такой холодный разговор?
– деса бўладими... меҳмон хижолат бўлиб гоҳ Миржа-
лолга, гоҳ менга қарайди. Гап нима ҳақда бораётган-
лигини тўлиқ англамаган Миртемир домла қулоғига
кафтини қўйиб энгашиб; – Тўражон, нима дедингиз?
– сўраб қолдилар. Тўра Сулаймон меҳмоннинг совуқ
гапларини ўзига хос оҳангда шарҳлади, – устоз тизза-
сига уриб қотиб-қотиб кулди ва русча муқобилини Ру-
вим Моранга ҳам тушунтиргач, қаҳқаҳа авжига чиқди.
Тўра ака ҳар галгидай расмий тилнинг яна “абжағини”
чиқарганлигини тан олгач, қўналғамизга етгунча кулиб
бордик.

ХАРЬКОВ-33

Тўра Сулаймон ўта дидли, йиғинчоқ бўлганлиги
учун сафарда, кундалик ҳаётда керак бўладиган, ҳатто
атторнинг кутисидан ҳам топиб бўлмайдиган зарур бу-
юмларни харид қилиб бизнинг кўзимизни куйдирарди.
1960–70 йилларда машҳур бўлган Украинанинг Харь-
ков шаҳрида ишлаб чиқарилган соқол оладиган янги
электр машинкани кўз-кўз қилиб, ҳар куни эрталаб ия-
гини қиртишлай бошларди.

– Калга темир тарок, кўсага машинка ярашади, –
деб ғашига тегардим.

Орадан бир ҳафта ўтмай, Тўра ака худди ўша
машинкани, – СирФА академиги ғирт кўса Тўра Су-
лаймондан ҳаваскор кўса, ҚирФА академиги мулло
Турсунбой Адашбой ўғлига, – деб каминага тортиқ
қилганди.

АССАЛОМУ АЛАЙКУМ, УБАЙДУЛЛА АКА!

Тўра Сулаймон одатда имтиҳонлардан қутулиб,
дарслар енгиллаган маҳалларда оппоқ қоғозга эр-
тага қайси редакцияларга, қайси вақтда боришини
ёзиб, “маршрут қоғозини” тайёрлаб қўярди. Кунлар-
нинг бирида белгиланган йўналиш бўйича Навоий
кўчаси орқали пиёда “Муштум” журнали редакциясига,
Саъдулла Сиёевнинг ҳузурига қараб сафар тортдик.
Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
гуллаган маҳаллар. Олисдан башанг кийинган, боши-
га папаха қўндирган, ана шу нашриётнинг бошлиғи
устоз Ҳамид Ғулом кўринди. Тўра ака шошиб, Тур-
сун, Ҳамид Убайдуллаевич келаяпти, деб шипшиди.
Мен атай, танимас эканман, дедим. У, сволоч, дея
бир четга чирт эттириб туфлади. Сўнгра одатига кўра,
Ҳамид Убайдуллаев, Ҳамид Убайдуллаевич, – деб
қайта-қайта машқ такрорлаб борди. Мен Ҳамид ака
билан суҳбатдош бўлмаганим учун орамиздаги ма-
софа яқин қолганда ўзимни четга олиб охиста юра
бошладим. Тўра ака ҳамон “вич” қўшимчаси билан
айтиладиган исми шарифларни такрорлаб келарди.
Қулоқларим лакаторга айланган. Устоз рўбарў келган
чоғда, ҳамроҳимизнинг:

– Ассалому алайкум, Убайдулла ака! – деган
сўзлари жаранглади. Чамамда акани устознинг са-
лобати босди шекилли. Ҳамид Ғулом ўз навбатида
оғир-босиқлик билан, – Ва алайкум ассалом, мулло
Тўражон, – деб эркалатиб сўрашди.

Менинг учун ҳазилга баҳона топилган эди. Тўра
ака тушмагур, вичини қўшмасам асакам кетармиди.
Бу дунёда ўзимизнинг, салом устоз, сўзидан улўғроқ
гап йўқ экан, деб кўпга қадар изтироб чекиб юрди.

ЭЗИБ ИЧКИ

Тўра Сулаймон камроқ ухлаб, кўп ўқирди. Тунда
ишлашни маъқул кўрарди. Қизил сумкасидан қўлвори
илондан тайёрланган каплама ва эзиб ички узилмас-
ди. Бир куни “Турсунбой, Саъдулла кутаяпти, бугун
уникуда меҳмон бўламиз”, деб қолди. Ўзимизга яра-
ша бозоримизни қилиб Юнусободга йўл олдик. Хона-
дон бекаси синглимиз Ширин лаззатли таомлар би-
лан бизни сийлади. Учовлон бироз улфатчилик ҳам
қилдик. Кейин Саъдулла ака иккимиз бир хонада, Тўра
ака эса айвонда ётадиган бўлди. Меҳмоннинг илтимо-
сига биноан Ширин катта чинни косада памил чойни
тайёрлаб берибди. Оғамиз чиннидаги чойга эзиб ички-
дан аралаштириб шифонернинг устига яширганлиги-
ни пайқаган Саъдулла ака меҳмон қўл ювгани кирган
кезда чиннидаги чойни алмаштириб қўйди. Май ойи
бўлгани сабабли ўрта эшик ва деразалар очиқ. Би-
роз мизғиган бўлдик. Кулгидан ўзимизни тиёлмаймиз.
Саҳархез ака тушмагур аллақачон туриб олганди. Ко-
стюм елкада елвагай, соат беш. Кўрпани дурбин қилиб
акани кузатяпмиз. Бир маҳал шифонер устидаги коса-
ни олиб, сўрининг ёнига чўкиб эзиб ичкидан пича татиб
кўргач, таъми ёқмади шекилли, сволочлар, деб чинни
косани зарда билан кўчага улоқтирди. Саъдулла ака
ҳеч нарсани билмагандай ўрнидан туриб биз ётган хо-
надаги дераза рахтидаги корсонни меҳмонга узатди.
Тўра аканинг чехраси ёришиб, чиннидаги яхна эзиб
ичкини ихлос билан шимириб, худди қимиз ичгандай
томоғини тақиллатиб, қойил, деди мамнун оҳангда.

ҲЕЧ БЎЛМАСА, РАСТУПИННИ АЙТМАДИ-Я, ЗАНҒАР...

Устоз Сарвар Азимов Ёзувчилар уюшмасини бошқарган 1980 йилларда жуда кўпчилик ижодкорлар уйлик-жойлик бўлишган. Машиналар харид қилишган. Мустабид тузум даврида Марказ уюшма аъзоларининг сифатига эмас, сонига қараб маблағ ажратарди. Сарвар Олимжонович шунга кўра, вилоятларда уюшманинг кўчма йиғилишларини ўтказиб, жойлардаги шоир ва ёзувчиларни аъзоликка қабул қилиш русумини жорий этганди.

Навбатдаги қабул Гулистон шаҳрида бўлди. Тўра Сулаймон сирдарёлик ижодкорларнинг раҳбари бўлгани учун жиддий тайёргарлик кўрилди. Атоқли шоир марҳум Машраб Бобоев шу вилоятга кураторлик қиларди. Аъзоликка номзодларнинг орасида “Сирдарё ҳақиқати” газетасининг ходимларидан бири, анча-мунча ҳикоялар ёзиб, Тошкентдан келган ижодкорларни шахсий машинасида учрашувларга олиб бориб, Тўра акага кўмаклашиб турадиган йигит ҳам рўйхатга тиркалганди. Ниҳоят қабулга кириш навбати газета ходимига келди. Ҳайъат аъзоларининг салобати босдимми, журналист саволларга жавоб беролмади. Ачинарлиси, 1960 йилларда адабиётимизга кириб келган адибларни ҳам айтолмади.

Машраб Бобоев Тўра Сулаймон билан кўз уриштириб олишди. Ҳайъат аъзоларидан бири вазиятни юмшатиш ниятида, рус ёзувчиларидан кимларнинг асарларини ўқигансиз, деб сўради. Номзод яна ломлим деёлмади. Газета ходими ноқулай аҳволга тушмаслиги учун аванс тарзда у аъзоликка қабул қилинди.

Йиғилишдан кейин Машраб Бобоев нолиган оҳангда Тўра Сулаймонга қараб: бу биродаримиз на Шукур Холмирозиевни ва на Ўткир Ҳошимовни билмасан-я, рус ёзувчиларидан Лев Белов, Василий Шукшинларни ҳам ўқимаган экан-да, – деб хижолат бўлди.

Тўра Сулаймон ўз навбатида Машраб Бобоевнинг изтиробларига ҳамдардлик билдирмоқчи бўлиб: – Машрабжон, жуда тўғри гапирдингиз, бу зинғар ҳеч деганда Раступинни айтса бўларди-ку, – деди. (Аслида Тўра ака Распутин демоқчи бўлган).

Акахонимнинг бу сўзлари даврада турганларнинг қутилмаган қаҳқаҳасига сабаб бўлди.

“ЛЕВ ТОЛСТОЙНИНГ АШАДДИЙ МУХЛИСИ”

Наманган вилоятида ўтган адабий учрашувлар мазмунли бўлди. Адабиётимизнинг мухлиси, шаҳар газ бошқармасининг бош инженери Турғунпўлат Сулаймонов қадрдон дўстимиз Ҳабиб Саъдулланинг энг яқин жўраларидан бири эди. У хайрлашув олдидан шоирларга жаҳон шеърини вакилларининг асарларини, таниқли адиб Саъдулла Сиёевга эса Лев Толстойнинг тўрт жилдлик энг ноёб сайланмасини тортиқ қилди.

Шу маҳал Тўра Сулаймон қутилмаган илтимос билан Саъдулла Сиёевга юзланди, уақинам, мен Лев,

Лев Толстойнинг ашадий мухлисман-ку, бу китоблар сендан менга муносиб совға бўлди, дея уларни халтасига солди.

– Тўра ака, сиз бу китобларни барибир ўқимайсиз-ку, – иддао қилди Саъдулла ака.

– Тўғри айтасан, аммо уйимизга келган айрим меҳмонлар кутубхонамда буни кўрса, Тўра Сулаймон ҳатто Лев Толстой билан ҳам гурунглашган экан-да дейиши мумкин...

УСТОЗНИНГ ЎЗИ КЕЛАР

Хотираларимга нуқта қўйишдан аввал икки минг ўнинчи йилда буюк устоз Миртемирнинг 100 йиллиги муносабати билан ўтказилган хотира тадбири билан боғлиқ қуйидаги ҳангома шеърни ҳам адабиётимизнинг зукко мухлисларига илиндим.

*Ёзувчилар уюшмаси,
Адибларнинг паккаси.
Бу ер – ижод аҳлининг,
Мадинаси – Маккаси.*

*Шу манзилда нишонланар,
Қутлуғ кунлар, саналар.
Қутилмаган ҳангомалар,
Шу гўшадан таралар.*

*Ўртакашлар топган чоғи,
Собиқ раҳбар кўнглини.
Масъул котиб қилди улар,
Бир олимнинг ўғлини.*

*Исми улуғ бўлса-да,
Бироз думбулроқ экан.
Адабиёт оламидан,
Анчайин йироқ экан.*

*Ҳа, икки минг ўнинчида,
Наврўз пайти, март эди.
Шу сабадан уч-тўрт тадбир,
Ўтказмоқлик шарт эди.*

*Миртемирнинг юз йиллиги,
Энг муборак кун эди.
Меҳмонларга жой етишмас,
Мухлислар мамнун эди.*

*Масъул котиб шу паллада,
Жадал келиб қошимга.
Сўраб қолди: – Юбилярни,
Ким обкелар мошинда?*

*Товонимни тешса ҳамки,
Масъул котиб сўзлари.
Дедим: – Устоз жуда бардам,
Келадилар ўзлари...*

Жўри уради кўксимда гурур

ВАТАН ИШҚИ

Худо берган бир улуг неъмат –
Юрагимда яшнар буюк ишқ.
Томиримда оқар шеърят,
Илдизим – сўз, маконим – беҳишт.

Жўш уради кўксимда гурур,
Алангалар олар қаламим.
Кўзларимда яшнаган масрур,
Муҳаббатим сенга, Ватаним!..

Сен – илдизим, мен – юлдузингман,
Биз иккимиз бир бутун юрак.
Тўғри, менга сув, ҳаво даркор,
Лек баридан кўпроқ сен керак.

Манглайимга қара, Ватаним,
Унга ўнта зар ҳарф тизилган.

Худойимнинг имзоси билан,
“Ўзбекистон” дея ёзилган!

* * *

Сабога эврилиб юрибман,
Қанотлар ёзмоқда курагим.
Жимгина кузатиб турибман,
Шигалаб ёгмоқда юрагим...

Одамлар, қочинглар, чопинглар,
Хўл бўлиб кетмасдан йўлингиз.
Тўкилиб кетяпман бутунлай,
Шалаббо бўлмасин кўнглингиз...

* * *

Ҳаддан ошган айрилиқларга
Кўнмай-кўнмай кўришидик мана.
Ер юмалоқ, дунё тор экан,
Кўрмай-кўрмай кўришидик яна.

Мана дийдор, мана сен-у мен,
Бир он ўзга ўйларни қўйдим.
Иккимизсиз ўтган кунларни
Ёмон тушдай... яхшига йўйдим.

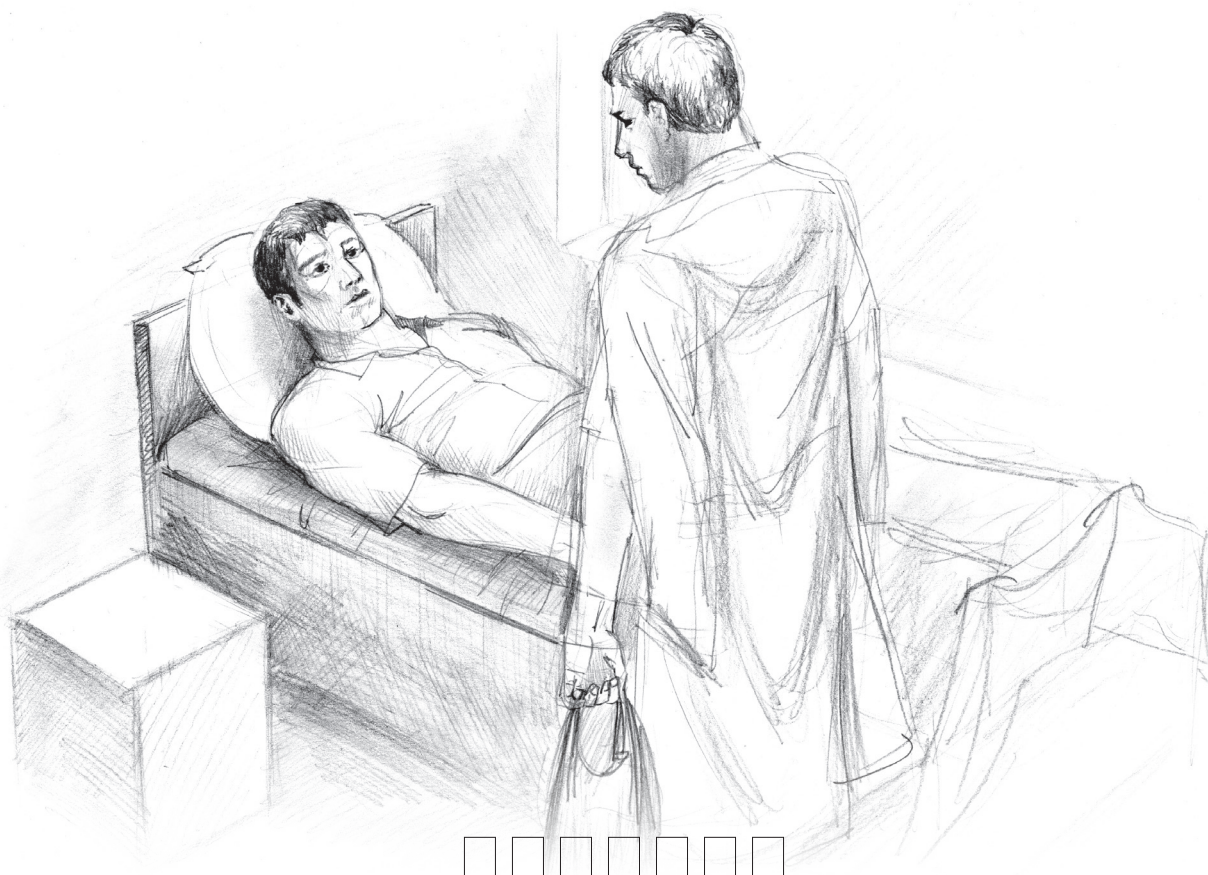
Ўзгармадим, ўзгаролмадим,
Тенг келмадим тенгсизликларга.
Йўлиқдим-у кўниқолмадим,
Ўтлар қўйдим сенсизликларга.

Азбаройи соғинч дастидан,
Кўзларингдан кўзим узмадим.
Сен ҳам кўзларимга боқолмай,
Кўзинг узолмадинг ўзгадан.

Юлдузой ЎРМОНОВА

1995 йилда Андижон вилоятининг Хўжа-обод туманида туғилган. ТДТУ қошидаги компьютер технологиялари академик лицейи ўқувчиси. Зулфия номидаги Давлат мукофоти совриндори.

Ҳикоя

Хусния ПАРДАЕВА

1981 йилда Қашқадарё вилоятида туғилган.
Ўзбекистон Миллий университетининг
журналистика факультетини тамомлаган.
“Ассалом бахт, Алвидо қайғу” номли ҳикоя-
лар тўплами нашрдан чиққан.

Қишнинг сўнги кунларидан бири бўлишига қарамай, атроф оппоқ қор, этни жунжиктирувчи аёз совуғи изиллайди. Шундай кезде кўклам келиб, кунлар исиб кетишини янаям кўпроқ қўмсайди одам. Балки инсон қони қайноқлигидан, меҳри иссиқлигидан совуққа чидамсиздир. Қорни ғарч-ғурч босиб бораётган Азамат ҳам азбаройи совқотганидан қаршисидан кулимсираб келаётган кишини пайқамади.

– Ассалому алайкум, Азамат ака! Танимадингиз-а?

Азамат тўхтаб, пешонасини тириштирганча унга тикилди. Юзи таниш-у, эслай олмади.

– Мен Собир аканинг ўғли Зиёдман. Қишлоқдаги оғайнингиз бор-ку.

– Ие, Зиёдман. Қандай, яхши юрибсанми? Буни қара-я, кап-катта йигит бўлиб қолибсан, шунга танимабман. Ўқишингни битирдингми?

– Йўғ-э, тўртинчи босқичман. Қишки сессияларни тугатсам, диплом ишини ёзишни бошлайман.

– Тугатяпман де. Буни қара-я, вақтнинг юғурилгани. Яқиндагина отанг билан ўқишга кирдим деб уйимга келувдинг. Кўз очиб юмгунча тўрт йил ўтибди. Оғайним яхши юрибдими? – сўнгги саволини бироз хижолатомуз тарзда берди у.

– Яхши, ҳозир касалхонада даволаняпти, – деди Зиёд хомуш.

– Тинчликми, отангга нима бўлди? Ё бир чарчоғини чиқарай дедими?

– Инсулга чалиниб, ётиб қолувди. Бироз ўнлангач, буёққа олиб келдик. Ҳозирча аҳволлари яхши.

– Буни қара-я, эшитмабман. Ишқилиб, шифосини берсин. Тиббиёт академияси касалхонасида ётибди дедингми? Майли бўлмаса, мен тезроқ бориб, ишларимни тугатай. Кейин оғайнимнинг ёнига бораман.

Ишхонасига келган Азамат ходимлардан кечқурун чироқ ўчиб қолганини ва ёрдамчи йигитлар топшириқни тугатмаганини эшитиб, фиғони фалакка чиқди. Тезроқ ишни якунлаб, ҳисоб-китобларни бошқарув раисига топширмаса, нақ балога қолишини ўйлаб, иш битгунча йигитларнинг бошида турди. Мана, йигирма йилдирки, у мана шу ташкилотда бош ҳисобчи. Шу пайтгача бирон марта бундай ноқулай ҳолатга тушмаганди. Йил боши бўлгани учун ишлар қалашиб ётибди. Ҳали ташкилотлар билан янги шартномалар тузиш, уларнинг ҳисоб-китоблари билан шуғулланиши керак. Бир кунгина вақтли кетса, бу ташкилотда гўёки ҳаёт тўхтайдди. Шундан директор доим “яхшиям, сиздек тажрибали ходимларимиз бор” деб уни мақтаб қўяди. Негаям тунов куни вақтли кетди-я. Ҳеч курса, ҳисоб-китобни тугатиб кетмагани учун афсусланди. Аксига олиб, хотини “опам қизини узатяпти, бир мебел олиб бериш бизнинг зиммамизда” деб бозорга етаклади. Бугун пешинга яқин хотиржам ишга келди-ю, бу ғавғонинг устидан чиқди. Ҳисоб-китобни ишониб кетган ёрдамчисининг эса ҳали қораси кўринмайди. Аламдан бўғриқиб, ўзини минг ёққа ургани билан фойдаси йўқлигини билиб, ўзи ҳисоб-китобни тугатди. Тушликка чиқишга ҳам улгурмади. Ҳужжатларни тайёрлаб борса, бошлиқ қаёққадир мажлисга кетибди. Ҳафсаласи пир бўлган Азамат кечки соат саккизгача уни кутди. Ниҳоят, ҳужжатларни имзолатиб, кўнглини хотиржам қилганида девордаги соат миллари кечки тўққиздан ўтганини кўрсатарди. Зиёдга берган вадаси эсига тушиб, ичидан зил кетди.

“Ҳозир борсаммикин? Вақт алламаҳал бўлиб қолди-да, бу пайтда беморни безовта қилиш ярамайди. Бунинг устига уни кўргани қуруқ боролмайди. Эртага аввал касалхонага ўтаман” деб ўзига таскин бериб, уйига отланди. Аёзда қолган мусичадек қунишиб кириб келганида аёли аллақачон ухлаб қолган, кичик қизи дарс тайёрлаб ўтирарди.

– Ойимнинг боши оғриб, боягина ухлади. Ҳозир овқатингизни иситаман, термосда чой тайёр, – деди қизи дик этиб ўрнидан туриб.

Иссиқ хонага киргач, Азаматни уйку элитиб, қизи овқатини келтиргунча кўзи илинди.

Сахар чоғи хотинининг овозидан уйғонди.

– Қозонга озроқ шўрва солиб қўй, касалхонага ўтишим керак, – деди хотинига бугунги режаларини хомчўтлаб.

– Вой, яна ким касал бўлди? Қишлоқдошларингиз сира тинч ўтиришмайди-ей. Менинг уйда шўрва пиширишга сира вақтим йўқ. Бугун опамникига қудалари келишади. Вақтлироқ бориб, ошга уннашим керак. – Аёлининг чимирилиши Азаматга оғир ботган бўлса-да, индамади. Ҳозир унга гапириш беҳудалигини билади. Опасининг тўйи бошланганидан бери рўзғориниям унутаязган.

– Бўлмаса, кечаги пулдан ташлаб кет. Йўлдан бирон овқат оламан, – деди қовоғини уюб.

– Дадаси, оғайнингизни бориб кўришингиз шартми? Ҳеч курса, опамнинг тўйини ўтказайлик. Биласиз, тўйга тоғора қилиб боришим, ўзимга янги кўйлак олишим керак. Шунча ташвиш турганда касалхонага харажат қиласизми? Шошилманг-чи, кейинроқ бир гап бўлар.

– Опангнинг тўйига пул топилади. Лекин оғайним Собирни кўришга келганда...

– Ҳай-ҳай, – одатдагидай эрини гапиртиргани қўймай, жаврашга тушди аёли, – ўша дўстингизни умуман оғзингизга олманг-э. Бизга қилганлари эсингиздан чиқдими?

– Собир сенга нима ёмонлик қилди? – эркак жаҳлдан ўзини тиёлмай ўшқирди.

– Ўғли бир йил уйимда яшади, лекин бир оғиз раҳматини эшитганим йўқ. Тағин ўғлининг тарбиясизлиги учун кечирим сўраш ўрнига, сендан буни кутмовдим, деб таъна қилгани аллақачон эсингиздан чиқдими?

Хотинига яна гапирса, фарзандларининг ёнида изза бўлишини ўйлаб, шартта кийинди-ю, ишга отланди. Ортидан қизи “чой ичинг” деганича қолди.

Кўчада ҳаво кечагидан-да совуқроқ эди. Оғзидан бўйлаган изғириндан ошқозонида зирқираган оғриқ турди. Йўлдаги ошхонадан таралаётган жиннинг иси иштаҳасини қитиқлади. Ишхонага келгач, ҳамкасблари келгунча бироз мизғиб олмоқчи бўлди. Лекин хотинининг бояги қилиғини ўйлаб, кўзига уйку келмади. Тунов куни Зиёддан отасининг қўл телефони рақамини олмани учун афсусланди. Ҳеч курса, телефонда бўлсам аҳволини сўрарди. Эртаиндин маошини олиши билан оғайнисини кўргани боради. Шу баҳонада ундан кечирим сўрайди. Кўзларини юмиб, хаёлга чўмди: Собир билан бир партада ўтиришган. Ораларидан қил ўтмас оғайни эдилар. Талабалиқда ҳам ижарада бирга яшашди. Азамат пойтахтдан уйланиб, шу ерда қолди. Собир қишлоқдаги мактабда ўқитувчилик қилди. Аввалига борди-келди қилишди. Кейин Азаматнинг

ишлари кўпайиб, қишлоққа онда-сонда борадиган бўлди. Орадан ўн саккиз йил ўтиб, Собирнинг ўзи оғайнисининг эшигидан кириб келди. Қўлида уч сумка егулик. Қишлоқнинг қуртидан тортиб, гуручи-ю, жиззали патиригача келтирибди.

– Ўғлимни вилоятимиз марказидаги университетда ўқитсам бўларди. Лекин пойтахтда ўқиб, оғайнимнинг кўз олдида бўлсин, дедим. Насиб этса, сендек каттакон одам бўлсин деб ният қилганман. Уйинг кенгина экан, ўғлимни қолдирсам нима дейсан? Кўз-қулоқ бўлиб турардинг-да, – деди Собир.

Азамат рози бўлди-ю, кечаси хотинидан роса гап эшитди. Бироқ бўш келмади. Яқин оғайнисининг биргина истагини бажаролмас, катта шаҳарда нима қилиб юрибди? Собир талабаликда унга қанчадан қанча яхшиликлар қилган. Бугун унинг ўғлига муруват кўрсатиши керак эмасми? Эрининг қатъийлигини кўриб, хотини ён берди. Лекин кунда-кунора Зиёдиннинг тарбиясизлигини, камчиликларини айтиб, уни уйдан чиқаришини эридан талаб қиларди. Зиёд бир йил яшаганидан кейин Азамат аёлининг арзимаган гапи билан уни ётоқхонага чиқариб юборди. Бу қилмиши Собирнинг кўнглига оғир ботибди. “Сендан буни кутмовдим, оғайничилик шундай бўптими?” деди келганида оғриниб. Мана уч йилдирки, икки оғайни юзкўрмас. Бироқ Собирнинг касалхонада ётганини эшитиб, Азаматнинг ҳаловати йўқолди. Оғайнисининг ёнига бориб, ораларидаги дилхиралик учун кечирим сўрашни ўйлайверди. Бироқ бунга ҳозир на имкон, на фурсат бор. Эрталаб ишхонага келиши билан тезроқ тугатай, деб ишга шўнғиб кетади. Кечкурун бормаганига пушаймон бўлиб, кейинги кун келишини кутади.

Йўл бўйи Азаматнинг юрагидаги ғашлик аримади. Қорлар эриб, баҳорнинг тафти сезилганидан одамларнинг кайфияти яхши. Ҳаво бироз изғиринли бўлса-да, бугун куёшнинг нур таратаётгани кўнглига таскин беради. Азамат касалхонанинг неврология бўлимига томон юрди. Хонага кириб, Собирни

кўргунича унинг юрагидаги ваҳм катталашиб, тоғдек бўлиб кетди.

– Э, эрталабдан кўзим учиб турибди десам, ошнам келаркан-да! – ўрнидан кўзғалиб сўрашишга чоғланди Собир.

Оғайнисининг дилкашлигидан Азаматнинг хавотири тумандек тарқади. Ўкинч тўла нигоҳларини миннатдорчилик эгаллади:

– Келиб-келиб мендек оқибатсиз ошнага кўзинг учдими? Сени қара-ю, бу ерда нима қилиб ётибсан?

– Қишлоқнинг ташвишини бир чеккага суриб, оғайнимнинг ёнига келсам ундан дарак йўқ. Ҳа майли, ишқилиб келдинг-ку. Тунов куни дўхтир кетишимга рухсат берувди. Азамат бир келиб кўрмас, қандоқ кетаркинман, деб юрагим хижил бўлиб турувди. Буни қара, сезгандек етиб келдинг, барака топ, – деди Собир ошнасининг қўлини қўйиб юбормай.

– Қаёққа кетасан? Бир-икки кун меникида меҳмон бўл. Икковимиз бир ошлашиб, ҳанголашмагунча сени қўйиб юбормайман. Ўтган кўнгилсизликлар учун мени кечир, ошна.

– Э, қўйсангчи, бу гапларни, – қўлини силтади Собир, – оғайнилар гиналашмайди. Ўғлим бугун қишлоғимизгача борадиган машинани олиб келади. Қишлоқни, уйдагиларни соғиндим. Сеникига кейинги сафар бораман. Мана буёғи кўклам келди. Ўзинг таътил олиб, бир ҳафтага қишлоққа бор. Икковимиз кўзи ўтлатадиган ўша яйловга чиқиб, бир кўнгил чигилини ёзамиз, келишдикми? Сен осмонга тикилиб ётасан, мен китобимни ўқийман. Ҳар замонда бўлсаям болаликка қайтиб туриш керак, кўнгил ғуборланмайди-а, нима дединг, оғайни?

– Сен ҳалиям ўша Собирсан, сира ўзгармабсан. Қишлоққа бориб, сен билан болаликка қайтганим бўлсин! – деб кўзидаги ёшни кўрсатмаслик учун ошнасини бағрига босди.

Собир ҳам уни маҳкамроқ кучоқлади.

Ташқарида қорларни эритиб, чиройи янада очилаётган эрта баҳорнинг куёши икки ошнанинг меҳридан баҳраманд бўлмоқчидек деразадан мўраларди.

Юрак мўъжизага интилар ҳамон

ШОИР ҚИСМАТИ

Ҳаёт ҳақиқатга ўргатса ҳамки,
Юрак мўъжизага интилар ҳамон.
Дилда муҳаббатнинг енгилмас кучи
Илоҳий гўзаллик излайди мудом.

Ҳислари бир умр юракда сўнмас,
Қалбида гуллаган гунча сўлмайди.
Дилдаги ишончи алдамас уни,
Бу йўлдан юрганлар асло ўлмайди.

Ердаги қовжсираш, илоҳий дилдан
Кўчган гўзалликни сўндиролмайди.
Юрагида ҳайрат бўлмаса агар
Тошда гул чечакни ундиролмайди.

Аллоҳнинг бу каби марҳаматига
Сазовор бўлади танланган инсон.
Ҳаётнинг алдамчи васвасасига
Алданиб сўнг унга келтирмас иймон

Ўзгалар дарди деб ўзини қийнаб
Даво топа олмай, етишар унга.
Халқнинг манфаатин юракка жойлаб,
Етар албат бир кун муқоддас кунга.

Шундайин заҳматли шоир қисмати,
Қалбидан жой олган илҳом парчаси.
Ҳаёт ҳикматини англаб етган кун,
Қалбдан шеърларига кўчар барчаси.

БЕГОНА АЁЛ

Фунча лабларида лим-лим табассум,
Лаҳзада бир боқиб тинади хаёл.
Сени танимайман, сени билмайман,
Кўзларимга яқин бегона аёл.

Кетиб борасану йўлни кўрасан,
Кўрмайсан йўлингда девона дилни.
Шундай дамда ютиб қўйсанг қийиндир,
Лаҳзанимас, асли тош қотган тилни.

Дардинг бегонамас, ўзинг бегона,
Исмингни билмайман, парисан, ҳурсан.
Мунчоқ кўзларингга тикилолмадим,
Шода марвариддан бир дона дурсан.

Тасодиф! Қандайин жазо бу билмам,
Қанча одам ўтар ахир бу йўлдан.
Кетолмадим унинг ортидан аммо,
Фақат ихтиёрим кетмоқда қўлдан.

Норхидир
ХАЙДАР

1960 йилда Бойсун туманида туғилган.
1989 йилда Ўзбекистон Республикаси ИИВ
Академиясини тамомлаган. "Хотира", "Юр-
тим наволари", "Умид ёғдуси" шеърый тўплам-
лари муаллифи.

ТИЛАК

Иссиқ чўғнинг устида,
Новда тутаб ёнгандай...
Соқов олов пинҳона,
Новда шохни ютгандай.
Ҳаёт гамгин, кун сайин,
Кунлар тутаб ўтмоқда.
Наҳот ўтсам шундайин,
Дарддан қувонч кутгандай.
О, ҳаётда бир бора,
Гулхан каби ёнолсам...
Тутаб ёнишдан кўра,
Ёнай оташ бўлсам ҳам.

Ўзбекистон Республикаси

Ўзбекистон Республикаси
Ўзбекистон Республикаси

Нафиса КАРИМОВА

Ў □ □ □ □ □ □ □ □
□ □ □ □ □ □

Ҳикоя

Нафиса КАРИМОВА

1992 йилда туғилган. ЎзМУ қошидаги 2-академик лицей ўқувчиси.

– Шу десанг, кеча холам келдилар. Сафардан қайтганларидан бери ҳали кўрмаган эдим. Роса гаплашиб ўтирдик-да ўзиям. Дарс қилмадим. Устоз бугун мендан сўрамас. Билмайсанми, уйга қандай вазифа берилган эди? – танаффусдан бери лаби-лабига тегмай кечаги кунини ҳикоя қилиб ўтирган қорақош қиз уйга берилган топшириқ эсига тушиб гапиришдан тўхтаб қолди.

– Э, мен ҳам билмайман. Яхсиси Саиддан сўрагин. У ҳар доим дарсга тайёр, – унинг саволига холаси ҳақидаги ҳикояни эшитавериб зериккан дугонаси жавоб берди.

Саид синфнинг аълочиларидан бири. У барча дарсларда фаол бўлгани учун синфда ҳам обрўси баланд эди. Саид жингалак сочларини силаб, олимларга хос жиддийлик билан жавоб берди:

– Олтмишинчи бетни оч, Ўзбекистон худудидаги илк давлатлар мавзуси берилган.

– Ҳа, ана айтдим-ку, у ҳамиша тайёр бўлади. Қани энди Саидга ўхшаб аълочи бўлсам! – деди қорақошнинг дугонаси ҳавасини яширолмади.

У Саид каби аълочи бўлишни орзу қилиб турган пайтда эшиқдан пастак бўйли, ёши эллик бешларга борган тарих ўқитувчиси Шарофат Набиевна кирди. Синфнинг шўх-шодон ўқувчилари гур этиб ўрнидан туриб, ўқитувчига салом беришди. Шарофат Набиевна бир бурчагига аллақандай қоғозлар уюлган, иккинчи бурчагига қўйилган қаламдонда икки дона учи синиқ қаламдан бўлак ҳеч нарса бўлмаган, ҳар доим бесаранжом турадиган столига журнални қўяр экан, кўзойнагини мақтанаётгандек қайта ушлаб қўйди-да:

– Ҳа, сен Асқаров! Орқада ўтириб олиб яшириняпсанми? Йўлакда кўрсанг, салом беришни ҳам унутиб қўясан-а! Мактаб ўқувчиси ҳам шунчалик маданиятсиз бўладими? – деб танбеҳ бергач, дарсни бошлади. – Хўш, уйга қайси мавзу берилган эди? Ҳа, баракалла, ҳар доимгидек аълочиларимиз тайёр, – жавоб бериш учун дадил, қўл кўтариб ўтирган синфнинг бир неча аълочиларига қошларини учириб, ишора қилди Шарофат Набиевна ва журнални варақлай туриб: “Аълочиларимизнинг журналдаги катакчалари баҳосиз қолганга ўхшайди. Ким уйга берилган вазифани доскага чиқиб гапирди?” деди.

Ўқитувчининг сўзларидан гапсатар қизларнинг кўнгли жойига тушгандек бўлди. Табиийки, улар аълочиларнинг акси эди, лекин бугун негадир Саид ҳам безовта бўлаётганга ўхшайди. Саид бир сочини силайди, бир уф тортади. Асабийлашяпти! Ҳақиқатдан ҳам аълочилар сафидаги Саид асабийлашмоқда. Доскага чиқиб мавзунини бошлаб берган Умида жойига ўтирганда Саид уф тортишдан тўхтаб, бармоқларини қисирлатишга ўтди. Наҳотки, у бугун дарсга тайёр эмас?

Пала-партиш тахланган иш столидаги бесарамжонликнинг иккинчи хил кўринишини синф доскасида кўриш мумкин: қайсидир ўқитувчи кеча инглиз тили дарсини ўтган шекилли, чала артилган досканинг четида инглизча сўзлар қолиб кетибди. Досканинг пастига бўр сифатида қўйиб қўйилган оҳақтошни узоқдан фарқлаб бўлмади. Таниқли олималар каби ҳар бир гапга кучли урғу бериб гапирадиган Шарофат Набиевна:

– Саиджон, сенинг ҳам баҳойинг йўқ экан, – деб ўрни бўлмаса ҳам бир тиржайиб қўйди. Эҳ, нима қилса экан, ахир у дарсга тайёр эмас. Тўғри, бу биринчи марта, лекин ҳозир “тайёрмасман” деб айтса, бир зумда унинг ҳовучлаб йиққан обрўси бир пул бўлади. Устига устак “2” баҳо олиш эҳтимоли ҳам йўқ эмас, чунки ўқитувчи чўрткесар – аълочилигини инобатга ҳам олмайди. Нима қилса бўлади. Саид кўп ўйлаб ўтирмай, китобга бир кўз югуртирди. Ҳаяжонланишдан бери бўлиб, ҳар доимгидек шашт билан ўрнидан туриб, доскага чиқди:

– Ўтган дарсда уйга вазифа қилиб, ўн олтинчи мавзунини бергандингиз, – у қанчалик дудуқлан-

масликка ҳаракат қилса, шунчалик томоғи бўғилаётганди.

– Ҳа, уйга Ўзбекистон ҳудудидаги илк давлатлар мавзуси берилган, шундайми?

– Шундай... Хўп, Ўзбекистон ҳудудида илк давлатлар пайдо бўлишидан олдин бақтрияликлар, сўғдийлар, хоразмликлар, саклар ва массагетлар каби элатлар яшаб ўтган экан... Улар асосан деҳқончилик билан шуғулланишган экан. Кейин... – ҳаяжонланиб гапирётган Саид “кейин”да тўхтаб қолди. Яна нима гапирса экан. Саид бармоқ қисирлатиш одатини яна такрорлаб олди. У бир очиқ деразага, бир бояги учи синиқ қаламларга қаради. Яна бироз сукут сақласа, баҳоси пасайиши аниқ. Дарвоқе, ўрнидан туришдан олдин китобга кўз югуртирганда, олтинчи аср кўзга ташлангандек бўлгандими? Ҳа, шуни қўшиб, амаллаб баҳо олиши керак, – хоразмликлар билан сўғдийлар бир томон, массагетлар билан бақтрияликлар бир томон бўлишиб, олтинчи аср ўрталарига келиб жанг қилишибди. Жангда хоразмликлар билан сўғдийлар бирлашган томоннинг қўли баланд келади...

– Ҳа, яхши-яхши. Ҳар доимгидек, дарсга тайёр экансан, – ўқитувчи шундай деб энди баҳо қўймоқчи бўлиб турганида, Саиддан олдин жавоб берган Умида белдан тепди-да: “Устоз, Саид айтган жанг ҳақида дарслигимизда ёзилмаган экан-ку?”

– Умарова! Агар сиз ҳам Саид каби мустаҳкамлаб ўқисангиз, дарсликнинг қайси бетида жанг ҳақида ёзилган-у, қаерда ёзилганини савол бермасдан фаҳмлаб олган бўлардингиз.

Хайрият, иш Саиднинг фойдасига ҳал бўлди. Саид шармандалиқдан қутулгани учун ўзи билмаган ҳолда илжайиб ҳам қўйди. Жойига ўтириб яна жингалак сочларини силай бошлади. У шу тобда китобни ўқимай, китобда нима ҳақида ёзилганини кўз қирини бир ташлаб ҳам илғаб олиш қобилиятига эга эканлигидан хурсанд бўлди. Наҳотки, чиндан Саидда шундай қобилият бўлса? Ажабо! Демак, Саид чиндан “аълочи” деган номга муносиб экан-да. Саиднинг назарида ўзи каби қобилиятли ўқувчилар ҳар доим ҳам туғилмайдигандек бўлиб туюлди. Агар шундай ҳушёр бўлса, доим баҳоси ҳам, ишлари ҳам “беш” бўлар экан. Саид тарих дарсидан сўнг ҳам ўзи ҳақида анча мулоҳаза юритди. Деярли кун бўйи тарих дарсини эслаб юрди. У ўзига ўзи қойил қоларди.

Дарсдан сўнг, бувисиникига кетди. Автобусда келар экан, бўш ўриндиққа ҳеч ким ўтирмаётганидан энсаси қотиб:

– Ўтирмайсизми? – сўради ёнида турган ёшроқ одамдан. Йўқ деган жавобни олгач, ўзи ўтира қолди. Ҳамроҳи бозорга келиб, автобус кучли тормоз билан тўхтаганда, уйғониб кетди.

– Ассалому алайкум! Ухлаётганингизда салом бермагандим, – ҳар доим интизомни жойига қўядиган Саид чолга салом берди. Орқа ўриндиқда ўтирганлар ҳам Саидга диққатини қаратишди. У

бўлса бошқаларнинг диққатига бепарво бўлиб кетаверарди. Чунки у одамларнинг диққатини тортиш учун эмас, салом беришни қанда қилгиси келмагани учун салом берган эди. Автобус бозордан кейин яна уч бекат юрганидан сўнг, тўртинчи бекатда Саид тушиб қолди. У тарих дарсида ноёб қобилиятининг намоён бўлганини бувисига албатта айтади.

Оч пушти дарвоза олдида тўхтади. Дарвозанинг икки четига сариқ гуллар экилган. Кўчага сув сепиб, супураётган келинчакка салом берди:

– Ассалому алайкум, келинойи! Ҳорманг.

– Яхшимисан, Саиджон. Ойинглар яхшимилар? Ўқишларинг қалай? – сўрашди келинойиси супуришдан тўхтаб.

– Э, ўқишларим зўр!

– Ичкарига кир. Бувингни кўришга келдингми?

– Ҳа-да, бувим бормилар?

– Бувинг маъракага кетган эдилар.

Эҳ, шундай зўр гапни айтиш учун бувисиникига келган эди-я. Майли, маъракадан қайтунича кутади. Саид келинойиси билан ҳовли ичкарасига кирди. Икки қаватли уй олдидаги гуллари тўкилган уч туп гилос, гилос дарахтларининг остидаги сариқ гуллардан иборат кичик гулзор ҳовлини файзли кўрсатар эди. Келинойиси шу сариқ гулларга яқин жойлаштирилган столга тезгина дастурхон ёзди.

– Уйдагилар яхшими? – чой узатар экан қайта сўрашди келинойиси. – Олтинчи синфсан-а, адашмасам?

– Ҳа, шундай, келинойи.

– Мен ҳам мактабга ишга кирдим. Тарихдан дарс бераяпман, – деди келинойиси бошидаги ялтироқ рўмолини тўғрилаб.

– Шундай денг, биласизми, келинойи, тарих мен учун энг севимли ва энг осон дарс, – деб киприкларини учириб гапирарди Саид. Сал бўлмаса, унинг ноёб қобилиятидан бувисидан олдин келинойиси бохабар бўларди.

– Йўғ-э!

– Рост айтаяпман. Бугун мана китобни ўқимай туриб ҳам тарихдан “беш” олиб келяпман, – деди Саид охири мақтанчоқлигига бориб.

Келинойиси кулганича ошхонага кириб кетди. Саид эса, сариқ гулларга қараб анча ўтирди. Уйнинг ташқи тарафидаги токчага қўйилган тўртбурчак

шаклдаги соатга қараса, тўрт бўлибди. Саид бувисини кутавериб, чарчади. Яхшиси, келинойисига оғиз кўпиртириб мақтаган севимли фанини ўқий қолади.

Лекин Саид ўн олтинчи мавзуни чиндан ўқиб чиққанидан сўнг, ўзи ҳақидаги фикрларини ўзгартиришга мажбур бўлди. Чунки Саид бугун сўзлаган гапларининг ярмидан кўпи эртақ, синфдоши Умиданинг эътирози эса ўринли эканини тушунди. Ие, Саиднинг гапларини ўқитувчи тасдиқлади-ку, ҳатто “5” ҳам қўйганди! Саид ўпқалаган боғча боласидай шумшайиб олганини ўзи билмай қолди. Ўзидан хафа бўлсинми ёки тарих дарсида тўқиган эртагини ҳақиқат, деб тан олган ўқитувчисиданми? Саид катта бўлганида, ўлкашунос бўлмоқчи эди. Шунинг учун ҳам тарих фанини севиб ўқирди. Бугунги ҳолатида эса тарих ўқитувчисининг бепарволик билан қўйган “беш”лари унинг ўлкашунос бўлишига тўсқинлик қиладигандек туюлди. Ёзда эскирган ёғочни янги кўрсатиш учун қанча бўёқ сурилмасин, кузда ёмғир ёққанида барибир бўёқ кўчиб тушади. Ноёб қобилиятга эга эмаслигини англаб етгани учун эмас, тарих ўқитувчисининг бўёқчилик қилганидан юрагида ғалати хиралик пайдо бўлди. У ўзининг аслида аълочи эмаслигини англади. У доим адабиёт ўқитувчиси “тўрт” баҳо қўйгани учун уни ёмон кўрар, “беш” қўйгани учун тарих ўқитувчиси Шарофат Набиевнани яхши кўрар эди. Ўқитувчилардан қай бири ҳақ экани энди маълум бўлди. Ўлкашунос бўлиш учун тўққизинчи синфни битиргунча мустақил равишда мустаҳкам ўқишга аҳд қилди. Бугунги гапни бувисига айтиш тўғри эмас. Чунки бувиси эшитса, “беш” баҳо олгани учун уни мақтамайди, аксинча илм йўлида ҳийла ишлатма, деб дакки беради.

Токча олдида турган соат беш бўлганини кўрсатяпти. Бу соатни Саиднинг амакиси аллақерга қилган сафаридан олиб келган эди. Бежирим бўлгани учун “душманкўзи” деб бувиси ташқарига қўйиб қўйган. Бувиси келганида Саид мавзуни уч қайта ўқиб чиқиб бўлганди.

– Тойчоғим, мени кўргани келдингми? Жуда соғингандим сени.

– Ҳа, бувижон. Жиззали нонингизни егим келди. Нон пишириб берасиз-а!

Б. Биринги уррашув

Биринги уррашув
Биринги уррашув

Севара ҲАЙИТБОЕВА

Қ □ □ □ □ □ □ □

Ҳикоя

Севара
ҲАЙИТБОЕВА

1996 йилда Жиззах вилоятида таваллуд топган. ЖДПИ қошидаги академик лицей ўқувчиси. Бадиий машқлари республика матбуотида эълон қилинган.

Бахмалга кўчиб келганимизга икки йил бўлди. Дадам ҳарбий, унинг хизмат жойи ҳар беш йилда ўзгариб туради. У кишига кўшилиб биз ҳам кўчамиз. Аям бошланғич синф ўқитувчиси. Ҳар сафар кўчаётганимизда аям негадир хомуш тортиб қоларди. Бу сафар эса у жуда севиниб кетди. Ахир Бахмал аямнинг она юрти. Бахмалнинг ажойиб табиати ҳақида жуда кўп гапириб берарди, шунинг учун унга кўшилиб мен ҳам севиниб кетдим. Аям таърифлаганча бор экан. Бахмалнинг юзига гўё зангори бахмал ёпилгандек, ҳаммаёқ ям-яшил, ям-яшил!.. Боғлар, қирлар, тоғлар ям-яшил... Бахмалнинг ҳар бир тоғи-тоши, жойи ҳақида қизиқ афсона ва ривоятлар юради. Айниқса, Қизилсув ҳақида.

Айтишларича, Бахмал тупроғига кунчиқардан беомон ёв дорибди. Юрт ўғлонлари душманга қарши мардона курашибди. Гарчанд улар сон жи-

ҳатдан, таъминот жиҳатдан анча заиф бўлишса-да, босқинчиларни анча доводиратишган экан. Ҳимоячилар сардорининг номи Қийрон ботир экан. У дарё бўйида душман қароргоҳини кузатаётган пайт ёв лашкарбошисининг Сайли исмли қизи Қийронга кўзи тушиб, ботирни севиб қолибди. Сардор йигит ҳам ёт эллик сулувга ошиқ бўлибди. Улар содиқ дўстлар кўмагида аҳён-аҳён дарё бўйидаги чорбоғларнинг бирида учрашиб туришар экан. Икки ёшнинг аҳду паймонидан ёв лашкарбошиси хабар топиб қолган эмиш. Бир куни Сайли галдаги учрашувга отланган пайт ортидан пусиб келган айғоқчилар отасининг ҳукмига кўра қизни дарё ўртасига улоқтириб юборишибди. Бунни кўриб қолган Қийрон ёрини қутқариш мақсадида ўзини сувга ташлаган эмиш. Худди шу ҳолни кутиб турган душман аскарлари қирғоққа ёпирилиб келиб икки севишгани ўққа тутта кетишибди. Камон найзалари Қийрон ва Сайли танини бир-бирига маҳкам қовуштириб ташлабди. Уларнинг жароҳатидан оққан қондан дарё суви қип-қизил тусга кирибди. Шу икки ёшнинг муҳаббати душман подшосига қаттиқ таъсир этиб, ўз лашкарларини чақиртириб олган экан. Дарё эса мангу алвон рангда оқадиган бўлиб қолибди.

Бу афсонани гуруҳдошим Жўрабек ажойиб тарзда айтиб беради. Биз мириқиб тинглаймиз. Ўша Қизилсув бўйларига боришни орзу қиламиз. Айтганча, сизларни гуруҳдош дўстларим билан таништиришни унутибман-ку.

Коллежга янги келганим учунми, ҳарқалай, менга ҳурмат билан қарашади. Оқ-сарикдан келган, дўндиққина Гулнор билан дугона бўлиб олдим. Ўғил болалардан Аҳрор билан Жўрабек атрофимда гирдикапалак бўлишади. Мен бундан хурсанд бўламан. Аммо сездирмайман. Баъзан иккаласини ҳам уришиб бераман. Улар эса хафа бўлишмайди, аксинча нима десам кўниб, илтимосимни бир-биридан ўзи бажаришга ҳаракат қилишади.

Аҳрор қотмадан келган, бўйчан, юзига сепкил тошган, сариқ бола. У ерга урса кўкка сапчидиган уришқоқлардан. Аҳрордан ҳамма болалар кўрқишади, ҳатто қизлар ҳам. У қиз бола-ку, деб ўтирмасдан уриб кетиши мумкин эмиш. Менга эса ҳатто тик қарашга ҳам иккиланади. У Жўрабекка ҳам кўл кўтармайди. Жўрабек елкалари кенг, қуюқ қошли, қирра бурун, буғдойранг, чиройли бола. У Аҳрордан кўрқмайди, чунки кучли. Агар Аҳрор у билан ҳазиллашса, Аҳрорнинг қўлини орқасига қайириб олади-да, маҳкам ушлаб тураверади. Аҳрор ҳар қанча типирчиласа ҳам қўйиб юбормайди. Шунинг учунми, ҳартугул Аҳрор ундан чўчийди. Ҳадеб

ҳазиллашавермайди. Жўрабек худди катта одамни кичкина қилиб қўйганга ўхшайди. Мулоҳазали, жиддий, ҳар, гапни ўйлаб гапирадиган бола. Тўғриси, мен у билан гаплашиб ўтиришни ёқтираман. Бу Гулнор билан Аҳрорга маъқул эмас. Аҳрор ўзича мени Жўрабекдан қизғанади. Гулнор эса Жўрабекни...

...Катта танаффус пайти суҳбат қизиб кетди. Биз гуруҳдошлар Жўрабекни ўраб олганмиз. У Қизилсув сойининг тарихи ҳақида яна тўлиб-тошиб ҳикоя қилди:

– ...Қийрон ва Сайлининг муҳаббати катта қирғинларнинг олдини олиб қолган. Шундан бери ўша дарё суви қип-қизил... – дея ҳикоясига яқун ясади у.

– Болалар, келгуси якшанба Қизилсувга борсакчи, – деди Аҳрор менга қараб. Аҳрорнинг таклифи ҳаммамизга ёқиб тушди.

Тўртовлон якшанба куни Қизилсувга борадиган бўлдик. Уйдагиларга синфимиз билан саёҳатга боряпмиз, дейдиган бўлдик...

Тоғ аро ўтиладиган йўл атрофи ғоят гўзал. Лолалар қип-қизил бўлиб очилган. Бошқа гуллар ҳам чаман бўлиб ётибди. Май ойи. Ҳаво совуққина. Тоғ чўққиларидаги оппоқ қорлар кумушдек ярқирайди. Қуёш чарақлаб турибди. Аммо иситмайди. Йўл бўйи Жўрабекдан ҳикоясини яна бир такрорлашини илтимос қилдим. У энди янада қизиқарлироқ ҳикоя қилди. Ниҳоят сой бўйига етдик. Атроф жуда чиройли. Оч қизил сув сокин оқиб ётибди...

Уйдан олиб келганларимизни ўртага қўйиб овқатландик. Гулнор каттагина елим идишга совуқ чой солиб олган экан, Аҳрор кула-кула уни тўкиб ташлаб булоқ сувидан тўлдирди. Ўшандан ичдик. Кейин Гулнор билан Аҳрор лола тергали кетишди. Мен ҳануз афсона таъсиридан чиқолмай қирғоқ бўйлаб оҳиста юрардим. Хаёлларим паришон. Жўрабек ҳам ўйчан бир кайфиятда харсанг тош устида ўтирарди. Бир пайт бўйнимдаги рўмолим сирғалиб сувга учиб тушди. Шоша-пиша уни олиш учун энгашган пайтим ўзим ҳам сирғалганча дарёга қуладим.

– Вой! – беихтиёр қичқириб юбордим мен.

Жўрабек мен томон югурди. Ўйлаб-нетиб ўтирмай ўзини дарёга ташлади. Жуда кўрқиб кетган эдим. Сув ҳам муздек эди. Беихтиёр Жўрабекнинг бўйнига осилиб олдим. Гуруҳдошим мени бир амаллаб қирғоққа олиб чиқди. Иккимиз ҳам шилта-шалаббо. Бетиним қалтирардик. Жўрабек харсанг устидаги камзулини елкамга ташлаб қўйди. Унинг меҳрибонлиги, очиғи, менга жуда-жуда ёқарди. Яна бўйнидан кучиб олгим келди. Уялганимдан кўзимни дарё томон олиб қочдим. Назаримда сув янаям қип-қизил тусга киргандек бўлди.

РАКЕТА

Ҳикоя

1

Анчадан бери Фиорелло Бодони зим-зиё самога парвоз қилган ракеталар овозидан кечаларини бедор ўтказди. Ширин тушлар оғушида ётган сеvimли рафикасини уйғотмай, секин ташқарига чиқади-ю бир неча сонияга бўлса ҳам, дарё бўйидаги кичик уйдан таралаётган овқат ҳидидан озод бўлгиси келади. Шу бир лаҳзалик сукутда у ўзини эркин қўйиб, фазога кўтарилишни, ракеталарга эргашишни жуда-жуда хоҳлайди.

Ҳозир ҳам бир муддат ҳаводаги учқунларни томоша қилганча серрайиб туриб қолди. Ана, ракеталарнинг бири Марсга, бири Венерага, яна бири эса Сатурн томонга қараб йўл олмоқда.

– Ҳа, Бодони, нима гап?

Бу овоздан унинг хаёллари бўлинди. Сутдек оппоқ кечада сокин дарё бўйида бир чол ҳам ракеталарни томоша қилиб ўтирарди.

– Браманте, сизмисиз?

– Ҳар тунда ташқарига чиқасан-а, Бодони, – чол бошини қимирлатиб сўради.

– Ҳа, фақат тоза ҳаво учун.

Рей БРЕДБЕРИ

Рей Дуғлас Бредбери 1921 йилда Иллинойс штатининг Ваукеган номли жойида дунёга келган. Машҳур фантаст ёзувчи. Айниқса, унинг "Марс йилномаси", "Савдойилар қабристон", "Видолашиш ёзи" каби асарлари кенг шухрат қозонган.

– Шунақами? Мен эса ракеталарни ўзимдан ҳам ортиқ кўраман, – дея сўзлай кетди Браманте. – Бу иштиёқ болалигимда бошланган, саксон йил олдин. У пайтда ҳали бир ёшга ҳам тўлмагандим.

– Мен барибир коинотга учаман, – Бодони хаёлидагини дангал айтди-қўйди.

– Йўқ, – кескин инкор қилди чол. – Сен ҳеч қачон учолмайсан. Бу – бойларнинг дунёси. – У ўйчан қиёфада давом этди: – Болалигимда оловли шиорларни кўрганман: «Келажак дунёси! Фан, қулайлик ва ҳаммаси учун янги имкониятлар!» Ҳа, саксон йил-а! Келажак эса энди бошланпти. Биз ракетада учамизми? Йўқ, биз ҳам ота-боболаримизга ўхшаб, кулбаларда яшаб ўтиб кетамиз.

– Балки ўғилларим учар, – деди Бодони шаштидан тушгиси келмай.

– Бунинг ҳам иложи йўқ! Бу фақат пулдорларнинг орзуси.

Бодони ўйга чўмди:

– Олти йил ичида учишга асқотар деб, 3000 доллар йиғиб қўйгандим. Бир ойдан бери тинчим йўқ. Бугун эса қарорим қатъий. Биз, албатта, Марсга учамиз!

– Тентак! – кинояли кулди Браманте. – Ким учарди? Сенми? Агар кетсанг, хотининг сени ёмон кўриб қолади. Оилангдан ажраб қоласан. Хотининг бу ёқда ич-этини еб ўтишини хоҳлайсанми?

– Йўқ, йўқ!

– Болаларинг-чи? Уларнинг хотирасида Марсга учиб кетган ота муҳрланиб қолмайдими? Қандай бемаъни орзу. Фарзандларинг бутун умр ракетани ўйлаб юришади, тунлари ухлашолмайди. Уларни ҳам ўзингга ўхшаб нотинч қилмоқчимисан? Огоҳлантириб қўяй, бу мақсадингдан қайт. Уларга камбағаллигингни билдириб қўйма. Осмондаги юлдузларга қараб орзу қилишдан кўра, ҳаётга реал боқишни ўрган.

– Лекин...

– Фараз қил, ўрнингга хотининг учди. Ўзингни қандай ҳис қиласан? Гўёки у ҳамма нарсани кўрдию сен эса йўқ. Бу сенга ёқадими? Йўқ, Бодони. Яхши-си, ўзингга керакли бўлган машинани сотиб ол ва орзуларингни касбинг билан боғлаб, тирикчилигингни қилавер.

Чол жимиб қолди. Чамаси, у ракетани ўйлаб, сокин дарёга орзулари билан ғарқ бўлди.

– Хайрли тун, – жимликни Бодонининг овози бузди.

– Яхши ётиб тур, – деди иккинчи овоз.

2

Кумуш рангли тостер (нон қотирадиган механизм) да чийилпәтган икки бұлак нон Бодонини ухлашга қўймасди. Ўзи шундоғам кечаси билан мижа қоққани йўқ. Бу ҳам етмагандек, болалари уйни бошига кўтараёзди. Ҳаммаёқ қий-чув. Ота нигоҳини бир нуқтага қадаганча чолнинг гапларини эслади. У тўғри айтганди: самога учиб нима ҳам қиларди? Унда тер тўкиб, шунча пулни нима учун йиғди?

– Фиорелло, нонушта тайёр, – рафиқаси Мария унинг хаёлини бўлди.

– Иштаҳам йўқ, – деди Бодони.

Болалар яна шовқин кўтаришди. Уч ўғил ўйинчоқ ракетани талашияпти. Икки қиз эса Марс, Венера ва Нептунда яшовчи ўзга сайёраликлар – 12 бармоқли ҳамда уч кўзли сариқ манекенларни ташиш билан овора.

– Венера ракетасини кўрдим, – дея ҳайқирди Паоло.

– У учиб кетди, ву-у-ушш! – вишиллади Антонелло.

– Болалар! – қичқирди Бодони қулоқларини қўллари билан беркитиб. Ҳамма жим бўлиб қолди. Чунки уларга отаси камдан-кам бақирарди. – Ҳамма эшитсин! – деди у диққатини жамлаб. – Менда Марсга учиб фақат бир кишига етадиган пул бор.

Ҳамма қийқириб юборди.

– Эшитдингларми? Фақат бир киши учун. Лекин ким?

– Мен, мен, мен! – шовқин солишди болалар.

– Сен, – деди Мария эрига қараб.

– Йўқ, сен, – жавоб қайтарди Бодони.

Орага сукунат чўкди. Болалар ҳам жимиб қолишди.

– Лорензо борсин, у тўнғичимиз.

– Балки Мириамна учар, чунки қиз бола.

– Нималар кўришингни тасаввур қиялсанми? – Мариянинг эрига қадалган кўзлари қандайдир бегонадек туюлди ва овози ҳам титраб чиқди: – Балиқсимон метеоритлар, коинот, ой. У томонга қайтиб кела оладиган одамгина бориши керак. Шунинг учун сен бор.

– Бемаънилик! Сен ҳам учининг мумкин, – Бодонининг овози кескин эшитилди. Яна ўша жимжитлик. – Топдим! – дея бақириб юборди у ва супургини олиб, ҳар хил ўлчамда чўплар синдирди.

– Энг кичкина чўп кимники бўлса, ўша боради, – у мушти орасига чўпларни қўйди: – Танланглар!

Галма-галдан ҳамма чўп торта бошлади:

– Узун чўп!

– Узун...

– Менгаям узун.

Болаларнинг навбати тугади. Иккита чўп қолди. Бодони юрагида яна оғриқ сезди.

– Энди Мариянинг навбати.

Мария ҳам тортди – кичкина чўп.

– Эҳ! – хўрсинди Лорензо. – Ойим Марсга боради.

Бодони кулишга ҳаракат қилди:

– Табриклаймиз! Бугун сенга чипта сотиб оламан.

– Шошма, Фиорелло...

– Кейинги ҳафта парвоз қиласан.

Мария зўрма-зўраки кулаётган, аммо жуда ҳам ғамгин қора кўзларга ачиниб кетди. Чўпни эрига қайтариб берди:

– Мен Марсга боролмайман.

– Нимага?

– Фарзанд кутяпман.

– Нима?!

Хотини нигоҳини четга олди:

– Шу ҳолимда саёҳатга боролмайман.

Бодони ҳайрон қолди:

– Ростданми?!

– Қуръани қайтадан ташла.

– Нега олдинроқ айтмадинг?

– Ёдимдан кўтарилибди.

– Мария, Мария, – дея пичирлади у суюқлисининг юзини силаб. Кейин болаларга қаради: – Қани, бошидан бошлаймиз.

Паоло дарров кичкина чўпни тортиб олди:

– Мен Марсга бораман! – хурсандлигидан гир айланди. – Раҳмат, дада!

Бошқаларнинг унга ҳасади келди:

– У ер сассиқ бўлади, Паоло.

Паоло рақсдан тўхтаб, ҳаммага бир-бир қараб чиқди:

– Энди борсам бўладими?

– Ҳа.

– Қайтиб келганимда ҳам мени яхши кўрасизларми?

– Албатта.

Паоло кўлидаги чўпга ачиниш билан тикилди. Кейин бошини сарак-сарак қилиб, чўпни улоқтирди:

– Йўқ, боролмайман. Мактаб бошланаяпти. Қайта тортинглар.

Бироқ ҳеч ким тортмади. Яна сукунат ўз ҳукмини ўтказа бошлади.

– Демак, ҳеч ким бормади, – деди Лорензо.

– Қандай яхши! – жилмайди Мария.

Бодони эса ўйга толди:

– Браманте тўғри айтибди.

3

Нонушта совиб қолибди. Фиорелло Бодони ўз устахонасида иш билан машғул: метални кесиб, эритар ва махсус идишларга қуярди. Асбобу ускуналар анчадан бери ишлатилмагани учун эскирган. Устага янги-лари даркор эди.

Тушга яқин бир киши устахонага кириб келди:

– Ҳой, Бодони! Сенга бир металл обкелдим.

– Нима экан, жаноб Метьюс?

– Ракета кемаси. Нима, сенга керакмасмиди?

– Йўқ, керак. – Бодони у билан қўл бериб сўрашди.

– Албатта, бу бир кўчирма холос, – деди Метьюс.

– Ракета режаси тузилаётганда уни олдин алюминийдан ясаб олишади-ку. Уни эритсанг, анча-мунча фойда қилишинг мумкин. Нархига 2000 доллар берсанг бўлади.

Бодони қўл силтади:

– Менда пул йўқ.

– Кечирасан, пулинг бор деб ўйлагандим. Адашмасам, бу ҳақда сен билан гаплашгандик.

– Менга янги жиҳоз керак. Шунинг учун пул йиғиб қўйганман.

– Хўш, хўш...

– Агар ракетангизни сотиб олсам, уни эритиш учун пул етмай қолади. Чунки алюминий эритувчи дастгоҳим ўтган ҳафта бузилиб қолди.

– Ростданми?..

– Шундай экан, уни сотиб олишдан ҳам фойда йўқ.

– Тушунарли.

Бодони кўзларини юмди-ю, яна ўша орзуларига рўбарў келди. Кўзини очиб, жаноб Метьюсга муғомбирона қаради:

– Ҳазиллашдим. Банкдан пулимни олиб, сизга бераман.

– Лекин ракетани эритолмасанг...

– Олиб келинг, – гапни қисқа қилди Бодони.

– Майли. Сен нима десанг, шу. Бугун кечкурун бўладими?

– Бугунми? Ҳа, майли. Ракетали бўлишни жуда-жуда хоҳлайман.

4

Оймома ёруғида кумуш рангли ракета виқор билан тик турибди. Бодони анча вақтгача ундан кўзини узмади. Термулгани сари шу матоҳга меҳри ортаверди. Ниҳоят, уни эркаламоқчи бўлиб, маҳкам кучиб олди. Ичидаги бор дардини айтмоқчидек мунгли нигоҳ ташлади.

– Сен энди меникисан, – деди ғамгин оҳангда. – Гарчи ўт олиб, учолмасанг-да, 50 йил ўтиб, занглаб кетсанг ҳам, сен меникисан.

У жонсиз ракетадан садо чиқмаса-да, эшикни очиб, ичкарига кираркан, юзига ним табассум югурди:

– Бугун сен билан тунайман.

Шундай деб, учувчилар ўриндиғига ўтирди. Туткични ушлаб, кўзларини юмдию оғзини очмай ғўнғиллай бошлади. Ғўнғиллаш кучайиб боргани сари барча аламлари ичидан чиқиб кетаётгандай бўлди. Охири титраб кетди. Кема бир силкинди. Бодони олдинга отилиб тушди. Ҳамма ёқ жим-житмиди ё қулоқлари эшитмай қолди, буни ўзи ҳам англолмади. Кўзлари чақнаб, нафас олиши қийинлашди. У яна ғўнғиллашда давом этди. Бу сафар товуши жуда асабий эшитилди.

– Қани, уч! – ниҳоят у чинқириб юборди.

Қаердадир чақмоқ чаққандай бўлди, ерми ёки кемами, қаттиқ силкинди.

– Ана, Ой! Метеорит! – унинг кўз олди қоронғиллашди. Яна сукунат, тагин ўша аламли ҳайқирик келди: – Марс! Ҳа, бу Марс!..

У ўлардек чарчади, калласи оғирлашди. Бемажолгина ўриндиққа ўтирди. Қимирлашга ҳоли йўқ. Шу тахлитда пича ўтиргач, аста кўзини очди. Не кўз билан кўрсинки, ўзи ҳали ҳам ракета қаршисида қоққан қозикдек тик турибди. Ёнидаги майда металлларга бир қур разм солди. Шу пайт ўзини ўзи ёмон кўриб кетди. Қони қайнаб, дуч келган нарсани тепа бошлади:

– Уч дедим, ҳароми!

Кема эса жим.

– Сенга кўрсатиб қўяман ҳали, – бақириб юборди Бодони...

Осмонда юлдузлар милтирарди, атроф сокин. Оймома тарқатаётган шуъла эса бутун заминни ойдинликка буркаётгандек эди ғўё.

Ҳолсизланган Бодони устахонасидаги машина моторининг чийилдоқ товушидан ўзига келди. Ҳовли ҳам кундузгидай ёп-ёруғ, ракета кумуш рангда товланарди. Уйдан таралиб турган чироқ нури Бодонини жиғига тегди. Яна аламидан бақирди:

– Учишни ўргатаман сенга!

У нур тушиб турган уйи томон асабийлашиб қадам ташлади. Юргани сари негадир кулгиси қистарди. Унинг орқа эшиги олдига етганда ўзини босиб, чуқур хўрсинди ва хотинини чақирди:

– Мария, нарсаларингни йиғиштир, Марсга кетамиз!

Ичкаридан ҳайрат тўла овозлар кела бошлади:

– Нима?!

– Йўғ-э?!

– Ростданми?!

Ҳамма узун-қисқа бўлиб, ҳовлига йиғилди. Улар қаршисида турган ракетага маҳлиё бўлиб қолишганди. Секин-аста ракетанинг макетлиги аён бўлди. Мария Бодонига юзланди:

– Нима қилиб қўйдинг? Пулларимизни шунга со-вурдингми? У ахир учмайди-ку!

– Учади, – деди Бодони қатъий туриб.

– Кема фалон пул туради. Сенда шунча пул борми?

– Биз мана шу ракетада учамиз. Энди ҳамма уйга. Бир-икки жойга қўнғироқ қилишим керак. Эртага жўнаймиз. Фақат ҳеч кимга айтманглар, бу сир. Тушунарлими?

Болалар ракетадан узоқлашишни истамагандек уйга кириб кетишди. Отаси деразадан мўралаб турган умидвор чехраларни кўриб, кўнгли бўшаб кетди. Мария эса жойидан қимирламай:

– Сен оиламизни барбод қилмоқчисан, – деди. – Пулларимиз шу арзимаган темир-терсак учун йиғилганмиди?!

– Менга ишон.

Мария индамай терс бурилиб кетди.

– Эй Худо, ўзинг қўлла! – Бодони шундай деб ишга киришди.

5

Ярим тун деганда юк машиналари етиб келди, юклар туширилди. Ҳисоб-китоблардан чарчаган Бодони бир жилмайиб, яна ишга бел боғлади. Нималарнидир қирқди, ёпиштирди, иложи борича шовқин кўтармасликка уринди. Ниҳоят ракетага тўққизта эски автомобиль моторини қўйди ва яширин меҳнати биланиб қолмаслиги учун у ерни ёпиб ташлади.

Тонгга яқин ошхонага хурсанд кайфиятда кириб келди:

– Мария, нонушта тайёрми?

Хотини индамади...

Кеч киргач, эндигина уйқудан турган Бодони болаларини чақирди:

– Болалар, вақт бўлди, кетамиз!

Ҳеч қандай садо чиқмади.

– Уларни шкафга қамаб қўйдим, – деди Мария.

– Нималар деяпсан?!

– Сен бу ракетангда уларни ўлдирмоқчисан. Арзимаган 2000 доллар учун қандай ракета сотиб олиш мумкин?! Фақат энг ёмонини.

– Менга қара, Мария, – Бодони вазиятни тушунтирмоқчи бўлди.

– Бунинг портлаб кетади! Қолаверса, сен учувчи ҳам эмассан.

– Бунинг аҳамияти йўқ, – эрнинг жаҳли чиқди. – Мен бу кемада уча оламан. Чунки уни тузатдим.

– Ақлдан озибсан, – Мария бошқа қаршилик қилолмади.

– Шкафнинг калити қаерда?

– Мана, – дея хотини қўлидаги калитни кўрсатди.

Бодони калитни олди.

– Уларни ўлдирасан! – ожиз овоз келди унинг ордидан.

– Йўқ!
– Ҳа, буни сезиб турибман!
Бодони рафиқасининг қаршисига келди:
– Сен ҳам биз билан кетасан.
– Йўқ, мен шу ерда қоламан.
– Майли, кейин ҳаммасини тушуниб оласан.
У севгилисига қараб, бир жилмайди-да, бориб шкафни очди.
– Қани, болалар! Дадангиз билан боринглар!
– Хайр, ойи. Кўришгунча! – дея жавоб қайтаришди болалар.

Мария эса уларни ошхона деразасидан туриб, кузатиб қолди.

Ракета эшиги олдиға етишгач, ота фарзандларига юзланди:

– Болаларим, бу тезкор ракета, фақат қисқа вақтгагина уча олади. У ёқдан қайтгач, сизлар мактабга, мен эса ўз ишимга кетаман, – аста эшикни очдию бир нима эсдан чиққандай яна мўлтираган кўзларга қаради: – Яна бир марталик сафарга ярайди, холос. Бошқа учолмайди. Бу ҳаётингиздаги биринчи ва сўнгги саёҳат бўлади. Шунинг учун кўзларингизни каттароқ очинглар.

– Хўп, дада!

– Вужудингиз қулоққа айлансин. Ракета исини хидланглар. Ҳис қилинг ва эслаб қолинг. Кейин нима-лар бўлганини айтиб берасизлар.

– Хўп бўлади! – ҳамма бирваракайига жавоб берди.

Кема ичи тўхтаб қолган соатдек жим-жит эди. “Жажжи учувчилар” хавфсизлик камарларини тақишгач, ҳаво пробкасининг пишиллаган овози эшитилди.

– Ҳамма тайёрми?

– Тайёр!!!

– Унда кетдик!

Бодони барча тугмаларни ҳаракатга келтирди. Ракета ўт олиб, қаттиқ силкинди. Болалар ўзларида йўқ хурсанд. Белидан чарм халтага солинган кичкина “учувчилар” ўтирган жойида рақсга туша кетишди. Бироздан сўнг эса қий-чув қилишга тушишди:

– Биз учяпмиз! Қара, учяпмиз!

– Ана, оймома кўринди! Ҳақиқатан, ой кўринди, учиб юрган метеоритлар пайдо бўлди.

Болалар тоқат қилолмай, ракета дарчасидан фазога боқишди:

– Ана, Ер! Ана, Марс!

Бодони циферблат ёрдамида ташқарида олов ҳосил қилди. Шу пайт «митти фазогирлар» худди пилла ичидаги капалакка ўхшаб, ҳавода муаллақ қолишди.

– Яхши, – пичирлади Бодони.

У кузатув хонасида туриб, узоқ вақт болакайларни томоша қилди. Кейин ҳаво пробкасининг эшиги ёнига келди. Эшикни очиб, ҳовлига чиқиб кетмоқчи бўлди. Лекин ўйлаб қолди: ширин орзуларини йўққа чиқарсинми? Хурсандчиликнинг белига тепсинми? Йўқ. Бодонининг юзига табассум югурди. Буларнинг бари устахона ўртасидаги уйдирма-ку! Ҳеч нарсаи ўзгармаган – ўша устахона, ўша дарвоза, дарё бўйидаги ўша кичкина уй, чироғи ёниқ ошхона. Дарё ҳам одатдаги денгизига куйилиб турибди. Ҳаммаси ўша-ўша.

Бирдан унинг кўзи Марияга тушди. Ошхона деразасидан уларни кузатиб турарди. У суюкли рафиқасига қараб, кўл силкиди. Мария буни ё кўрди, ё кўрмади. Балки у ҳам кўлини кўтаргандир, жилмайиб ҳам қўйгандир.

Қуёш жилмайиб чиққан пайтда Бодони кема марказига қайтди. Жимжитлик – ҳамма ухлаб қолибди. У оғир тин олди. Ўриндиққа ўтириб, белидан камар ўтказди ва секин кўзларини юмди. Ичида чин дилдан дуо қилди: «Илойим, шу олти кун ичида кашфиётимга путур етмасин. Фазо ҳаракатда бўлсин, Марс ва унинг йўлдошлари ҳам айланаверсин. Бу рангин дунёнинг айби очилиб қолмасин. Учала томон ҳам омон бўлсин. Яширин кўзгу ва экранлар сири фош бўлмасин. Фазо вақти билан шу олти кун тезроқ ўтсин»...

У кўзини очди. Қизил Марс кемага яқинлашиб қолибди. Болалар шовқин кўтаришди. Ота Марсга яқинроқдан назар солди. Ҳеч қандай нуқсон сезмагач, кўнгли таскин топди.

“Еттинчи куни” кечга яқин ракета силкинишдан тўхтади.

– Уйга келдик! – деди Бодони.

Болалар эшикдан отилиб чиқиб, ошхона томон югуриб кетишди. Дунёда улардан бахтли инсон йўқ эди. Балки улар ҳақиқатни билишгандир. Эҳтимол дадасининг «сеҳрли саёҳат»ини пайқашгандир. Агар шундай бўлса ҳам, энди ҳеч нарса дейишмайди. Уларнинг боши осмонда.

– Сизларга овқат тайёрлаб турибман, – дея Мария уларга пешвоз чиқди.

– Ойи, ойи, сиз ҳам боришингиз керак! Марсни, метеоритни, ҳамма нарсани кўрардингиз.

– Хўп, хўп.

Ётар пайтда уч ўғил ва икки қиз меҳрибон отасининг қошига тўпланишди.

– Дада, биз сизга раҳмат айтмоқчимиз.

– Ҳечқиси йўқ. Арзимамайди.

– Биз буни ҳеч қачон унутмаймиз. Ҳеч қачон!

6

Тун ярмидан оғанда Бодони аста кўзларини очди. Ўзига анчадан бери тикилиб турган нигоҳни сезганди. Узоқ вақт бир-бирига термулиб ётишгач, охири Мария унинг юзи ва пешонасидан ўпди.

– Бу нима учун? – сўради Бодони шивирлаб.

– Сен дунёдаги энг яхши отасан.

– Нима учун?

– Буни ўзим кўрдим.

– Тушунарли.

Мария ёнбошлаб ётди ва эрининг қўлларини ушлаганча кўзларини юмди:

– Бу саёҳат сенга ёқдимми?

– Ҳа.

– Балки мени ҳам бирор кун олиб чиқарсан. Нима дединг?

– Ўйлаб кўрамиз.

– Раҳмат. Яхши тушлар кўр.

– Сен ҳам яхши дам ол, – деди Фиорелло Бодони сокин тин олиб.

Инглиз тилидан Бобур НАБИ таржимаси

ҲИКОЯЛАР

ОСМОН ЙИҒЛАЙДИМИ, ОЙИЖОН?

Осмон тундлашиб, баҳорнинг ёқимли ёмғири ёға бошлади. Уч ярим яшар Мадина онасига савол беряпти:

– Ойижон, қаранг, осмон йиғлаяпти. Уни ким хафа қилди?

– Осмон йиғламайди, қизим. У барча дарахту гулларга, ўсаётган ўтларга сув беряпти. Уни ёмғир деймиз. Агар осмон ёмғирини қизганса, улар қуриб қолишади. Кейин дарахтлар осмондан хафа бўлишади.

Қизалоққа онасининг гапидан кўра, ёмғирнинг шовуллаб ёғаетгани қизиқроқ эди. У яна куйиниб:

– Вой, шунақа қаттиқ йиғлаяптики... бечора! – деди.

Сўнг бир зум индамай, ўзича ўйланиб қолди:

– Ҳа-а, – деди миясига келган фикрдан қувониб. Унга ўйинчоқларимни, – бармоғи билан са-

най бошлади, – айиғимни, қуёнимни, кеча сиз олиб берган сочи узун кўғирчоғим бор-ку, уни ҳам берсам, йиғламайдими-а? Юринг, кўчага чиқиб ўйинчоқларимни бериб келайлик. Шунда у хурсанд бўлади.

ҚЎЗИҚОРИННИНГ ҚАЛПОҒИ

Боғчага янги келган Мадина атрофни кузатиб, ўргана бошлади. Кираверишда бўғирсоқ билан тулки, пингвинлару кийикча, айниқса, учта қўзиқориннинг ҳайкали унга жуда ёқарди. Ҳар куни боғчага келишда ва уйга қайтишда қўзиқоринлар унга кулиб қараб турарди. Бугун ҳам шундай бўлди.

– Ойижон, қўзиқориннинг узун соқоли бор экан? Уни қўзиқорин бобо десам бўладими? – сўради қўзиқоринга бармоғини теккизиб.

Ойиси унинг саволига кулиб жавоб берди.

– Унинг соқолини ана у рассом амаки бор-ку, ўша чизган, – деди.

– Ия, меникидай қалпоғи ҳам бор экан-а? – деди хурсанд бўлиб. – У нега қалпоқ кияди? Бошига қуёш тушмаслиги учунми ёки ёмғир тушмаслиги учунми? Мана бу болалари ҳам кийишибди. Улар жуда ақлли экан-а?

Шаҳноза КАРИМОВА

1986 йилда Қорақалпоғистон Республикаси Тўрткўл туманида туғилган. Ўзбекистон Миллий университети журналистика факултетини тамомлаган (2004-2008 й.й). Болаларга аталган эртақ ва ҳикоялари, таржималари “Тонг юлдузи” газетаси, “Гулхан” журналида чоп этилган. Ҳозирда “Ғунча” журналида катта муҳаррир бўлиб ишлайди.

ШАМОЛ УРИШҚОҚМИ?

Боғчадан қайтган Азизбек буваси ёнига чопкиллаб келиб, гапира кетди:

– Бува-бува, биз боғчада ўйнаб юрувдик, бирдан шамолнинг жаҳли чиқиб, дарахтларни у ёқдан бу ёққа силкита бошлади. Боғча опам ҳам шамолдан кўрқаркан. Бизларни дарров хонага олиб кириб кетди.

– Хўш-хўш, кейин нима бўлди? – сўради буваси қизиққан бўлиб.

– Кейин деразадан қараб турсам, шамол секин кетиб қолди. Бечора дарахтлар жуда чарчашди. Шохлариям, барглариам ерга узилиб тушиб, ётиб олишди.

САЙРДАГИ БОЛАЛАР

Кичкинтойлар боғча опаси билан сайрга чиқишди. Боғда ишлаётган боғбонни кўриб қизалоқ шундай деди:

– Боғча опа, қаранг, боғбон амаки бор-ку, дарахт шохларини қайчи билан қирқиб, уни қийнаяпти.

Боғча опа унинг гапига кулиб:

– Боғбон амаки уни қийнамаяпти. Шохлари кучли ўссин, япроқлари осон чиқсин, деб кераксиз шохларини олиб ташлаяпти. Шунда дарахтлар боғбонга раҳмат айтиб, тез япроқларини чиқаради. Сени ҳам ойижонинг сочинг чиройли ва тартибли ўссин, деб сартарошхонага олиб боради-ку, тўғрими?

Боғбон ишини тамомлаб, янги мевали кўчатларни эка бошлади. Буни кузатиб турган серсавол болакай навбатдаги саволни берди:

– Боғча опа, мана бу митти дарахтлар катта дарахтларнинг болаларими? Улар ҳам бизга ўхшаб кичкина экан-а? Кўп овқат еса, тез катта бўлади-а?

Савол берган болакайга қўшилиб бошқа болалар ҳам боғча опанинг жавобини кутишди.

– Ҳа, катта дарахтларнинг болалари. Дарахтларнинг овқати сув билан тупроқ. Унга сув қуйиб турсак, тез ўсиб, ширин мева беради. Кейин уни маза қилиб ейсизлар.

Тарбиячи опа болаларнинг саволларидан хурсанд бўлганча, уларни тушликка олиб кетди.

БОҒЧАДАГИ БИР КУНИМ

Ҳар тонг ойимнинг “Турақол энди” деган сўзини эшитиб, кўзимни зўрға очаман. Ўзиям кў-ўп марта айтадилар, ҳеч уйғонгим келмайди-да.

– Яна боғчагами? – биринчи бўлиб шуни ўйлайман. – Қачон уйда дам оларканман-а? Олма еганча, мазза қилиб мультфилм кўрардим.

Мана, ойимнинг қўлидан ушлаб, “ишга”ям етиб келдим. Уйимиздаги ҳамма – дадам, ойим, ҳатто акам билан мен ҳам ишга борамиз. Меники боғча бўлса, уларники ка-атта ишхона. Боғча опам бизни ўзи билан олиб қолади. Дилшод ўртоғим ҳар куни йиғлаб келади. Кеча боғча опам Санжарнинг шиппагини жавонидан олаётганди, у бўлса, дадасининг орқасидан кета бошлади. Боғча опам кўриб қолди-да, уни қайтарди. Эрталабки бўтқамни энди емоқчи эдим, Дилшод қошиғимни тортиб олди. Кеча Мухлисаникини олиб қўйганди. Яхшиям боғча опам кўриб қолди, бўлмаса қошиғимни бермасди. Боғчамизда

ўйинчоқларимиз кўп: ка-атта машина, кичкина коптоклар, кубик ва леголлар бор. Мазза қилиб ўйнаймиз. Дадам билан ойим ҳам ка-атта ишхонасида ўйинчоқларини ўйнаб ўтиришгандир. Кечқурун уйга борай, билиб оламан. Боғчада энг ёмон кўрганим – ухлаш. Ҳамма болалар уйда уйқуга тўйиб келганида фақат ўйинчоқ ўйнардик. Ойим ҳар куни, боғчада нима овқат единг, деб сўрайверади. Бўтқа едим, дейман-да, қутуламан. Улардан, қачонгача боғчага бораман, деб сўрасам, ойим учта бармоғини кўрсатиб, яна уч йил борасан, деди. Унда мактабга ўзим бориб-келарканман-да, деб хурсанд бўлиб кетдим. Боғчамизда тўрттагина арғимчоқ бор. Улар чиройли бўялган: бири сариқ, бири қизил, бири яшил, яна қайсийди... эсимда йўқ. Биз бўлсак жуда-а кўпмиз. Уйқудан туриб, овқатимизни егандан сўнг, ўйнагани чиқамиз. Боғча опам бизларга қара-аб ўтиради. Уйдагилар келгунча, арғимчоқда талашиб-тортишиб учамиз. Барча болалар бир-биримизнинг дада ва ойимизни яхши таниймиз. Уйга қайтаётганимизда Мухлисани фақат ойиси, Санжар ўртоғимни эса дадаси олиб кетади. Мен эса бир кун ойим, икки кун дадам билан кетаман.

Ана шунақа. Сизнинг боғча кунингиз ҳам меникидай ўтадимми ёки бошқачами?..

ЧУМОЛИЛАР ОШПАЗИ

Майдончада ўйнаётган тўрт яшар Робия ини ёнида ғимирлаб юрган митти чумолиларга қизиқиб қолди. Қараса, улар кичкина чўпни зўрға судраб келишяпти. – Чумолилар бир-бири билан ўйнамас экан-да, – деб ўйлади. Уларга бирам раҳми келдики:

– Ҳой чумолилар, ҳозир сизларга ширин овқат пишириб бераман. Тўкмасдан ейсизлар, хўпми? Кейин мазза қилиб ўйнайсиз-а?

У таёқча олиб, тупроқни аралаштира бошлади. Кейин жажжи қўллари билан тупроқни чумолиларнинг ини ёнига қўйди-да, уларни кузатди.

Чумолилар тупроқ устидан бирин-кетин ўрма-лаб, яна чўп ташишда давом этишди. Робия пиширган овқатим уларга ёқмади, дея хафа бўлиб уйга кирди.

Ойиси унинг қўлларини юваётганда:

– Ойижон, чумолилар фақат иш қилишаркан. Улар ҳам дам олсин, деб тупроқдан овқат пишириб бергандим. Лекин ҳеч қайсиси емади. Эртага бирга овқат пиширайлик. Сизники мазали бўлади.... Хўпми-а, ойижон.

Рухшона АШУР

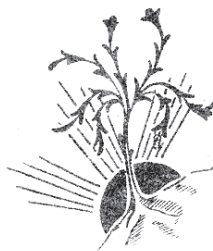
Кечир, бу умримни қордим хатога

* * *

Узоқ термуламан мовий денгизга,
Дунёдаги энг гўзал денгиз.
Фақат шу йўлгина элтади сенга,
Чўктириб юборсанг, яхши бўларди.
Аммо сен атайлаб кўзингни юмиб
Киприklarинг билан тўсасан йўлни.

* * *

“Вақтим йўқ!..”
Шу сўз билан тугатасан
Бугунги қувончимни.
Камига бахт тилайсан,
Аммо англаб етмайсан
Сенинг вақтсизлигинг –
Менинг бахтсизлигим эканлигини.
Энди мен сўрайман сенга Худодан
Фақат вақт.
Фақат вақт,

Фақатгина вақт!..
Тушун, ахир яшашим керак
Ўн саккизга кирган муҳаббат билан.

* * *

Сен сўзларга қанот бер
Ишонавер, улар учини билади.
Ҳа, учади!
Кўнгилга қадар учиб борар.
Бугун ерда айтган сўзларинг
Ерда қолиб кетмайди.
Аввал Ҳаққа
Кейин халққа етиб боради.
Сен сўзларга қанот бер...

* * *

эчир, узоқлашиб кетганман, синглим,
Унутиб қўяман гоҳ борлигимни.
Бот-бот эслатиб туради кўнглим
Бир сенинг олдинда айбдорлигимни.
Кечир, бу умримни қордим хатога
Шоирлик, маиҳурлик даъвосин қилиб...
Фариштам, ишқилиб, йиглаб Худога
Сен менинг устимдан берма арз қилиб.
Узоқлашиб кетдим сендан, қишлоқдан.
Энди бўлса мудом кетмас қулоқдан
“Келасизми” деган қизчанинг дарди.
Сен мени ўзинга ўхшатиб бергин.
Синглима, бу инжиқ шоир опанга
Келиб нон ётишни ўргатиб қўйгин.
Узоқлашиб кетди қайдан ҳам йўлим,
Унутиб қўяман гоҳ борлигимни.
Энди қандай ювай, айтсанг-чи синглим,
Кўнглимнинг олдида айбдорлигимни.

Рухшона АШУР

1991 йилда Ховос туманида туғилган. Ян-
гиер тиббиёт коллежини тамомлаган.

ШҮРЛИККИНА КИТОБИМ

Ҳажвия

Агар сизда ҳам ёзиш дарди бўлса-ю, боз устига илк китобингиз чоп этилса қандай ҳолга тушардингиз?! Менинг ҳам биринчи китобим нашр қилиндию, ўзимни самоларда учаётгандек ҳис қила бошладим. Ҳамма нарса кўзимга гўзал бўлиб кўринарди, ёмон кўрган одамларимни ҳам ёқтириб қолдим.

Кувончим чексиз бўлган шундай кунларнинг бирида зарурат юзасидан туман идорасига кириб қолдим. Унинг бошлиғини адабиётга, ижод аҳлига ҳурмати баланд деб эшитганим бор эди. Ишим осонроқ кечидан умид қилиб, унинг ҳузурига йўл олдим. Қўлимда унинг номига узун мақтовлардан иборат дастхатим битилган илк китобим бор эди. Кутганимдек, у мени ниҳоятда яхши қабул қилди. Китобни олиб мамнун илжайди.

– Ҳа, зўр бўлибди, мен адабиётни жуда яхши кўраман. Ёзувчилардан дўстларим кўп. Улар қаторига яна биттаси қўшилганидан мамнунман...

У гапирар экан, китобимни икки буклади. Ламинантланган, силлиқ муқовали китобим бир қисирлади. Бу қулоғимга оғир инграш бўлиб эшитилди. Китобнинг ўртасида узун из пайдо бўлгани кўринмас-да ҳис қилдим. Ичимда ҳам нимадир қисирлагандек бўлди. Шундан кейин у икки букланган шўрлик китобимни ички чўнтагига солмоқчи бўлди. Узоқ уринди, китоб жонивор унинг тор чўнтақларига сиға қолмади. «Уйда ўқиймиз-да» деганча китобни мажбурлаб чўнтагига ниқтар, қисир-қисир овозлар юрагимни тимдаларди. Менинг қовурғаларим ҳам бир-бир қисирлаб чиқди-ёв. Шу онда ўзимни бўралаб сўқдим. Шундай чўнтақларга-да сиғиб кетадиган қилиб ихчамроқ ҳажмда чиқарсам бўларди-ку. Ҳайтовур, китоб чўнтакка тушди шекилли, мухлисим қўлини у ердан тортди. Яхшиям, китобимнинг жароҳатларини кўрмадим, унга юрагим дош беролмасди.

Кўнглим энди ўрнига тушиб ташрифим сабабини сўзламоқчи эдим, бир хира пашша нақ бошлиқнинг қўлига қўнди. Ундан юзига ўтди. Фаши келган бошлиқ уни бир-икки ҳайдади. Ўз оти билан хира пашша-да, айланиб келаверди. Бошлиқ энди унга астойдил қасдлашди, у билан жанг қилишга

қурол излади. Э, Худо, эсига китобим тушди чоғи, уни яна чўнтагидан қисирлатиб олиб, пашшани ура кетди. Аммо ҳар урганда, мўлжали нотўғри тушар, китобим нола чеккандек бўлар, мен оғзимни очиб нимадир дейишга чоғланардим-у, тилимга бир каллима келмасди. Пашша қанча хира бўлса, бошлиқ ундан ҳам баттар экан. Деворга қўнса деворга, столга қўнса столга китобимни шапиллатиб ураверди. Титилаёзган китобим аҳволига қарашга ботина олмай хўрлигим келарди. Ҳар урганда бошимда ёнғоқ чақилгандек бўларди.

Ахийри хона бурчагигача қувлаб борган бошлиқ пашшани ўлдириб қолиб бўлиб қайтди. Китоб муқовасида мағлубнинг бир томчи қони сувалиб ётарди.

Бу ҳолваси экан. Шу пайт хонага чой дамлаб кирган котиба чойнакни стол устига қўйди-ю, балога қолди.

– Фаросат борми, иссиқ чойни лакланган янги столга қўясиз-а, – дея ўшқирди бошлиқ, сўнгра таглик излаб атрофга разм солди. Кўзи эндигина тин олган китобимга тушиб уни олди-да:

– Ана, унинг устига қўйинг! – деди.

Бақриқдан ҳамон титраётган котиба чойнакни китоб устига қўяётиб бир чайқаб юборди. Иссиқ чой китоб устига қуйилди. Устимдан иссиқ сув қуйиб юборилгандек бўлди. Бошлиқ менга қаради:

– Нега қизариб кетдингиз, уялманг. Айтаверинг, дардингизни.

Менинг жаҳлим чиққанда қизариб кетишимни бу «китобсевар» қайдан билсин. Ўзимни босиб, энди гапга оғиз жуфтлагандим, телефон жиринглади. Каттароқ жойдан қўнғироқ бўлди шекилли, ўрnidан туриб гаплаша бошлади. Менга эса, кейинроқ келинг имо-ишорасини қилди.

Тарвузим қўлтиғимдан тушиб ташқарига чиқдим. Лекин шўрлик китобимдан узоқлашганим учун енгил тортдим. Бир неча кундан бери мени чулғаб олган хурсандчиликдан асар ҳам қолмаганди.

Бир неча кун ўтказиб, бошлиқнинг бўш вақтини топдим-да хонасига кирдим. Биринчи нигоҳим тушган жой чойнак бўлди. Хайрият, остида китобим йўқ

эди. Ҳовурим пасайиб, уйига олиб кетиб ўқиётган бўлса керак, дея ўйлаб турувдим, янглишган эканман. Китобим икки букланганча телевизор остидаги стол оёқлари остида пона сифатида эзгиланиб ётарди. У ерга киришим сабаби ҳам ёдимдан чиқиб қўлларим титраганча китобимни кўрсатдим. Тилимга эса шу сўзлар келибди.

– Ўзи, ўқидингизми?

– Албатта-да, яхши ёзилган. Яхши шеърлар экан.

Бошимдан совуқ сув қуйилгандек бўлди. Ахир китобим ҳикоялар тўплами эди-да. Бошлиқ эса менга тасалли берди:

– Нега қизариб кетдингиз. Жа, камтарсиз-да. Мақтаганимга...

Ҳазабим кўзгаганда қизариб кетишимга ҳамон фаҳми етмабди. Шунда китобим томонга тез-тез қараётганимни кўриб писанда қилган бўлди.

– Яхши одамларнинг китоби нафақат ўқишда, бошқа мақсадда ҳам одамлар хизматида бўларкан. Масалан, Али Қамбарнинг романи сабзи тахта ўрнида хўп яраяпти. Сойиб Ғойибнинг қиссаси залимиздаги хонтахта оёғи остидан жой олган. Хонтахта атрофига не-не казо-казолар йиғилади. Ҳам хизматда, ҳам реклама. Азиза Канизанинг шеърлар тўпламини Африкадан келтирилган ажабтовур кактус гултуваги остига қўйганмиз. Булар обрўми, обрў...

Мен бу сўзлардан минг ғазабланмай, унинг писандасида «Сен хафа бўлмасанг ҳам бўлади» деган кинояни уқдим-да, ортимга қайтдим.

Энди ундан қиладиган илтимосим ҳам ёдимдан кўтарилган, бундан буён китобимнинг кейинги тақдири билан қизиқиб, у ерга кирардим. Кейинги гал китобим стол оёқлари остидан халос бўлганидан севинибман. Аммо яна хатога йўл қўйган эканман.

Бошлиқ ким биландир, балки котиба ила бурчақдаги кичик стол атрофида чой ичишган-у, ортган колбасани китобим саҳифасига юмалоқлаб ўраб қўйганди. Яна ғазабланиб чиқдим-у, кейинги гал албатта бошлиққа «санчиб-санчиб» гапирай, деб алоҳида тайёрланиб кирдим. Китобим кўринмасди. Хонанинг теграси бўйлаб анча кўз югуртирдим. Ҳазабим пасая борди. Юзимдаги қизиллик ҳам йўқолган бўлса керак. Аммо деразага қарадиму... Деразанинг синган ойнаси ўрнига сарғайган, титилган, қовжираган китобимни қоқиб қўйишган эди.

– Қиш чиқсин, албатта авайлаб олиб қўямиз ва уни ўқиймиз, – дея писандсизлик билан изоҳ берди бошлиқ.

Мен сўзсиз у ёққа интилдим. Лабларим кимирларди-ю, овозим чиқмасди. Элас-элас эслайман. Котиба қабулхонада чой қуйиб бериб анча ўзимга келтирди. Аста-аста қадам ташлаб ташқарига йўналдим. Аммо кўчада бир танишимнинг гапи дард устига чипқон бўлди.

– Дўстим, китобингиз чиқибди. Бизга ҳам беринг, ўқийлик.

Шу онда унга нимадир дебман, лекин эслай олмайман. Лекин у мендан худди жиннини кўргандек кўрқиб, узоқлашганини аранг эслайман. «Соғайганимда» айтиб беришларича, мен танишимни шундай сўзлар билан сийлабман:

– Кечирасиз, сиз янглишдингиз. Мен китоб чиқарганим йўқ. Мен пашша ўлдирадиган мослама чиқардим. Чойнак остига таглик чиқардим. Стол остига понаю, дераза ойнасига қопқоқ тайёрладим. Ҳар хил таомлар ўрайдиган, – дея қўлимни воронка қилиб, унга дурбиндан қарагандек қилиқ қилибман. – жиҳоз чиқардим. Хуллас, у китоб эмас, матоҳ, матоҳ, дея қичқирибман-у...

